

ინეს გ. ვაკაშაძე.

შინამრეწველობის განვითარების საკითხი ჩვენში.

I.

თბილისი.

სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოს სტამბა.

1921 წ.

ინტ. გ. კაკაბაძე.

შინამკრეფველოზის განვითარების საკითხი ჩვენში.

49067

I.

თფილისი.

სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოს სტამბა.

1921 წ.

შინაარსი:

წინასიტყვაობა	I—IV გვ.
შინაშრეწველობის განვითარების საკითხი ჩვენში (შესავალი)	I—8 "
აბრეშუმის წარმოება	9—24 "
ბამბის წარმოება	25—67 "
დამატებითი შენიშვნები	68 "

მკითხველი საზოგადოების საუზრადღებოდ.

მთელი ეს შრომა დაწერილია და აწყობილი საბჭო-
თა წესწყობილების დამყარებამდე, მხოლოდ უკანასკნელი
ფორმა; აწყობილი წინედ, დაიბეჭდა გადატრიალების
შემდეგ.

ავტორი.

30 მარტი 1921 წ.

ტფილისი.

წინასიტყვაობა.

სიძვირე საოცარ ნახტომებს აკეთებს, ცხოვრება აუტანელი ზდება... ენით აუწერელ გაჭირვებამ წელში მოკაკვა და საცოდავად ააკენესა თანამედროვე საზოგადოება, რომელმაც არ იცის, თუ როდის მოელება ბოლო ამ ჟამად გამეფებულ საშინელ ვაკხანალიას. პირიქით, ის დარწმუნებულია, რომ ხვალ კიდევ უარესი მდგომარეობა შეიქნება, ვინაიდან არსაიდან მოელის ხსნას და შველას... შექმნილ მძიმე მდგომარეობის გამო მოქალაქე უკმაყოფილოა დღევანდელი მომენტით, ვილაცას ემღურის, ვილაცას ამტყუნებს, ხანდისხან იმუქრება კიდევ..

აშკარაა, რომ შეუძლებელია ასეთი მდგომარეობის გაგრძელება. საჭიროა გამოვანახოთ ის გზა, ის გეზი, რომელიც შეანელებს ეკონომიურ მდგომარეობის სიმწვავეს და სახელმწიფოს უფსკრულში გადაჩენვისაგან გადაარჩენს. ამისათვის საჭიროა გავითვალისწინოთ ის მიზეზები, რომელთაც შეაქვთ საშინელი არე-დარევა ჩვენს ეკონომიურ ცხოვრებაში და კატასტროფისათვის ნიადაგს ამზადებენ.

მთავარი მიზეზი თანამედროვე საზარელ სინამდვილისა იმაში მდგომარეობს, რომ თვით ჩვენ ცოტა საქონელს ვქმნით და უცხო ქვეყნებიდან მისი დიდძალი რაოდენობის შემოტანა გვიხდება. ჩვენ ადგილობრივ რომ ვახერხებდეთ საჭირო საქონლის დამზადებას და სხვა ქვეყნებში საყიდელი არაფერი გვქონდეს ან გვქონდეს შესაძენი მისი მცირე რაოდენობა, განა დღევანდელი მდგომარეობის მოწმენი შევიქნებოდით?! რასაკვირველია, არა! მაგრამ უბედურება სწორედ იმაშია, რომ თითქმის ყველაფერი უცხოეთში საყიდელი გვაქვს და შედარებით ამასთან გასაყიდი ცოტა, და ისიც მდარე ღირსების და მცირე ღირებულების. ამნაირად, ჩვენ ვემზავსებით იმ ოჯახს, იმ ადამიანს, რომელიც მეტსა სჭამს, ვიდრე იწევს, მეტს ხარჯავს, ვიდრე შოულობს, უფრო ფართოდ და ხელგაშლილად ცხოვრობს, ვიდრე მისი ავლადიდება ამის საშუალებას იძლევა...

ჩვენ არათუ წარმოების ახალი დარგები ვერ შევქმენით, ძველებსაც წესი აუგეთ. ჭიათურაში წარმოება თითქმის სავსებით მიღუწეულია და უცხოეთში გაგვაქვს ის შავი-ქვა, რომელიც წინედ იყო დამზადებული. ჩვენი მეურნეობის ისეთი მნიშვნელოვანი დარგები, როგორც აბრეშუმის და თამბაქოს წარმოებაა, დაქვეითების გზაზეა დამდგარი და დღითიდღე ეცემა... და რა გასაკვირია, თუ ასეთ პირობებში ეცემა ჩვენი ფულის კურსი, რაც კიდევ უფრო აუარესებს მდგომარეობას, ვინაიდან კლებულობს ჩვენი ფულის შემსყიდველი ძალა და ღირებულება, და უცხოელებს ამასთანავე საშუალება ეძლევათ იაფად შეიძინონ ჩვენი საქონელი, გახიღონ ჩვენი ქვეყნის ავლადიდება, შეამცირონ ჩვენი ეროვნული სიმდიდრე...

მაგრამ კიდევ უფრო სამწუხარო ის არის, რომ, თუ სასწრაფო ზომები არ იქნა მიღებული, მდგომარეობა მომავალში ვაცილებით უარესი შეიქნება, რადგან ამდენხანს ჩვენ ვფლანგავდით იმ უამრავ სიმდიდრეს, რომელიც დაგროვილი და მომარაგებული იყო წინა წლების განმავლობაში და რომლითაც ავსებული იყო ჩვენი ქვეყნის საწყობები და კუნძულები.

ადვილი წარმოსადგენია, რომ თუ ეხლაც, როდესაც ჯერ კიდევ საგსებით არ გავგინიაგებია ეს მემკვიდრეობით მიღებული განძეულობა, ისეთი მდგომარეობაა შექმნილი, რომ სუნთქვა გვეხუთება, რა იქნება მაშინ, როდესაც ესეც ხელიდან გამოგვეცლება?!

არა, მდგომარეობა ისეთია, რომ მეტი დაყოვნება შეუძლებელია! საჭიროა სასწრაფო ზომები, მეტად გონივრული ღონისძიებანი, თუ არ გვინდა აბობოქრებულ ზღვაში ჩვენი ქვეყნის ბედ-იღბალი ტალღების გიჟურ ცეკვას ჩავაბაროთ...

მდგომარეობის გამოსაკეთებლად საჭიროა რაც შეიძლება დიდძალი ნედლი მასალის მოპოვება და ამისათვის თანამედროვე მეთოდების გამოყენება, გაუმჯობესებულ იარაღების მოხმარება, და შემდეგ—მიღებული ნედლი მასალიდან რაც შეიძლება ბევრი საჭირო საქონლის დამზადება და უცხოეთის ბაზრიდან ჩვენი ეკონომიური დამოკიდებულების შესუსტება.

მწვავე ეკონომიური მდგომარეობის შესამსუბუქებლად ქართველმა ხალხმა დაწინაურებულ ქვეყნებთან შედარებით თავისი ჩამორჩენილობა და აგრეთვე ის, რომ მას თავისი სახელმწიფოებრივობის განმტკიცება უხდება ამ მძიმე დროს,—უნდა დაჩრდილოს და აინაზღაუროს განსაკუთრებული შრომის მოყვარეობით, შრომის ნაყოფიერებით და მუყაითობით. განსაკუთრებული მომენტი განსაკუთრებულ ენერგიას მოითხოვს!..

დანგრეული ბელგია, შელახული საფრანგეთი უკვე აღსდგა ამ მოკლე ხნის განმავლობაში და ეს სასწაული მოხდა ყველაფრის შემძლე შრომის მეოხებით.

კიდევ, რასაკვირველია, ბევრ სხვა ზომებს, ღონისძიებებს და ნაბიჯებს შეუძლია ჩვენი ეკონომიური მდგომარეობის გამოკეთება, მაგრამ ამათში უმნიშვნელოვანესი არის ნედლი მასალის უცხოეთში გაზიდვის უარისყოფა, ყოველ შემთხვევაში მისი მინიმუმამდე დაყვანა.

შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ ნედლი მასალის საზღვარ-გარედ გატანის და ამ მასალისაგან დამზადებულ საქონლის უცხოეთიდან შემოტანის სისტემა ძირიან-ფესვიანად შემცდარი და მიუღებელი არის. უნდა ვეცადოთ საქართველოში რაც შეიძლება ბევრი მანქანები და ტექნიკური მოწყობილობანი შემოვიტანოთ და ავაშოქოთ, ჩვენი ქვეყნის ნედლი მასალა აქვე გადავამუშაოთ და საჭირო საქონელი ბაზარზე დამზადებული სახით გამოუშვათ. მაშინ შემცირდება ჩვენი ქვეყნის საჭიროებისათვის საქონლის იმპორტი, შესუსტება სხვა ქვეყნებიდან მისი დამოკიდებულება, გაუმჯობესდება სავაჭრო ბალანსი და გაჯანსაღდება როგორც ვალიუტის, ისე საერთოდ ფინანსიურ-ეკონომიური მდგომარეობა; ამასთან ერთად განმტკიცდება ჩვენი პოლიტიკური მდგომარეობაც და ჩვენი რესპუბლიკა მოსალოდნელ კატასტროფისაგან უზრუნველყოფილი გახდება...

რასაკვირველია, სხვა-და-სხვა წარმოებათა შექმნა-განვითარება ადვილი საქმე არ არის, მოითხოვს დიდ დროს და ენერგიას, თითქმის შეუძლებელია ერთბაშად მათი ფართო მასშტაბით წამოწყება და მტკიცე ნიადაგზე დამყარება, მაგრამ ჩვენი ეკონომიკის გაჯანსაღება აქედან რომ უნდა დაიწყოს, ეს, ვფიქრობ, არავისთვის სადავო არ იქნება.

მიუხედავად ამ საქმის სიძნელისა საქართველოს დამოუკიდებლობის დღიდან რომ ამ გზას დავდგომოდით, დარწმუნებული შეიძლება ვი-

ყოფილი, რომ იმ მატყლით, აბრეშუმით და ბამბით, რომელიც ჩვენში მოდის, შევძლებდით საკუთარი თავის უზრუნველყოფას. ფართელულობის ხალხისთვის მიწოდებით კი, განსაკუთრებით სოფლად, რამდენად გამოვაცემებდით ჩვენს ეკონომიურ მდგომარეობას, ამაზე ლაპარაკიც ზედმეტად უნდა ჩაითვალოს...

ადამიანს გული გიკვდება, რომ ამ მხრივ ჩვენში სრულიად არაფერი ვაკეთებულა, და ეს შით უმეტეს, როდესაც საფეიქრო მრეწველობასთან ერთად სხვა მრავალგვარი შესაძლებლობანიც მოგვეპოვება, ბევრ სხვა დარგებშიც ჩვენს წინ საუცხოვო პერსპექტივები იშლება...

ჩვენ არ ვიცით, როდის დაწყნარდება აბოზოქრებული ცხოვრება, როდის ჩადგება ის წესიერ კალაპოტში. სხვა რომ არა იყოს რა, ამიტომაც სხვისი თვალეში უყრებას და მოწყალების იმედით ცხოვრებას თავი უნდა დავანებოთ, გამოვიყენოთ ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრენი და შეუქმნათ სახელმწიფოს არსებობის მტკიცე და ურყევი საფუძვლები.

ჩვენი ქვეყნის აყვავებისათვის, ქართველი ერის უკეთეს მომავლისათვის სხვა გზა არ არსებობს და მთელი ჩვენი ენერჯია სწორედ აქეთ უნდა მივმართოთ...

მაგრამ უბედურება სწორედ იმაშია, რომ ეხლაც, ამ კატასტროფის წინ, ჩვენ ვერ შეგვიგნია ეკონომიური მეცნიერების საანბნაო ჭეშმარიტებანი და დებულებანი, ვერ გავითვალისწინებია ჩვენი ქვეყნის უდიდესი და მასთან უმარტივესი საჭიროებანი და ხვალ ისე, როგორც დღეს, და დღეს ისე, როგორც გუშინ, განვაგრძობთ ცხოვრების სინამდვილის მიერ არა ერთხელ დაგმობილ გზით სიარულს.

ვერ იქნა ჩვენი გამოფხიზლება: ჰკუა ვერ გვასწავლა საშინელ უფსკრულის წინაშე დგომამ, გზა ვერ გვაჩვენა ერთ ადგილზე რამდენჯერმე გადაბრუნებულ ურემმა!.. ვაკეთებთ ხშირად იმას, რაც არ უნდა კეთდებოდეს და ვაკეთებთ არა ისე, რანაირადაც სახელმწიფოს რეალური ინტერესები მოითხოვს.

დაკვირვებულად ადამიანი ჩვენში საუცხოვო შკოლას გაივლის და ზედმიწევნით შეისწავლის იმას, თუ როგორი ეკონომიური პოლიტიკის წარმოება არ შეიძლება ქვეყნის დაღუპვის თავიდან ასაცილებლად.

ერთხელ არჩეულ გზას არ უხვევთ, და მე არ ვფიქრობ ეს ჯიუტობით მოგვდიოდეს, მაგრამ ის კი აშკარაა, რომ საკითხს ღრმად არ უკვირდებით და ამიტომ ვერ ვამჩნევთ მის გამანადგურებელ შედეგებს...

ამ მცირე შრომის მიზანია უმთავრესად ზემოაღნიშნულ და მათთან დაკავშირებულ საკითხებს დასმა და ოდნავ მაინც გაშუქება. შეიძლება მცირე სამსახური მაინც გაუწიოს იმათ, ვინც შეწუხებულია დღევანდელი საშინელი მდგომარეობით, ფიქრობს და ცდილობს მისი გამოსწორებისათვის და ვაჯანსაღებისათვის ხელის შეწყობას, რაიმე ნაბიჯების გადადგმას, დახმარების აღმოჩენას. ეს მით უფრო საჭიროდ მიმაჩნია დღეს, რადგან ეკონომიურ დარგში მოძილიზაციის მოხდენა, ეროვნული ძალებს ზედმიწევნით ამოძრავება და მთელი შესაძლებლობის ამოწურვა, — აუცილებელ საჭიროების და ქართველი ერის ყოფნა-არყოფნის საკითხს წარმოადგენს.

აქ აღძრულ საკითხების დამუშავების აზრი ინტ. ირ. ბურჯანაძემ მომცა, რომლის წინადადებით და საქართველოს ტექნიკურ საზოგადოების

დავლებით მიმდინარე წლის თებერვალში ზემოაღნიშნულ სათაურით მოხსენება წავიკითხე ერობის ტექნიკურ ძალთა ყრილობაზე. ვინაიდან მოხსენებამ ყრილობაზე საკმაო ინტერესი გამოიწვია და იქ წამოყენებული საკითხები საგულისხმეოდ იქნა აღიარებული, მე გადავწყვიტე ამ მოხსენების გადამუშავება, შევსება და გამოქვეყნება; და ამ სახით ივნისიდან კიდევ დავიწყე მისი ბეჭდვა ქალაქთა კავშირის ორგანოში (ამ უამად „ჩვენი ქალაქი“).

ამ შრომაში მე გავარჩევ ჩვენში შინამრეწველობის განვითარების საფუძვლების გარდა აბრეშუმის, მატყლის, ბამბის, ხე-ტყის, ხილის, ღვინის, რძის, თაფლის, ჭურჭლეულობის, ავეჯეულობის და სხვა მრავალგვარ წარმოებებს, რომელთა განვითარებისათვის და რაციონალურად დაყენებისათვის ჩვენში საუცხოვო ნიადაგია შემზადებული. და ვინაიდან მთელი მასალის გადამუშავება და თვითურ ჟურნალში დაბეჭდვა საკმაოდ დიდ დროს მოითხოვს, მხოლოდ თვითოეული წარმოება მთელი შრომის თითქმის დამთავრებულ ნაწილს წარმოადგენს,—მე გადავწყვიტე ამ სათაურით რამდენიმე ცალკე წიგნაკის გამოშვება.

ვკადნიერდები ამ შრომის გამოქვეყნებას გათამამებული იმ შეხვედრით, რომელიც ხვდა წილად საზოგადოებაში და პრესაში 1918 წლის მიწურულში გამოსულ ჩემ წიგნს სათაურით—„მრეწველობის განვითარების საკითხი ჩვენში.“ ყოველ შემთხვევაში ვფიქრობ, რომ მცირე წვლილსაც საერთო საქმეში საკმაო მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან ზღვაც წვეთებიდან არის შემდგარი...

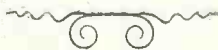
ბოდიშს ვიხდი იმ შეცდომებისთვის, რომელნიც წიგნში ჩემდა უნებლიეთ არის ხოლმე შეპარული.

წინდაწინ მადლობას უტყბადებ იმ პირთ, ვინც წამოყენებულ საკითხებზე რაიმე ცნობას ან მასალას მომაწვდის; მადლობელი ვიქნები აგრეთვე საყურადღებო შენიშვნებისთვის. მასალების და შენიშვნების გამოგზავნა შეიძლება შემდეგი მისამართით: ტბილისი. დიდთავრის ქ., № 70.

ინჟ. ვ. კაკაბაძე.

ტბილისი. 24 ნოემბერი 1920 წ.

პოლიტექნიკური სასწავლებელი:

შინამრეწველობის განვითარების საკითხი ჩვენში.

ქართველი ერი თითქმის ას ოცი წლის განმავლობაში საკუთარ ინ-
ციაციის, თავისუფალ განვითარების და ეროვნულ საქმიანობის უფლებას
მოკლებული იყო, ამ უკანასკნელ დრომდე მას აუარებელი ხელის შემშლე-
ლი პირობები ელობებოდა წინ; ის უმთავრესად გარეშე ძალების, გარეშე
„მზრუნველობის“ შემყურე იყო და მისი „განვითარება“ სწორედ ამ უცხო
ელემენტების კარნახით, სურვილით და გავლენით ხდებოდა...

მხოლოდ ამ ორი წლის წინად ქართველმა ერმა საშინელ ომის და
რევოლუციის ქარტეხილში თავისუფლება გამოსჭედა, და დღეს ჩვენ უკვე
გვაქვს დამოუკიდებელი მოქმედების უფლება; დღეს უკვე ჩვენზეა დამოკი-
დებული ჩვენი ავი და კარგი; დღეს უკვე ვერავის გადავადრალეთ ჩვენი
ცხოვრების სივალახეს და სიღუბეჭირეს...

სიამოვნებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ იმ განსაკუთრებულ პირობებში,
რომლებშიაც ქართველ ერს სახელმწიფოებრივი ორგანიზმის შექმნა მოუხ-
და დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ, მან დიდძალი სამუშაოს გაკე-
თება შესძლო. ჩვენი ხალხი ბეჯითათ და სახელოვნად იკაფავს გზას და-
მოუკიდებელ არსებობისათვის და თავისუფალ განვითარებისათვის. მაგრამ
შინაურ სამშენებლო მუშაობის, საერთაშორისო ვითარების, დაუსრულე-
ბელ „ფრონტების“ და სხვა მიზეზების გამო თითქმის მივიწყებული, ყო-
ველ შემთხვევაში სათანადო ყურადღებას მოკლებული შეიქმნა ეკონომი-
ური საკითხები, რომელნიც არსებობდა სახელმწიფოს ცხოვრების და მისი
პოლიტიკის წყაროს და საფუძველს წარმოადგენს.

დღეს ყველასათვის უკვე ნათელია, რომ ქვეყნის წარმატებისათვის და
უზრუნველ ყოფისათვის საჭიროა ეკონომიური ცხოვრების სიმტკიცე. ის
ქვეყანა, რომელიც არაფერსა ჰქმნის, სხვებს არაფერს აწვდის, პირიქით
სხვებს შეჰყურებს და მხოლოდ უცხო ქვეყნიდან საქონლის შემოტანაზე
ფიქრობს, ვერასოდეს ვერ დადგება მკიდრო ეკონომიურ საფუძველზე. რამ-
დენად მეტი ღირებულება იქმნება ამა თუ იმ ქვეყანაში, იმდენად ის უზ-
რუნველყოფილია, ღონიერია ეკონომიურად და, მაშასადამე, პოლიტიკუ-
რადაც.

საერთაშორისო ომმა ძირიან-ფესვიანად შეარყია ეკონომიური საფუ-
ძველი, დასცა და წელში გასტეხა მრეწველობა, არეე-ღარევა შეიტანა
აღებ-მიცემობაში და ფინანსიურ ცხოვრებაში და ხალხთა მატერიალური
გადატაკება გამოიწვია. თანამედროვე მსიმი მღვდმარეობიდან გამოსვლა
შესაძლებელია მხოლოდ საწარმოო ძალთა განვითარებით, ინტენსიური
შრომით და ბეჯითი საქმიანობით, წარმოებათა შექმნა-განვითარებით და
ღირებულობათა წარმოშობით. ეს არის უმთავრესი, ეს არის სახელმწიფოს
სიძლიერის გამომხატველი და არა ამა თუ იმ ქვეყანაში შემთხვევით დაგ-
როვილი ოქრო-ვერცხლის რაოდენობა; ყოველივე ეს სულ მალე იმ სახელ-

მწიფოსაყენ გასცურავს, სადაც მტკიცეა ეკონომიური ცხოვრება, გამეფებულია შრომა და განვითარებული მრეწველობა. ადამ სმიტის სიტყვით— „ქვეყნიერების სიმდიდრე სულ შრომით არის მოგროვილი და არა ოქრო-ვერცხლით, თვით ოქრო-ვერცხლიც შრომით არის მოპოებული“.

საერთაშორისო ომმა ჩვენს წინაშე მრავალი საკითხი წამოაყენა, ბევრი საჭიროებანი გამოარკვია, და საჭიროა ცხოვრების მიერ გადაჭრით დასმულ საკითხებს სათანადო პასუხი გავსცეთ. ამ ხუთი-ექვსი წლის ნგრევის შემდეგ ცხოვრება ნელ-ნელა თავის კალაპოტში ჩადგება; დაიწყება გაცხოველებული მუშაობა ნანგრევების აღსადგენად, „დამშუულთათვის“ საჭირო საქონლის მისაწვდენად,—საჭიროა მომზადებული შევხვდეთ განახლებულ ერთა მომავალ საქმიანობას; დიდი სიფხიზლე გვმართებს, რომ ჩვენც ჩავვებათ ამ საერთო საქმიანობაში; სათანადო ადგილი დავიჭიროთ და კულტურულ კაცობრიობის დაწინაურების და მისი ეკონომიურ წარმატების საქმეში თავისი წვლილი შევიტანოთ. ისეთ დროში ვცხოვრობთ, რომ ჩვენი სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის განმტკიცება, ჩვენი მომავალი, ჩვენი კეთილდღეობა ჩვენს საქმიანობაზე და უნარზეა დამოკიდებული; დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ სრყოჩადეს გამოვიჩინეთ, რამდენათ ძლიერი და მჭიდრო „პოზიციების“ დაქერას მოვახერხებთ სწორედ ესლა; ვინაიდან შემდეგში, მშვიდობიან ცხოვრების პირობებში, გაცილებით უფრო ძნელი იქნება სხვებთან მიერ დაჭერილ „პოზიციებზე“ გამავრება.

საქართველომ უნდა შეიმუშაოს საკუთარი ჯანსაღი ეკონომიური პოლიტიკა, შექმნას რიგიანი ეკონომიური და ფინანსიური კანონმდებლობა, წარმოშვას, და განავითაროს სამეურნეო ორგანიზმი, რომელიც მხოლოდ მაშინ იქნება ცხოველი და ძლიერი, როდესაც დამყარდება ერთგვარი შეტოლება წარმოებისა და მოხმარების, ექსპორტის და იმპორტის შორის. ჩვენ უნდა შევიმუშაოთ ისეთი ეკონომიური გეგმა, რომელიც ხელს შეუწყობს სახალხო მეურნეობის სათანადო მოწყობას და მის წესიერ კალაპოტში ჩაყენებას. ამ გეგმით შესაძლებელი უნდა გახდეს იმ აუთარებელი სიმდიდრის მიზანშეწონილად გამოყენება, რომლითაც ასე უხვად დაჯილდოვებულია ჩვენი ქვეყანა. ჩვენი ეკონომიური ინტერესები მოითხოვს შევქმნათ ისეთი პირობები, რათა არ დაგვკირდეს ვარუთ იმის ძებნა, რაც თვით უხვად მოგვეპოვება და რისიც გადაშუშავება ჩვენთვის არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ გადასაკეივებელი მასალის კარგად, სარგებლიანად და ეკონომიურად მოხმარება არის ერთი უმთავრესი პრინციპი მრეწველობისა. ნედლი მასალის გადამუშავება ადგილობრივ უნდა მოხდეს, ვინაიდან, რამდენად ძვირფას საქონელს გამოუშვებს ჩვენი ქვეყანა მსოფლიო ბაზარზე, იმდენად ხალხი მეტ სარგებლობას ნახავს, იმდენად უფრო უზრუნველყოფილი იქნება; ყოველ შემთხვევაში აშკარაა, რომ ნედლი მასალის საზღვარ-გარედ გაზიდვას და იქედან მისგან დამზადებულ საქონლის ერთი-ათად და ასად აწეულ ფასებით უკანვე დაბრუნებას, არ შეუძლია ხელი შეუწყოს ხალხის კეთილდღეობას. ამავე მიზნით საჭიროა ბუნებრივი სიმდიდრის გამოყენება და მრეწველობის წარმოშობა მოხდეს არა გარეშე ეროვნულ ძალებისა და ეროვნულ კაპიტალისა, ყოველ შემთხვევაში ქართველი ერის ცოცხალი ძალების მსურველ მონაწილეობით.

დაუყოვნებლივ საჭიროა საწარმოო ძალების ამოძრავება და აყვავება;

ყოველი ცოცხალი ძალა გამოყენებული უნდა იქნეს; არ უნდა არსებობდეს უსარგებლო კაპიტალი, მთელი შემოქმედებითი ძალა საქონლის დაგროვების ნიადაგზე უნდა მუშაობდეს, ეროვნულ სიმდიდრეს უნდა ჰქმნიდეს...

სახელმწიფოს თავის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება, თავის მიზნების განხორციელება მხოლოდ მოქალაქეთა ეკონომიური მოლონიერებით შეუძლია; სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით ამიტომ არის საჭირო ზრუნვა ქვეყნის ეკონომიურ აღორძინებისათვის. რამდენად ყურადსაღებია ეს გარემოება იქედან სჩანს, რომ გერმანია და შეერთებული შტატები, რომელიც ქმნიდენ მრეწველობის ისეთ დარგებსაც კი, რომელთა ადვილად განვითარების საშუალებას არ იძლეოდენ ამ ქვეყნების ბუნებრივი პირობები და რუსეთი, რომელიც ჰკლავდა და ახშობდა ეკონომიურ ცხოვრების განვითარებას ყოველივე შესაძლებლობას, — დიამეტრალურად საწინააღმდეგო შედეგებს იძლევიან.

ყოველივე ზემონათქვამიდან აშკარაა, თუ რა გზას უნდა დავადგეთ ეკონომიური ცხოვრების განსამტკიცებლად: ეროვნული სიმდიდრე საფუძვლიანად უნდა შევისწავლოთ, რივიანად მოვიხმაროთ და მის დამუშავებას ერის ცოცხალი ძალები მოვანდომოთ; უნდა შევქმნათ სასურველი ნიადაგი წარმოებათა ასაღორძინებლად და განსავითარებლად და შეუფარდოთ ისინი ბაზრის მოთხოვნილებებს და პირობებს; უნდა შევიმუშაოთ გონივრული ეკონომიური გეგმა და საქართველოს ეკონომიურ საქმიანობაში მაქსიმალური მონაწილეობა მივიღოთ; საწარმოვე ძალები უნდა განვაავითაროთ და ავაყვავოთ, შრომის ნაყოფიერება ავსწიოთ და მოვაწყოთ ნედლი მასალის ადგილობრივ გადამუშავება.

მხოლოდ ეხლა დავსვათ საკითხი, რა სახით შეიძლება ნედლი მასალის გადამუშავება და რომელი გზა უნდა ავირჩიოთ ჩვენ ამ საქმეში.

ნედლი მასალა შეიძლება ან საწვავარ-გარედ იყოს გაზიდული ან ადგილობრივ გადამუშავებული. როგორც ზევით აღვნიშნეთ მისი გამოყენების პირველ გზას ჩვენ, რასაკვირველია, მხარს ვერ დაუჭერთ. რაც შეეხება ნედლი მასალის ადგილობრივ გადამუშავებას, ეს შეიძლება ან საქარხნოსამრეწველო ან შინამრეწველობის საშუალებით. სამწუხაროდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ საქარხნო მრეწველობა ჩვენში თითქმის არ არსებობს; ძველი რუსეთის მთავრობა არ აქცევდა სათანადო ყურადღებას მის შექმნას და განვითარებას, აგრეთვე ხალხის გაწვრთნას და სერიოზულ და ბეჯით სამუშაოსთვის სათანადო მომზადებას. საქარხნო მრეწველობა სწორედ ისე, როგორც ყოველი სერიოზული საქმე, შესაფერ ნიადაგის შემუშავებას, დახელოვნებულ და საკმაოდ მომზადებულ მოშებს და ხელმძღვანელებს მოითხოვს, აგრეთვე თანდათანობით შემუშავებულ ერთგვარ ტრადიციას.

შინამრეწველობა კი ჩვენში მრავალმხრივია და ამასთანავე საკმაოდ განვითარებული; მისი სასურველ ნიადაგზე დასაყენებლად მხოლოდ ხელის შეწყობაა საჭირო. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ დარგში ხალხი შესაფერისად არის გაწვრთნილი და მომზადებული; მას საესებით შეთვისებული აქვს მისი ელემენტები, გაცნობილი — მისი ხასიათი, ავი და კარგი; ამ დარგში ქართველ ერს საუკუნეთა განმავლობაში შემუშავებული აქვს განსაკუთრებული ტრადიცია.

გარდა ამისა საქარხნო მრეწველობა რთულ მოწყობილებებს საჭიროებს და დიდ თანხასაც მოითხოვს მაშინ, როდესაც შინამრეწველობისათვის უბრალო ხელსაწყოები და სულ მცირე თანხაა საჭირო. ამნაირად,

შინამრეწველობის განვითარება გაცილებით უფრო ადვილ და ამ უამად მოსახერხებელ საქმეს წარმოადგენს, ვიდრე საქარხნო მრეწველობის წარმოშობა და მისი სათანადო პირობებში ჩაყენება.

ამით, რასაკვირველია, იმის თქმა არ მინდა თითქოს არ უნდა ვიხმაროთ არავითარი ღონისძიებანი საქარხნო მრეწველობის შესაქმნელად. პირიქით, მე ვფიქრობ, რომ ეს აუცილებლად საჭიროა, და ჩვენ კიდევ შეძლება გვაქვს, ცოტა თუ მაინც მოვინდომეთ, ზოგიერთ წარმოებას ადვილად მივცეთ საქარხნო მრეწველობის ხასიათი. მაგრამ ჩვენი ქვეყნის სამრეწველო უმარავ დარგებიდან ორიოდეს გამოყოფა, რასაკვირველია, ამ დიდ საკითხს საესებით ვერ გადაწყვეტს და დანარჩენ დარგების განვითარება შინამრეწველობის წესით მოგვიხდება. ამას სხვა დადებითი მხარეებთან ერთად დიდი მასშტაბის გაწევა შეუძლია. სასურველ ღონეზე და ფართო მასშტაბით დაყენებული შინამრეწველობა გაწვრთნის ხალხს, სერიოზულ და დაკვირვებულ მუშაობას მიიჩვევს, საქმის სიყვარულს შთაუწერავს, საორგანიზაციო ნიჭს, პრაქტიკულ უნარს და ენერჯიას, შემოქმედებითი ძალას და ინიციატივას განუვითარებს. ამნაირად, ის თანდათან ნიადაგს მოუშადაებს საქარხნო წარმოების შექმნა-განვითარებას.

კიდევ, შინამრეწველობა ნედლი მასალის რაციონალურად გადაამუშავების საშუალებას მოგვცემს. მის ზოგიერთ დარგებს, როგორც ქვევით დავინახავთ, თავის ხასიათის და ბუნების მიხედვით მუდამ შეიძლებათ არსებობა და მათ ყოველთვის დამოუკიდებელი მნიშვნელობა ექნებათ.

შინამრეწველობის დანარჩენ მხარეების შესახებ ქვევით გვექნება ლაპარაკი; მხოლოდ ის კი შეგვიძლია ეხლავე გადაჭრით ვთქვათ, რომ რა მხრივაც არ უნდა მიუდგეთ საკითხს მის განვითარებას ჩვენთვის საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს და ამიტომ საჭიროა მას მხარი დაუჭიროთ და სათანადო ყურადღებით მოვეპყრათ.

ჩვენ შინამრეწველობაზე ვლაპარაკობთ, მაგრამ ჯერ არ გამოვიკვევია, თუ რა იგულისხმება ამ სახელით. ეს კი მეტად საჭიროა, ვინაიდან ის იწვევს დიდ უთანხმოებას მკვლევართა შორის და მას სხვა-და-სხვა ქვეყნებში ერთი და იგივე მნიშვნელობით არ ხმარობენ. ჩვენი ქვეყნის შინამრეწველობა სწორედ ისე, როგორც რუსეთის, შეიძლება დაახლოვებით შემდეგნაირად იქნეს განმარტებული: „შინამრეწველობა არის ისეთი წვრილი საოჯახო ორგანიზაცია გაყიდვის მიზნით საქონლის დამზადებისა, რომელიც შეადგენს სასოფლო მეურნეობის უმთავრესად დამატებითი და მეურნეთათვის დამხმარე სარეწავს“ (პროფ. ი. იაროცკი) ¹⁾.

საქარხნო მრეწველობა შინამრეწველობისაგან მით განსხვავდება, რომ პირველში წარმოებას მასიური ხასიათი აქვს და კიდევ მით, რომ ის მუშას საესებით სწყვეტს მიწის მუშაობას და სხვა გარეშე საქმიანობას; შინამრეწველობა კი არსებობს და ვითარდება სოფლის მეურნეობასთან ერთად. შინამრეწველობის წვრილი წარმოების ხასიათი აქვს, მაგრამ აქ— „წვრილი წარმოება“ — არ შეიძლება ვიხმაროთ იმ მნიშვნელობით, როგორითაც ამას სასახელოსნო წარმოებისათვის ხმარობენ; ამ უკანასკნელიდან შინამრეწველობა განსხვავდება უმთავრესად პროდუქტების გასაღების ხასიათით: შინამრეწველი ამზადებს საქონელს უმეტესად უცნობ მყიდველისათვის ²⁾, ასე ვსთქვათ.— ბაზრისათვის, ხშირად ასაღებს საქონელს ბითუმად

¹⁾ Энциклопедич. Словарь, Брокгауз и Ефронъ, Т. 33.

²⁾ შინამრეწველი ხანდისხან საქონელს თავის ოჯახის მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად აქმნის, მაგრამ ამით შინამრეწველობის საერთო ხასიათი არ იცვლება.

შემყიდველზე მაშინ, როდესაც ხელოსანი მომხმარებელთან პირდაპირ დამოკიდებულებაშია და, მაშასადამე, განსაზღვრულ შემკვეთელისთვის მუშაობს.

შინაურ წარმოებას შინამრეწველობასთან ის საერთო აქვს, რომ ორივე შემთხვევაში მუშაობა მწარმოებელთა სახლში სწარმოებს. ამ მხრივ შინამრეწველობას საერთო აქვს აგრეთვე ვერცხვადებულ საოჯახო წარმოებასთან, ვინაიდან ორივე შემთხვევაში საქონლის დამზადებაში მონაწილეობას იღებენ მხოლოდ შინაურნი, ოჯახის წევრნი. განსხვავებას მათ შორის მხოლოდ ის შეადგენს, რომ საოჯახო წარმოება მიზნად ისახავს შინაურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას მაშინ, როდესაც შინამრეწველობა-საქონლის გასაღებას გარეშე მომხმარებელზე.

შინამრეწველობა ნათქავს განსაკუთრებით იმ ზედმეტ დროს, რომელიც ასე თუ ისე სოფლის ოჯახის წევრებისთვის მაინც დაკარგული იქნებოდა. ჩვენ ვიცით, რომ ხვნა-თესვისაგან და საერთოდ სამეურნეო მუშაობისაგან ქართველი მეურნე საშუალოდ ხუთი თვე თითქმის სრულიად თავისუფალია; დახარჩენ დროს განმავლობაშიც. მას მუშაობა თანასწორი ინტენსივობით არ უხდება და ხშირად საკმაოდ ბევრად თავისუფალი დრო რჩება. ეს ერთი.

მეორე ის გახლავთ, რომ ქართველ მეურნეს საკმარისი ადგილი არა აქვს და ამნაირად დიდრ სურვილიც რომ ჰქონდეს, მას არ შეუძლია მთელი დრო სასოფლო მეურნეობას მოახმაროს. ვფიქრობ, ინტერესს მოკლედ ბული არ იქნება შემდეგი ცნობები ¹⁾:

	მცხოვრებთა საერთო რიცხვი.	სოფლის მცხოვრებთა რიცხვი (ქალაქების გამოკლებით).	საერთო სივრცე დესეტინებში.	დათესილ ადგილების სივრცე დესეტინებში.
თბილისის გუბ.	1.473.308	1.045.638	3.740.004	409.189
ქუთაისის „	1.034.468	946.388	1.930.742	249.244
სოხუმის ოლქ.	209.671	147.697	603.310	112.800
ზაქათალის „	92.608	88.103	364.817	35.743
ბათუმის „	122.811	95.794	638.480	12.410

აქედან შეგვიძლია შემდეგი საყურადღებო ცხრილი შევიმუშაოთ:

	დათესილი ადგილები შედარებით მთელ სივრცესთ. პროცენტ. (%)	თითოულ მცხოვრებზე დათესილი ადგილი დესეტინებში.	თითოულ სოფლ. მცხოვრებზე დათესილი ადგილი დესეტინებზე.
თბილისის გუბ.	10,94	0,28	0,39
ქუთაისის „	13,43	0,24	0,26
სოხუმის ოლქში	18,69	0,53	0,76
ზაქათალის „	9,79	0,38	0,40
ბათუმის „	1,94 ¹⁾	0,10 ¹⁾	0,13 ¹⁾

ამას შეგვიძლია დაეუროთოთ უკანასკნელი ცნობებიც 1919 წლის შესახებ, რომელიც ამ ჟამად მიწათ-მოქმედების სამინისტროს სტატისტიკურ განყოფილებაში მოიპოვება ¹⁾:

¹⁾ ამ ცხრილის შემუშავების დროს ვსარგებლობდი „Кав. кален.“ 1917 წ. ცნობებით.

¹⁾ დათესილი ადგილების ასეთი მცირე რაოდენობა ბათუმის ოლქში ომის გავლენით აიხსნება. თუ ავიღებთ ომის წინა წლების ანგარიში, მაშინ უფრო ნამდვილ სურათს მივიღებთ. მაგალ., 1912 წ. დათესილი იყო 28.502 დეს. („Кавк. кал.“ 1914 წ.) და თითოულ მცხოვრებზე მოდიოდა—0,30 დეს.

	სახნავე-სათესი ადგილები დესეტინებში.	სათიბი ადგი- ლები დესეტინ- ებში.	ბაღები დესეტინ- ებში.	სულ ვარგისი ადგილი დესე- ტინებში.
თბილისის გუბ.	381.434 ₂₀₂	69.469 ₂₀₀	19.578 ₁₆	744.578 ₁₁₅
ქუთაისის	201.800 ₈₄	6.584 ₈₂	18.925 ₈₅	417.317 ₁₂
სოხუმის ოლქ.	67.971 ₁₂	1.472 ₁₀₄	6.052 ₁₁₈	109.261 ₈₈
საერთოდ რეს- პუბლიკაში	651.206 ₃₀₀	77.526 ₁₁₂	44.557 ₁₄	1.271.157 ₁₄

ამ ციფრების დაწვრილებით განხილვას რომ არ შეუდგეთ, ის მაინც აშკარაა, რომ ქართველკაცს საკმაო ადგილ-მამული არ აქვს და როგორც აქედან, ისე სასოფლო მეურნეობის მუშაობის სასიათიდან ის გამომდინარეობს, რომ მას ბევრი თავისუფალი დრო რჩება აუცილებლად საჭიროა ეს დრო მიზანშეწონილად იყოს გამოყენებული როგორც კერძოთ მისი, ისე სახელმწიფოს ინტერესებისათვის. დამტკიცებულია რომ, როდესაც ადამიანს არაფერი ან ცოტა საქმე აქვს, უფრო ყოფა-ცხოვრებას ეწევა, ეჩვევა სიზარმაცეს, ლოთობას და ხშირად ავაზაკობასაც. ამ პირობებში შინამრეწველობისაკენ მოქალაქეთა წახალისება, მისი განვითარებისათვის ხელის შეწყობა, — სახელმწიფოს პირდაპირ მოვალეობას შეადგენს.

ამ ციფრებიდან კიდევ ის გამომდინარეობს, რომ საქართველოს საკუთარი ჭირნახულით თავის გამოყება არ შეუძლია არა თუ ისეთ მწირე წლებში, როგორც იყო 1919 წ., არამედ კარგ მოსავლიან წლებშიაც. მართლაც, 1919 წელში თბილისის გუბერნიაში მოვიდა სულ მხოლოდ 7.154.863 ფუთი მარცვლეული, ქუთაისის გუბერნიაში — 5.620.185 ფუთი; აფხაზეთში, სადაც შედარებით გვარიანი მოსავალი იყო — 2.451.728 ფუთი¹⁾. აშკარაა როდესაც თითოეული დესეტინა ხშირად მხოლოდ 15—20 ფუთ მოსავალს იძლეოდა, დეფიციტი დიდი უნდა ყოილიყო და ამ დეფიციტის სიმწვავეს წელს ყველანი კარგად გვრძნობთ.

მაგრამ კარგ მოსავლიანი წელიც რომ იგიოთ და დაახლოვებით გამოვიანგარიშოთ მოსავლის და გასავლის ჯამში, მაინც შემდეგ სურათს მივიღებთ: თბილისის და ქუთაისის გუბერნიაში და სოხუმის ოლქში დათესილ ადგილების რაოდენობა უდრის დაახლოვებით 770.000 დესეტინას; თითოეულ დესეტინაზე საშუალოდ რომ 50 ფუთი მოსავალი ვიანგარიშოთ, მივიღებთ $50 \times 770.000 =$ მთელი მოსავლის ჯამს — 38.500.000 ფუთს. ამ ტერიტორიაზე სულ 2.800.000 სული მცხოვრებია; ვინაიდან ჩვენი ხალხი პურს ბევრსა სჭამს, სულ მცირე სულზე უნდა ვიანგარიშოთ დღეში 2 გირ. ანუ წელიწადში არა ნაკლები 18 ფუთისა. მაშინ ხალხის გამოსაკვებად საჭირო იქნება 18 ფ. $\times 2.800.000 = 50.400.000$ ფუთი მარცვლეულობა. სათესლეთ ამ რაოდენობისთვის საჭიროა სულ 3.500.000 ფუთი. ცხენების გამოსაკვებად საჭიროა თითოეულზე 9 ფუთი — 9 ფ. $\times 93.000 = 837.000$ ფ., ღორებისათვის ²⁾ — სულ მცირე 3 ფ. — 3 ფ. $\times 358.000 = 1.074.000$ ფუთი;

¹⁾ სტატისტიკურ განყოფილებაში ბათუმის და ზაქათალის ოლქების შესახებ 1919 წლის ცნობები არ მოიპოვება, ვინაიდან ისინი რამდენიმე ხანია საქართველოს სხეულს ხელოვნურად მოგლეჯილი არიან.

²⁾ 1919 წლის მოსავლის შესახებ ცნობები ავიღე ჟურნალიდან „ერობა და ქალაქი“ №№ 1—2, 3, „Урожай 1919 года“, М. ПИИДИИ.

³⁾ ცხენების და ღორების რიცხვი აღებული მაქვს მიწ.-მოქმ. სამინისტროს სტატისტიკურ განყოფილებიდან.

ამას ქათმები და სხვა ფრინველები რომ მიუმატოთ, მარცვლეულობის ხარჯი ცხოველებზე და ფრინველებზე გამოვა სულ მცირე 3.000.000 ფუთი. მთელი ხარჯი, მამასადავებ იქნება: 50.400.000 ფ. + 3.500.000 ფ. + 3.000.000 ფ. = 56.900.000 ფ. ამნაირად, კარგ მოსავლიან წელშიც კი მარტო თბილისის და ქუთაის. გუბ. და სოხუმ. ოლქში დაგვაკლდება სულ მცირე— 56.900.000 ფუთი— 38.500.000 ფ. = 18.400.000 ფ. მაცვლეულობა. ამას თუ ბათუმის და ზაქათალის ოლქებიც მიუმატებთ, დეფიციტი კიდევ უფრო გაიზრდება.

შემოაღნიშნული მოსაზრებანი სხვა მხრივაც მტკიცდება. ამიერ-კავკასიის რკინისგზის ანგარიშიდან *) სჩანს, რომ მის საზღვრებში, განსაკუთრებით საქართველოს სხვა-და-სხვა პუნქტებში, გადაზიდული იყო 1911 წელს— 23.537.852 ფუთი, 1912 წ. — 20.024.819 ფ., 1913 წ. 22.520.994 ფ. და სხვ.

ამნაირად, საესებით დამტკიცებულად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ საქართველოს დღევანდელ პირობებში უცხოეთიდან თავის საზღვრებში პურის შემოტანა უხდება. თუ კი ეს ასეა, შეგვიძლია აქედან ისეთი დასკვნა გავაკეთოთ, რომ ქართველ ხალხს ესაჭიროება შემოსავლის ისეთი წყარო, რომელიც როგორც პურის შექმნის, ისე სხვა ათასგვარ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების საშუალებას მისცემს. საქარხნო-სამრეწველო დარგების განუვითარებლობის გამო, ასეთ წყაროდ მხოლოდ შინა მოწვეულობა უნდა ჩაითვალოს.

ყოველივე შემონათქვამიდან აშკარაა, რომ მეტად საჭიროა ჩვენში შინამრეწველობის განვითარება. მაგრამ საკმარისი არ არის საჭიროების გამორკვევა; არ შეიძლება ანგარიში არ გაუწიოთ იმას, თუ ადგილობრივი პირობები რამდენად ხელს უწყობენ მის განვითარებას. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მხრივ ჩვენ განსაკუთრებულ და იშვიათ პირობებში ვიმყოფებით.

რაც შეეხება ნედლ მასალას, შეგვიძლია დაბეჯითებით ვთქვათ, რომ ჩვენი ქვეყნის ცოცხალ ძალებს საესებით ეყოფა ადგილობრივი ნედლი მასალა დასამუშავებლათ და არავითარ დაბრკოლებას ამ მხრივ ადგილი არ ექნება. ეს იმდენად ნათელია, რომ ჩემის თიქრით დიდხანს ამაზე შეჩერება საჭიროც არ არის. საკმარისია მხოლოდ აღვნიშნოთ, რომ საქართველოს შინამრეწველობის მრავალგვარ დარგთა განვითარების შესაძლებლობა აქვს, ვინაიდან მას მოეპოება ბევრნაირი ნედლი მასალა, როგორც, მაგალითად, აბრეშუმი, მატყლი, ბამბა, მადნეულო, ხე-ტყე, თიხა, ხილი და სხვა-და-სხვა.

შინამრეწველობის განვითარებას ჩვენში ხელს უწყობს მიმოსვლის საშუალებათა მდგომარეობაც. სამწუხაროდ საქართველო ჯერ-ჯერობით მოკლებულია რივიან გზებს და მათი საჭირო რაოდენობას. ჩვენ ვიცით ბევრი ისეთი ბუნებრივი სიმდიდრით უხვად დაჯილდოებული ადგილები, სადაც ურემბითაც კი შეუქლებელია მისვლა-მოსვლა; რასაკვირველია, ასეთი უგზოობის გამო ნედლი მასალის გამოზიდვა საკმაოდ ძნელ საქმეს წარმოადგენს და ეს კი ხელს უწყობს მათი ადგილობრივ გადაამუშავებას.

შინამრეწველობის განვითარებას საქართველოს ბევრ რაიონებში ხელს უწყობს აგრეთვე ხანგრძლივი და სუსხიანი ზამთრები, რომელნათ ხშირად მესობელ სოფელთა შორისაც კი ურთიერთობას სწყვეტს, ხალხს სახლში ამწყვდევს, აუარებელ თავისუფალ დროს აძლევს და მასთან ერთად ოჯახის გარეშე მუშაობის საშუალებას უსპობს.

შინამრეწველობის განვითარების ხელის შემწყობია ის გარემოებაც, რომ ქალს ჩვენში ოჯახის გარეშე სამუშაოს თითქმის არასოდეს არ აკისრებენ; შრომა ისეა განაწილებული, რომ კაცი უმთავრესად, გადაღმა საშუაოს აკეთებს, ქალი კი ოჯახს უვლის; მაგრამ საოჯახო საქმეებთან ერთად ის შინამრეწველობასაც ეწევა.

*) Отчет по экспорту. Закавказ. каз. желъз. дор. за 1913 г.

მრავალ სხვა პირებთან გარდა შინამრეწველობის განვითარებაზე გავლენა აქვს კიდევ ადგილობრივ მცხოვრებთან სიმარჯვეს, მოხერხებულობას და ოსტატობას. კავკასიის შინაწარმოებათა ერთი პირველი მკვლევართან ი. მარკვარაფი აქაურ შაღების დამზადების აღწერის დროს სხვათა შორის ამბობს: „ყოველივე ეს კეთდება უმანქანოთ, მხოლოდ ადამიანის ძალით, მისი ხელმარჯვეობით და თვალხედვის სისწორით. საზოგადოთ ადგილობრივ ტექნიკაში აღსანიშნავია შემდეგი მთავარი მხარეები: მომუშავეს უამრავი პირადი სიძალე, სიმარჯვე მოხერხებულობა და მოქნილობა ხელის ფეხის და მთელი ტანის მოძრაობაში, ავტომატიური შრომის გარეშეობა, რომლითაც ხასიათდება უფრო წინასწარ და რთულ იარაღებზე მუშაობა, აგრეთვე მოსწრებულობა და ყოველმხრივი ცოდნა. წარმოებებში საჭირო უამრავ მასალებისა და მათი გამოსადეგრობისა“...⁹⁾.

ყველაფერი ხელს გვიწყობს შინამრეწველობის განსავითარებლად; საჭიროა მხოლოდ საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივი დახმარება. ფართო მასშტაბით საქმის მოწყობა, და მაშინ ხალხსაც საშუაოს მივსცემთ და ნედლ მასალასაც მიზანშეწონილად გამოვიყენებთ.

ამნიარად, ჩვენში შინამრეწველობის უმთავრეს საფუძვლებად შეიძლება ჩაითვალოს:

- 1) ნედლი მასალის საოკარი სიუხვე;
- 2) საქარხნო მრეწველობის თითქმის სრული განუვითარებლობა;
- 3) სახნავ-სათესი და სავარგისი ადგილების სიმცირე;
- 4) სასოფლო სამეურნეო მუშაობის ხასიათი;
- 5) ზოგიერთ რაიონებში, განსაკუთრებით მთიან ადგილებში, ხანგრძლივი და სუსხიანი ზამთრები;
- 6) ქვეყნის კლიმატიური მდგომარეობა (ხელს უწყობი, მაგალ., მესაქონლეობის, მეღვინეობის, მეხილეობის, მეურნეობის და მათზე დამყარებულ წარმოებათა განვითარებას);
- 7) რიგიან მიმოსვლის საშუალებათა უქონლობა;
- 8) ქალის სოციალური მდგომარეობა;
- 9) მაღალი ღირსება, სიღამაზე და თავისებურობა ბევრ შინამრეწველობის ნაწარმოებთან, რომლისათვის საქარხნო წარმოებას მეტოქეობის გაწევა არ ძალუძს ღირსების და ხშირად ფასების მხრივადაც;
- 10) ძალა, სიმარჯვე, მოხერხებულობა და მოქნილობა ჩვენი ხალხისა. ჩვენში არსებობს ბევრი სხვა-და-სხვა სახის შინაწარმოება. ამათგან

ზოგიერთს მხოლოდ ადგილობრივი მნიშვნელობა აქვს და მათი ნაწარმოებნი იშვიათად შორდება იმ რაიონს, სადაც მზადდება; ზოგი ნაწარმოებნი ახლო-მახლო მახრებში იყიდება და ზოგიც უცხო ქვეყნებში იგზავნება.

გავარჩიოთ შინამრეწველობის ის წარმოებანი, რომლითაც ჩვენი ეკონომიური ცხოვრების გამტკიცების საქმეში შეუძლიათ დიდი როლი ითამაშონ, გამოვარკვიოთ მათი მნიშვნელობა და აღენიშნოთ, ის ღონისძიებანი რომლითაც შეუძლიათ მათი-სათანადო განვითარება და სასურველ დონეზე დამყარება.

⁹⁾ О. Маркграфъ „Очеркъ кустарн. пром. С. 4“.

I.

აბრეშუმის წარმოება.

მეაბრეშუმეობა ჩვენი სახალხო მეურნეობის ერთ თვალსაჩინო დარგად უნდა ჩაითვალოს. რამდენად დიდი მნიშვნელობა აქვს მას ჩვენს ეკონომიკაში იქედან სჩანს, რომ ძველ პირობებშიაც კი, როდესაც მისი განვითარებისათვის არ არსებობდა სათანადო ხელის შემწყობი პირობები, მარტო ნედლი პარკი მოდიოდა 2.500.000 მანეთის ღირებულებისა მშვიდობიანი დროის კურსით. ადვილი წარმოსადგენია, რომ ამ ნედლი მასალის რაციონალურად გამოყენება, საგრძნობლად ასწევს მისგან დამზადებულ საქონლის ღირებულებას; და მშვიდობიანი დროის ათეული მილიონები კი ჩვენი პატარა ქვეყნის სამეურნეო ბიუჯეტში ხალხის ნივთიერ მოლონიერების და ქვეყნის ეკონომიურ წარმატების უტყუარი თავდებია. თუ ასეთი პერსპექტივები იშლება ჩვენს წინ ძველი პირობების არსებობის დროს, რა უნდა იქნეს, თუ ეს წარმოება ჩვენ განვავითარებთ ისე, როგორც ამის შესაძლებლობა გვაქვს?!

ყოველ შემთხვევაში, მეაბრეშუმეობა უნდა გახდეს ჩვენში დიდი ყურადღების და მზრუნველობის საგნად. და მას ამნაირადვე ეპყრობიან ყველგან, სადაც მისი განვითარებისათვის ცოტად თუ ბევრად ხელსაყრელი პირობები არსებობს.

მეაბრეშუმეობის აკვნად ითვლება ჩინეთი, სადაც პირველი აბრეშუმის მიღებას სთვლიან იმ დედოფლის. საქმედ, რომელიც ქრისტეს დაბადებამდე 2697 წლით ადრე ცხოვრობდა. აბრეშუმის წარმოება კავკასიაში გაჩნდა შორეულ წარსულში, მხოლოდ როდის დანამდვილებით, ამის შესახებ ლიტერატურაში სავსებით გარკვეული ცნობები არ მოიპოვება. ზოგიერთ ადგილებში დარჩენილ გადმოცემებით აბრეშუმის ჭია შემოტანილი უნდა იყოს ინდოეთიდან ვახტანგ გორგოსლანის მიერ და ამნაირად გამოდის, თითქოს აბრეშუმის საქმეს ჩვენში საფუძველი ჩაეყარა მეხუთე საუკუნეში. ბ. ვ. ივანოვის აზრით მეაბრეშუმეობა ამიერ-კავკასიაში არსებობს ყოველ შემთხვევაში არა ნაკლებ 1.300 წლისა¹⁰).

ჩვენში მეაბრეშუმეობა პირველ ხანებში სუსტად იყო განვითარებული. შემდეგშიაც მის სათანადო განვითარებას აუარებელი დამაბრკოლებელი მიზეზები ელობებოდა წინ და მათ შორის—მეაბრეშუმეებზე დაწესებული საკმაოდ დიდი გადასახადები. მაშინ არც უცხო ქვეყნები გვაქცევდნენ რაიმე ყურადღებას ამ მხრივ. მხოლოდ, როდესაც გასულ საუკუნეს მე-50—60 წლებში საფრანგეთში და იტალიაში აბრეშუმის ჭიის ავთომყოფობა ფართოდ გავრცელდა, მათ ძალაუზნებურად აბრეშუმის ძებნა ჩინეთში, იაპონიაში, სპარსეთში და ამიერ-კავკასიაში დაიწყო. უცხოეთის ბაზარზე აბრეშუმის მოთხოვნილების ზრდამ, ერთის მხრით, და უცხო მწარმოებელთა ჩვენი ქვეყნისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებამ, მეორეს მხრით, გამოიწვია ჩვენში ამ საქმის საოცარი განვითარება.

მეაბრეშუმეობის ბრწყინვალე ხანად ჩვენში შეიძლება ჩაითვალოს 1856—1863 წლები, რომლის შემდეგ ავთომყოფობათა გაჩენის გამო წარმოება აქაც საშინლად დაეცა, როგორც ნედლი მასალის რაოდენობით,

¹⁰) Иавѣстія Кавказе. Шелководств. станція за 1916 г. „Очеркъ исторіи Кавказскаго шелководства“.

ისე ღირსების მხრივ. ასეთი დაქვეითებული მდგომარეობა გაგრძელდა 1882 წლამდის, როდესაც მოსკოვში მოწყობილ გამოფენაზე გამოიჩინა მეტად უმწეო მდგომარეობა კავკასიის მეაბრეშუმეობისა და ამასთან ერთად გადაწყდა მის მოსაგვარებლად საქირო ღონისძიებათა მიღება. 1887 წელს ნ. შავროვს მიენდო თბილისში კავკასიის სააბრეშუმო სადგურის მოწყობა; ამ სადგურმა საკმაოდ დიდი როლი ითამაშა მეაბრეშუმეობის განვითარების საქმეში.

ასეთია ამ საქმის მოკლე ისტორია.

ეხლა გავიცნოთ, თუ რა მდგომარეობაში იყო ეს წარმოება ნორმალურ პირობებში, ე. ი. ომის დაწყებამდე.

სტატისტიკურ განყოფილების ცნობებით კავკასიაში მოწყული იყო ნედლი პარკი:

1910 წ.	1911 წ.	1912 წ.	1913 წ.	1914 წ.
360.000 ფ.	320.000 ფ.	320.000 ფ.	278.000 ფ.	318.000 ფ.

და ამაში საქართველოს წილად ერთ მესამედზე მეტი მოდიოდა: მართლაც, ნ. შავროვის აზრით მოდის:

თბილისის გუბ. და ზაქათალის ოლქში	15.000 ფუთი.
ქუთაისის გუბ.	110.000 „
სოხუმის ოლქში	10.000 „ ¹⁾

სულ საქართველოში 135.000 ფუთი.

1909 წლიდან შემდეგი ცნობები მოიპოვება.

	მოსავალი 1909 წ. ფუთობ.	მოსავალი 1910 წ. ფუთობ.	მოსავალი 1911 წ. ფუთობ.	მოსავალი 1912 წ. ფუთობ.	მოსავალი 1913 წ. ფუთობ.	საშუალო მოსავალი ფუთობ.
ქუთაის. გუბ., სო- ხუმ. და ბათუმ. ოლქ.	120.000	119.000	123.000	120.000	82.000	112.800
თბილის. გუბ. და ზაქათ. ოლქ.	15.000	19.000	18.000	18.000	16.000	17.500
მთელ საქართვე- ლოში	135.000	138.000	141.000	138.000	98.000	130.300

როგორც ცხრილიდან სჩანს საშუალო მოსავალზე დიდი გავლენა იქონია 1913 წლის მოუსავლობამ; სავსებით ხელსაყრელი პირობები არც 1914 წელში ყოფილა და ბ. იოს. ქუთათელაძის ცნობებით:

	დაქენილი იყო აბრეშუმში კო- ლოფ.	მოწყული იყო აბრეშუმ. პარკი ფუთობ.
დასავლეთ საქართველოში	70.000	106.000
კახეთში, ქართლში და ზაქალ. ოლქში	18.000	20.000
მთელ საქართველოში	88.000	126.000

¹⁾ Н. Н. Шавровъ. „Основн. прав. выкорми шелков. черв.“

ომის შემდეგ აბრეშუმის წარმოებამ საშინლად იკლო სხვა-და-სხვა დამაბრკოლებელ მიზეზების გამო. წელსაც მთავრობამ შეიძინა ფრანგ მეთესლეებისაგან მხოლოდ 50.000 ექვს-მისხლიანი კოლოფი; ადგილობრივ მეთესლეებს დამზადებული აქვთ ბაღდადის ჯიშის 4.000 ხუთ-მისხლიანი კოლოფი; მამასადამე სულ საქართველოში დარიგებულია 320.000 მისხალი თესლი; მოსავალი მისხალზე საშუალოდ 10 გირვანქა რომ ვიანგარიშოთ, ეს მოგვცემს სულ ბევრს 80.000 ფუთ ნედლ პარკს. მაგრამ რასაკვირველია, ამ საკითხის განხილვის დროს ჩვენ უკანასკნელ წლების ციფრებს ვერ დავეყრდნობით, ვინაიდან ისინი შედეგია საერთოდ დღევანდელ გართულებულ და აწეწილ მდგომარეობისა, ერთის მხრით, და ჩვენი ამ საქმისადმი უყურადღებობის, მეორეს მხრით.

ისე კი ნორმალურ პირობებიდან თუ გამოვედით და ის მდგომარეობა მივიღეთ მხედველობაში, რომელიც ჩვენში მშვიდობიანობის დროს არსებობდა იმავე მებარეშუმეთა რიცხვის, იმავე ბჟოლის-ხის რაოდენობის, იმავე ცოდნის და მოვლის წესების დატოვებით,—შეგვიძლია დაბეჯითებით ვთქვათ, რომ ქართველ ერს, თუ მან ამ საქმისადმი საშინელი გულცივობა არ გამოიჩინა, სულ ადვილად შეუძლია მოიწიოს 130.000 ფუთზე მეტი ნედლი პარკი.

მაგრამ შეიძლება თუ არა ამით დავკმაყოფილდეთ, მის გაუმჯობესებაზე და განვითარებაზე არ ვიფიქროთ, ერთ წერტილზე გავიყინოთ და ათასი ფუთი ხან მეტი ხან ნაკლები მოვიყვანოთ, როგორც ეს ზემომოყვანილ ცხრილიდან სჩანს?!

ეს ყოვლად დაუშვებელი გახლავთ. გულგრილობას შეუძლია საშინლად დააქვეითოს ეს ფაქიზი წარმოება და ეს მეტად მნიშვნელოვანი დარგი ჩვენი ეკონომიური ცხოვრებისა მიწასთან გაასწოროს. იმის გასათვალისწინებლად, თუ რა მოგველის უყურადღებობით და სათანადო მოპყრობით რა პერსპექტივები შეიძლება ჩვენს წინ გადაიშალოს და, მამასადამე, რამოდენიმედ იმის გამოსარკვევად, თუ რა ღონისძიებანი არის საჭირო ამ დარგში,—მოვიყვან ზოგიერთ ცნობებს ჩინეთის და იაპონიის მებარეშუმეობიდან.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩინეთში საუკეთესო ბჟოლის-ხის ჯიშია მოშენებული, ჩინურ აბრეშუმის ჭიას თავის ბუნებით ბაღალი არა ჰყავს და მებარეშუმეთა რიცხვი იქ ერთობ დიდია,—ოდესღაც მთელ ევროპისა ერთად-ერთი მიმწოდებელი აბრეშუმისა, ის იძულებული გახდა პირველობა ამ დარგში იაპონიისთვის დაეთმო. ამის მთავარ მიზეზებად შეიძლება ჩაითვალოს: დაქვეითებული ტექნიკა, უცოდინარობა აბრეშუმის წარმოების თანამედროვე მეთოდებისა, სამეცნიერო გამოკვლევათა უქონლობა, წარმოებაში გაუმჯობესებათა შეტანის უარის-ყოფა, მებარეშუმეთა უვიცობა, სალი თესლის მისაწვდენად მთავრობის და საზოგადო დაწესებულებების უყურადღებობა, აგრონომიულ ჟურნალების და სათანადო ლიტერატურის, სტატისტიკური ცნობების, მთავრობის საკანტროლო დაწესებულებების და სააბრეშუმო სადგურების უქონლობა და სხვა-და-სხვა. ამას შედეგად მოყვანის, რომ ჩინეთში 75% აბრეშუმის ჭიის ცახზე ასვლამდის იხოცება, მისხალ თესლზე მხოლოდ 2,5—4 გირვანქა პარკი მოდის და ჩინეთის პარკი ერთ დენიეს ¹²⁾ იწონის მაშინ, როდესაც საშუალო ღირსების ევროპიული პარკის წონა სამ დენიეზე მკირე არ არის.

რასაკვირველია, ყოველივე ამას მხოლოდ წარმოების დაცემა უნდა მოჰყოლოდა.

მართლაც გაზიდული იყო ჩინეთიდან პიკულებში¹³⁾.

	1912 წ.	1914 წ.
თეთრი „ნედლი ძაფი“ სხვა-და-სხვა ხარისხის	107.867	70.090
ყვითელი „ „ „ „ „	21.894	17.409
გარეული („ტუსსა“) „ „ „	36.061	21.072
ნაჭექყურა	103.635	81.304
აბრეშუმის ქსოვილები და სხვა ¹⁴⁾	16.424	13.571

რაც შეეხება იაპონიას, მან აბრეშუმის წარმოებას განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია, და სულ რაღაც 20—25 წლის განმავლობაში შესძლო მეაბრეშუმეობის საოცარი განვითარება. ამ წარმოების განვითარების მიზნით იაპონიამ გაგზავნა ევროპაში ახალგაზრდები მეაბრეშუმეობის და ნედლი მასალის გადამმუშავების საქმეში ყოველგვარ გაუმჯობესებათა შესასწავლად. მთავრობა კერძო ინიციატივას ყოველგვარ დახმარებას უწყევს და მწარმოებელთა წასახალისებლად პრემიებს ნიშნავს. მისი მეცადინეობით მოპოებულ იქნა ბაზრები და მოწესრიგებული ექსპორტის საქმე ევროპაში და შეერთებულ შტატებში. იაპონიის ელჩებს დავალებული აქვთ ტოკიოში სასწრაფოდ ცნობები მიაწოდონ სააბრეშუმო მრეწველობაში მომხდარ ყოველივე ცვლილებების და მოვლენების შესახებ. მეაბრეშუმეობის შესასწავლად, ხალხში სათანადო ცოდნის გასავრცელებლად და საპროპაგანდოთ იხარჯება აუარებელი ფული. ტოკიოში არსებული სააბრეშუმო ინსტიტუტი 1908 წელს დაასრულა 2.002 მსმენელმა, კიოტოს ინსტიტუტი—688; სულ, მაშასადამე, 2.690 მსმენელმა. ამ ორი მთავარ ინსტიტუტის გარდა არსებობს 13 უფრო პატარა, და კიდევ დაბალი ტიპის სკოლები—4 პროვინციის ქალაქებისთვის და 13—სოფლებისათვის.

თესლის კანტროლზე და სხვა ასეთ საქირო მხარეებზე ლაპარაკიც ხომ ზედმეტია.

ასეთი განსაკუთრებული ყურადღების გამო იაპონიამ სააბრეშუმო მსოფლიო ბაზარზე პირველი ადგილი დაიჭირა. აი, როგორ გამოიხატა აბრეშუმის წარმოების ზრდა იაპონიაში:

დაძნადებული იყო 1872 წ.	721.000	კილო „ნედლი ძაფი“
„ „ 1880 „	1.145.000	„ „ „
„ „ 1890 „	2.018.000	„ „ „
„ „ 1900 „	4.125.000	„ „ „
„ „ 1909 „	8.372.000	„ „ „
„ „ 1912 „	10.867.000	„ „ „

ამდენად დიდი მნიშვნელობა ზეკს საქმისადმი ხელის შეწყობას; ცხოვრების ალღოს აღებას, სამრეწველო უნარს და საქმიანობას!..

ეხლა თუ თვალი ევროპას გადავაკვლით, აბრეშუმის წარმოებისადმი აქაც განსაკუთრებულ ყურადღებას შევამჩნევთ. საფრანგეთში 1892 წლი-

¹²⁾ 1 დენიე 1,27 გრამის წონას უდრის.

¹³⁾ პიკული—60,453 კილოგრ.=145,7 გირ.

¹⁴⁾ Г. Сяньбергъ. „Современ, сост. шелководства въ Китаѣ“.

დან პრემიები დაინიშნა როგორც ნედლი პარკის მოყვანისათვის, ისე მისი გადამუშავების სხვა-და-სხვა საფეხურებისათვის. ამ პრემიებზე საფრანგეთი ხარჯავს ყოველწლივ 9.300.000 ფრანკს და ეს თანხა თანდათანობით იზრდება. 1892 წლიდან 1910 წლამდე პრემიების სახით პარკის მოსაყვანად დაიხარჯა 60 მილიონი, ძაფის ამოსაღებად—78 მილიონი, დანარჩენზე—11 მილიონი; სულ 19 წლის განმავლობაში—149.000.000 ფრანკი.

რაც შეეხება იტალიას, თუმცაღა ის პარკის დიდძალ რაოდენობას იწვევს, სახელდობრ 50—60 მილიონ კილოს, მაგრამ, ეინაიდან თავის სამრეწველო მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად, მას სხვა ქვეყნებიდანაც უხდება 5 მილიონ კილომდე გამზარო პარკის შემოტანა, — ცდილობს მაქსიმალურად თვით განავითაროს ეს წარმოება და უცხოეთის მასალისაგან თავი თავსებით გაინთავისუფლოს.

1912 წელს 6 ივლისს იტალიამ კანონი შეიმუშავა, რომელიც მიზნად ისახავს მეაბრეშუმეობის და სააბრეშუმო მრეწველობის განვითარებისათვის ფართო ხელის შეწყობას. ბეოლის-ხის ახალ სივრცეთა მოსაშენებლად საზოგადოებათა და კერძო პირთა დახმარების მიზნით გადადებულია 250.000 ფრანკი; მეაბრეშუმეობის შესასწავლად და საპროპაგანდოთ—100.000 ფრ.; მეაბრეშუმეობის კურსებზე მოსიარულე გლეხებისათვის პრემიებია დანიშნული. ამავე კანონით ჩვეულებრივ წესებიდან გამოწაკლისის სახით ნებადართულია შემნახველ კასებიდან მეაბრეშუმეთათვის ავანსების მიცემა. ნება ეძლევა მიღებული ნორმები დახმარებისა აბრეშუმის მწარმოებელთათვის გაადიდოს იტალიის ბანკს 10 მილიონი ფრანკით, ნეოპალიტანის—5 მილიონით და სიცილიის ბანკს—2 მილიონით.

ყოველივე ეს მხოლოდ ნაწილია იმისა, რასაც 1912 წლის 6 ივლისის კანონი შეიცავს და ამას თუ დაუმატეთ ის, რომ მანამდისაც იტალიას ჰქონდა მოწყობილი მრავალი საცდელი სადგური, სასწავლებელი, სამაგალითო სათესლე, უამრავი საწყობი და სხვა, — მაშინ ადვილი წარმოსადგენი იქნება, თუ რამდენად დიდ მნიშვნელობას აძლევს იტალიის მთავრობა მეაბრეშუმეობას და მისი მრეწველობის შექმნას და განვითარებას.

რუსეთში ბოლო დროს თუმცაღა თითქოს შეიგნეს ამ დარგის განვითარების უდიდესი მნიშვნელობა, მაგრამ აქაც, როგორც საზოგადოდ ყველაფერში, საქმე სასურველ ნიადაგზე ვერ დააყენეს. საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ, მიუხედავად საფეიქრო მრეწველობის საკმაო ფართო განვითარებისა, რუსეთის ტერიტორიაზე მოწეულ პარკის რაოდენობის ნახევარი, და ხშირად მეტიც, საზღვარ-გარეთ მიდიოდა ნედლი მასალის სახით. მაგალითად, კავკასიის მთელი მოსავლიდან, რომელიც 1911 წელს 110.000 ფუთ გამზარ პარკს შეადგენდა, უცხოეთში გაზიდულ იყო 32.000 ფუთი, თურქესტანიდან—74.500; ამნაირად, ამ ორ განაპირა ადგილის მთელი მოსავლიდან—230.000 ფუთიდან—სახელმწიფო საზღვრებში გატარდა უცხოეთის მრეწველობის საჭიროებისათვის 106.500 ფუთი გამზარო პარკი მაშინ, როდესაც მის საზღვრებშივე შემოიზიდა უცხოეთიდან ეგრედ წოდებული „ნედლი აბრეშუმის ძაფი“ 93.064 და სხვა აბრეშუმის ძაფები—83.407 ფუთი.

მაშასადამე, რუსეთს თავის საზღვრებიდან გაჰქონდა ისეთი ნედლი მასალა, რომელიც ცოტა ხნის შემდეგ გადამუშავებული სახით უკანვე უბრუნდებოდა. ამას, რასაკვირველია, არ შეეძლო მრეწველობის დაწინაურება.

და რუსეთის მომხმარებელის მდგომარეობის უზრუნველყოფა: დანარჩენ ხარჯებს და ფასების უეჭველ წამატებას რომ თავი დაეანებოთ, ის მაინც ხომ აშკარაა, რომ მას რუსეთიდან გაზიდულ პარკზე და სხვა ქვეყნებიდან შემოზიდულ აბრეშუმის ძაფზე ორმაგი ფრახტის გადახდა უხდებოდა. ყველა სახელმწიფოს მიერ, რომელიც ცოტად თუ ბევრად გონივრულ ეკონომიურ პოლიტიკას აწარმოებს, ასეთი მოვლენა საშინელ ულოლიკობად და შეუწყნარებელ აბსურდად არის აღიარებული...

ყოველივე ზემონათქვამის შემდეგ შეგვიძლია თვით საქართველოს დაუბრუნდეთ, გავითვალისწინოთ მისი საჭიროებანი და გამოვარკვიოთ ამ მნიშვნელოვანი დარგის სათანადო განვითარებისათვის საჭირო ღონისძიებანი. როგორც ზევით გვქონდა აღნიშნული, დღევანდელ პირობების დატოვებით საქართველოს შეუძლია მოგვცეს სულ მცირე 130.000 ფუთი ნედლი პარკი. 3 ფუთი ნედლი პარკი კი გამშრალ პარკის 1 ფუთს იძლევა; მაშასადამე, საქართველოს თანამედროვე მოსავალი 43.300 ფუთ გამშრალ პარკს უდრის. პარკიდან აბრეშუმის გამოსავალი დამოკიდებულია თესლის ჯიშზე, მის ავ-კარგიანობაზე, საკვები მასალის ღირსებაზე, მოვლაზე და სხვ., მაგრამ საშუალოდ მიღებულია ანგარიში ნედლი პარკიდან ძაფის გამოსავალი $\frac{1}{10}$. მაშინ სამი ფუთი ნედლი ანუ ერთი ფუთი გამხმარი პარკი მოგვცემს 12 გირვანქა აბრეშუმის ძაფს. ქუთაისის გუბერნიაში ბაღდადის ჯიშის პარკი ასეთ გამოსავალს იძლევა კიდევ. მაგრამ ანგარიშში რომ არ გადავაჭარბოთ, საჭიროა ავიღოთ ის ცნობები გამოსავლის შესახებ, რომელიც შემუშავებული აქვს კავკასიის სააბრეშუმო სადგურს.

ძაფის საშუალო გამოსავალი ერთი გირვანქა ბაღდადის ჯიშის თეთრ გამშრალ პარკიდან ¹⁵⁾:

1910 წ.	1911 წ.	1912 წ.	1913 წ.	1914 წ.	1915 წ.
24 მისხალი	22 $\frac{3}{4}$ მისხ.	23 $\frac{3}{4}$ მისხ.	24 $\frac{2}{3}$ მისხ.	23 მისხ.	25 $\frac{1}{2}$ მისხ.

ორთაშუა რიცხვით მოდის ერთ გირვანქა გამშრალ პარკზე 24 მისხალი ძაფი ანუ ერთ ფუთ გამშრალ პარკზე—10 გირვანქა ძაფი. ჩვენი კარგ გამოსავლიან პარკისათვის ასეთი შემცირებული ანგარიშით მივიღებთ 10 გირ. $\times 43.300 = 10.825$ ფუთ ძაფს.

ძაფიდან ქსოვილის გამოსავალი დამოკიდებულია პირველის სისუფთავეზე და სიმსხოზე: რამდენად სუფთა და წვრილია ძაფი, იმდენად მეტ ქსოვილს მივიღებთ; ყოველ შემთხვევაში ერთ გირვანქა ძაფზე შეიძლება ვიანგარიშოთ 15 ან ფუთზე 600 არშინი ქსოვილი. მაშინ დღევანდელ მთელ ჩვენ მოსავლიდან მივიღებთ 600 არშ $\times 10.825 = 6.495.000$ ანუ დაახლოვებით 6.500.000 არშინ აბრეშუმის ქსოვილს.

დღევანდელ ფასობაზე ეს მილიარდებს შეადგენს; მაგრამ მშვიდობიანი ღროის ანგარიშიდან რომ გამოვიდეთ, ამასთანავე ძვირფასი აბრეშუმეულობა არ დავამზადოთ და თითოეული არშინის ფასი საშუალოდ 1 მან. 50 კაპ. მივიღოთ, მაშინაც ღირებულება იმ აბრეშუმის ქსოვილისა,

¹⁵⁾ Известія Кавказской шелководств. ст. за 1917 г. იოს. ქუთათელაძის სტ. „Состояніе шелководства на Кавказѣ въ 1915 году“.

რომელიც ჩვენ შეგვიძლია დავამზადოთ, დაახლოებით 10 მილიონ მანეთს მიაღწევს. ზედმეტად მიმაჩნია იმაზე ლაპარაკი, თუ რაოდენი განსხვავება ექნება ქართველი ერის მოლონიერების საქმეში 2.500.000 მანეთის მაგიერ, რომელსაც ნედლი პარკი გვაძლევს, 10 მილიონი მანეთის ღირებულების შექმნას.

დღეს უკვე ყველასათვის ნათელია ის დებულება, რომ ნედლი მასალის უცხოეთში გაზიდვა ვერ ქმნის ხალხის კეთილდღეობას. და ყველა დაწინაურებული ქვეყნები სწორედ იმას ცდილობენ, რომ გადაამუშაონ არა მარტო თავისი, არამედ სხვა „დაძაბუნებულ“ ქვეყნებიდან შემოტანილი ნედლი მასალა. მხოლოდ ამნაირად საქმის მოგვარება იწვევს დიდ ძალ ღირებულებათა შექმნას, სახელმწიფოს სიძლიერეს და მისი ეკონომიური ცხოვრების განმტკიცებას.

სამწუხაროდ, ჩვენ ამ ერთადერთ სწორ და ქვეყნის ინტერესებისადმი შეგუებულ გზას ამ ჟამად გვერდს უხვევთ. ჩვენში უმრავლესობა დღეს ასე მსჯელობს: „ჩვენი მოთხოვნილების საგნები უცხოეთიდან უნდა მივიღოთ, ვინაიდან ადგილობრივ მრეწველობის გაჩაღება, ნედლი მასალის აქვე გადამუშავება ერთისა და ორი დღის საქმე არ არის. ხალხს კი დღესვე ესაჭიროება ჩაცმა-დახურვა, წამალი, სამეურნეო იარაღები და სხვა. ამიტომ ჩვენ უნდა ვიზრუნოთ ისეთი სიმდიდრის შექმნაზე, რომელსაც უცხოეთში დიდი გასავალი აქვს და სამაგიეროთ იქიდან მივიღოთ ჩვენთვის საჭირო საქონელი. სწორედ ერთი ასეთი სავანია აბრეშუმის პარკი. მაზე დღეს დიდი მოთხოვნილებაა. მისი უპირატესობა, როგორც გასატანი საქონლის კიდევ იმაში მდგომარეობს, რომ ის მალე მზადდება და, მაშასადამე, უცხოეთში მალე გაიტანება და ოქროთ იქცევა. რასაც მეტს დავამუშავებთ ჩვენ ასეთს სიმდიდრეს, მით მეტ სამაგიერო საქონელს მივიღებთ უცხოეთიდან, მით უფრო გამოსწორდება ჩვენი ეკონომიური მდგომარეობა, გაუმჯობესდება ჩვენი ფულის კურსი. ჩვენი ხსნა დღეს სწორედ ასეთ აზრიან და მიზანშეწონილ შრომასა და სამეურნეო მოღვაწეობაშია“¹⁶⁾.

რასაკვირველია, შრომის და სამეურნეო მოღვაწეობის წინააღმდეგ არაფერი გვეთქმის, მხოლოდ ის გზა, რომელიც აქ არის ნაჩვენები „აზრიანად“ და „მიზანშეწონილად“ არ შეიძლება ჩაითვალოს.

ჩვენში არსებობს რამდენიმე ძაფის ქარხანა¹⁷⁾; არსებობს აგრეთვე სართავი განყოფილებანი; მოიპოვება საქსოვი დაზგებიც... ვიცით, რომ აბრეშუმიდან ჩვენში ქსოვენ საუკეთესო ხარისხის დარაიას, ბაღდადებს; ეგრედ წოდებულ გაროზებს, ცხვრისახოცებს, „შარფებს“ და სხვ. თბილისის შინამრეწველობის მუზეუმში მოთავსებულ ნიმუშების დათვალიერების დროს ვრწმუნდებით, რომ აბრეშუმეულობის დამზადებას ჩვენში მჭიდრო ნიადაგი აქვს. აქვე, შინამრეწველობის კომიტეტში, მხატვარ ბ. სტრაუშესაგან ვტყობილობთ, რომ შინამრეწველნი დიდ ოსტატობას და

¹⁶⁾ „საქართველო“, № 73, 1920 წელი.

¹⁷⁾ ყველაზე დიდი ქარხანა სამტრედიიაში არის, რომელიც დაარსებულია ილინის და კომპ. მიერ; 1914 წელს ის მოსკოველი ფირმის ბუიონის ხელში გადავიდა. 1919 წ. ამ ქარხნის ასამუშაველად ამხანაგობა შესდგა, რომელმაც უსაღსრობის გამო საქმე სასურველად ვერ ააწყო. ხონის ქარხანა დაარსებულია განსვ. მ. სანაძის მიერ 1897 წ.; მისი ამოძრავების შესახებ მოლაპარაკება აქვს გამართული მემკვიდრეებთან ბ. დ. თოდუროძეს მა ჟამად კი ქარხანა უმოქმედოდ არის. გაჩეობულია აგრეთვე ქარხანა ოზურგეთში.

გულმოდგინეობას იჩენენ, მხოლოდ აკლიათ სათანადო ცოდნა; მაგალითად, ქსოვილებზე მხატვრობის აღბეჭდვას მხოლოდ შავ ფონზე ახდენენ. „და როდესაც გაიგეს, რომ სურათების აღბეჭდვა თეთრ ფონზედაც შეიძლება, მათი სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა... რჩევა-დარიგებას, საინსტრუქტორო დახმარებას, სათანადო ხელის შეწყობას შეუძლია ამ საქმეში დიდი გაუმჯობესება შეიტანოს, საქონლის ღირსება და ღირებულება საგრძნობლად ასწიოს და მთელი წარმოება საოცრად დააწინაუროს“...

ღიახ, პარკის გადამუშავებას ჩვენში და მისგან საქონლის დამზადებას ნიადაგი საკმაოდ მომზადებული აქვს. რომ სავსებით ამაში დავრწმუნდეთ მოვიყვან კიდევ ერთ ცნობას.

ქუთაისის გუბერნიის მეაბრეშუმეთა პირველ ამხანაგობას საფეიქროც ჰქონდა. „ამ თავის-თავად ერთობ რთულ და მძიმე საქმისათვის ხელი მოაკიდებინა ამხანაგობას იმ გარემოებამ, რომ ჩვენში აბრეშუმის და შალის ქსოვის და ლევის საქმე საშინაო, საოჯახო საქმედ არის გადაქცეული ძველ დროიდანვე. საკმაო იყო ამ ამხანაგობის საფეიქროს ოსტატს (მოსკოვიდან) სულ ნახევარი წლის განმავლობაში დაეკვირვებია სოფლელი ქალიშვილები ქარხნის წმინდა აბრეშუმის მოხმარებისათვის; რომ ამათ მერმე უოსტატოდ განეგრძოთ მუშაობა“¹⁸⁾.

მე ამ ორიოდ თვის წინ ამ საფეიქროდან გამოსულ ქალიშვილების მიერ თავიანთ ოჯახებში დამზადებული აბრეშუმის ნაწარმოებნი დავათვალიერე და, უნდა გამოვტყდე, განცვიფრებული დავრჩი მათი ღირსებით. თავის დროზე ამხანაგობის საფეიქრო ნაწარმოებმა დაიმსახურა 1900 წლის პარიზის გამოფენაზე ბრინჯაოს მედალი და კავკასიის საიუბილეო გამოფენაზე 1901 წელს—პატარა ოქროს მედალი.

და ასეთ ხელსაყრელ პირობებში, როდესაც ნედლი მასალაც ბლომად გვაქვს, ქარხნებიც, მომზადებული ხალხიც, როდესაც მცირე ხელის შეწყობით შეიძლება საუცხოვოდ მოეწყოს საქმე, ამ მასალის მხოლოდ საზღვარ-გარედ გატანაზე ზრუნვა და თავის მართლება იმით, რომ ადგილობრივ მისი გადამუშავება ორი დღის საქმე არ არის,—ეს, მეტი რომ არა ვთქვათ, მიუტოვებელ შეცდომად და უდიდეს დანაშაულად უნდა ჩავგვეთვალოს.

მე არ ვამბობ თითქოს მოსახერხებელი იყოს ერთ დღეს, ერთ თვეს ჩვენი მოწყობილობათა საშუალებით მთელი სააბრეშუმო ნედლი მასალის გადამუშავების საქმის მოწესრიგება, მაგრამ არ გამოყენება არსებულ პირობებისა და შესაძლებლობისა; დაუდევრობა და უზრუნველობა ახალ მანქანათა და მოწყობილობათა შემოტანის და ჩვენში თან-და-თან საფეიქრო მრეწველობის გაჩაღების საქმეში,—სწორედ რომ შეუწყნარებელია.

¹⁸⁾ „მეექვსე ანგარიში ქუთაისის გუბერნიის მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობისა 1900 წლისათვის შედარებით წინა წლების ანგარიშებთან“.

ამნაირად, ჩვენ დიდი ყურადღება უნდა მივაქციოთ შინამრეწველუ-
რი საშუალებებით აბრეშუმის დამზადებას, რომელიც საქარხნო-საფეიქრო
წარმოებას ნიადაგს მოუზღალებს, უცხო ქვეყნებისაგან ჩვენს დამოკიდებუ-
ლებას შეასუსტებს და ამ საერთაშორისო საშინელ კრიზისის დროს ჩვენი
ხალხის გაჭირვებულ სუნთქვას რამოდენიმედ მაინც შეამსუბუქებს. მაგრამ
ამ დარგის შექმნა-განვითარებას სათანადო ყურადღება უნდა მივაქციოთ
კიდევ იმიტომ, რომ შინამრეწველური წესით აბრეშუმის ქსოვას თავის-
თავედაც ყოველთვის მნიშვნელობა და ღირებულება ექნება. შეიძლება და-
ბეჯითებით ითქვას, რომ შინამრეწველური საფეიქრო წარმოება საქარ-
თველოში, რომელსაც ჯერ სრულიად არაფერი გაუკეთებია საქარხნო-საფე-
იქრო მრეწველობის შესაქმნელად, კიდევ დიდი ხნის განმავლობაში საგრ-
ძნობი სამსახურის გაწევას შესძლებს და ამასთანავე არ გაჭირდება საქარხნო
მრეწველობის უმწვერვალეს განვითარების დროსაც.

და რომ ეს ასეა, შემდეგიდანაც სჩანს: ლიონში და მის მიდამოებში
საქარხნო აბრეშუმის საქსოვი მრეწველობა იმდენად განვითარებულია, რომ
დამზადებული საქონლის ღირსებით და რაოდენობით ის მთელ დედამიწის
ზურგზე სააბრეშუმო მრეწველობის მეფედ შეიძლება იქნეს აღიარებული.
მაგრამ ამასთან ერთად ჩვენ ვხედავთ, რომ საქარხნო მრეწველობამ ოდნა-
ვდაც ვერ ჩაპკლა აბრეშუმის საქსოვის შინამრეწველური დამზადება და
მხოლოდ შინამწარმოებელთა მიერ დამზადებულ საქსოვთა ტიპები შეამცო-
რა; ტიპებში კი მიაღწია ისეთ საუცხოვო შედეგებს, რომელნიც მიუწლო-
მელია საქარხნო მრეწველობისათვის. ამ საკითხის განხილვის დროს ბ. ვ.
ივანოვი ამბობს: „საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ საქარხნო წარმოების ხავერ-
დის ერთი არშინი ღირს სამიდან რვა მანეთამდე მაშინ, როდესაც შინა-
მწარმოებელთა მიერ დამზადებულ ხავერდის ფასი 12 მანეთს აღწევს“¹⁹⁾.
ხავერდის გარდა შინამრეწველური საშუალებით მზადდება ბევრი სხვა ტი-
პი, რომელიც უმეტეს შემთხვევაში საქარხნო ნაწარმოებზე მეტს ფასობს.

ამით მე სრულიად არ მინდა იმის თქმა, რომ ჩვენი კავკასიის შინა-
მწარმოებლებმაც ხავერდის და სხვა ძვირფას ნაქსოვების კეთებას შეუდ-
გნენ, რომლისთვისაც ისინი სრულიად მომზადებულნი არ არიან არც ცო-
დნით, არც მატერიალური უზრუნველყოფით და არც საზოგადო მდგომარ-
ეობით, — მე მინდა მხოლოდ აღვნიშნო, რომ არსებობენ ნაქსოვის ზოგი-
ერთი ტიპები, რომელთა წარმოებაში შინამრეწველებს შეუძლიათ არ ჰქო-
ნდეთ ქარხნის შიში; და ჩვენ თუ ჩაუკვირდით აქაურ შინამრეწველურ ქსო-
ვას, შევამჩნევთ, რომ მის ნაწარმოებთა შორის არის ბევრი ისეთი, რომ-
ლისთვისაც ქარხნებს ჯერ ხელიც არ მოუკიდნია:

ამათ ეკუთვნის „ჯეჯიმი“, დარაია, საბნები, „ჩარშო“ და „კილა-
გაი“.²⁰⁾

უნდა აღინიშნოს ამასთანავე, რომ ამ დარგის განვითარებისათვის
ნიადაგი ჩვენში საკმაოდ მომზადებულია,

¹⁹⁾ ფასები, რასაკვირველია, მშვიდობიანობის დროიდან არის აღებული.

²⁰⁾ Труды первого съезда деятелей по кустарной промышленности
Кавказа. в г. Тифлисе. В. П. Ивановъ, „Кустарное шелкоткацкое дело Кав-
каза, его недостатки и возможные пути совершенствований“

19064

მიუხედავად იმისა, რომ შინამრეწველობისათვის დაწესებული პარკი მიღის და უბრალო ჩარხებზე წმინდა ძაფის ამოღება ძნელ საქმეს წარმოადგენს, ჩვენში მაინც იმდენ ოსტატობას და გულმოდგინებას იჩენენ, რომ ხარისხით და ნახატობით ადგილობრივი ნაწარმოებნი ძნელი გამოსარჩევია თაბრიკის ნაწარმოებიდან. ერთგვარი ხელისშეწყობით აბრეშუმის შინაწარმოება შეგვიძლია ისე განვივითაოთ, რომ მივცეთ მას უფრო ხასიათი. იმ დროს, როდესაც საკმაო რიცხვი გამოცდილ მუშებისა გვყავს და ნედლი მასალა მოგვეპოება. რესპუბლიკაში არსებული ძაფის ქარხნები გაჩერებულია: გაჩერებულია ისეთი საქმე, რომელსაც შეუძლია მილიონობით მოგვეცეს მოგება. სამტრედიის ქარხნის საუკეთესო ნაწილი — ძაფის სარდავი განყოფილება, რადგანაც პატრონმა ვერ მოიხმარა ადგილობრივ, ნუხაში გაღიჯანა. მარტო სამტრედიის და ხონის ქარხნებში, ძაფის ამოღებას რომ მოვკიდოთ ხელი და სარდავი ნაწილი მოვაწყოთ, შეგვიძლია რამდენიმე ათასი ფუტი გადავაძუშაოთ ძაფად. საკმარისია კარგი ხელმძღვანელობით დაიდგას რამდენიმე საქსოვი მანქანა, სამი რამ მაინც გვექნება დამოუკიდებელი: დარბია და საერთოდ აბრეშუმეულობა, აბრეშუმის საკეთილესი ძაფი და წინდები.

ჩემის აზრით ეს უფრო მაღლა ასწევს ჩვენს ეკონომიურ და კულტურულ ღირებულებას, ვიდრე პარკის გაყიდვიდან მიღებული სტერლინგების და ფრანკების ვალიუტა, რომელიც ისევ ამ საქონელთა საყიდლად გვესაჭიროება. ეკონომიურ ულოლიკობად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ ჩვენ ვეუბნებით ხალხს: მოგვეცით მატყლი, პარკი, — ამას ვავიტან და მანუფაქტურას ჩამოვიტანო! ნუ გვგონია, უცხოეთიდან ტყუილად მოგვივიდეს რაიმე: პირიქით ისეთ ფასებს ადებენ ყველაფერს, რომ თუ შესაძლებელია მისი ადგილობრივ შექმნა, უცხოეთიდან შემოტანილ საქონელს ადგილობრივ ბაზარზე კონკურენციას გაუწევს ჩვენი შინაწარმოებაც კი.

ჩვენ გაზიდვის პოლიტიკა უნდა უარგყოთ და შინამრეწველობას შეუწყოთ ხელი, სამართლიანად ამბობს ბ. სპ. ჩომახიძე. 21)

საქმის ინტერესები მოგთხოვს, რომ ჩვენ არ დავეკმაყოფილდეთ იმ მანქანების და ჩარხების ამოძრავებით, რომელიც ამ ჟამად საქართველოს ტერიტორიაზე მოიპოვება; აუცილებლად უნდა შევიძინოთ უცხოეთში გაუძღობესებული იარაღები და მწარმოებლებს მივაწოდოთ შეღავათიან პირობებში. ამ საქმეში მთავარი როლი მთავრობამ და ერობამ უნდა იკისროს; იმათვე უნდა მრავლდეს ამ იარაღების საწყობები და მათი შემკეთებელი სახელოსნოები, სადაც შესაძლებელი უნდა იქნეს მანქანათა გადუქმებულ ნაწილების გამოცვლა და რემონტი.

სააბრეშუმო მრეწველობის ნადავლის შემზადებასთან, ხალხის საკმაო ტენზიკურ ცოდნასთან და უნარიანობასთან, მთავრობის და მუნიციპალიტეტების მიერ, თუ ასეთი ნაბიჯებიც იქნა გადადგმული; მაშინ დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენში მოწეული ნედლი მასალა, გაცილებით უფრო რაციონალურად იქნება გამოყენებული; ვიდრე ესლა არის, სახელოვანად მერ სარგებლობას ნახავს და, ეჭვს გარეშეა, სახელმწიფოც ეკონომიურად უფრო მოლონიერდება.

21) იხ: „საზნაუბო საქმე“, № 780, 1920 წ.

მაგრამ ნედლი მასალის ადგილობრივ გადამუშავების საჭიროების გა-
რდა უნდა აღინიშნოს კიდევ ბევრი საყურადღებო მხარეები აბრეშუმის
წარმოებისა, რომელთაც მისი განვითარებისათვის უნარესი მნიშვნელობა
აქვთ. შეუდგეთ მათი მოკლე განხილვას.

მოგვხსენებთ, რომ არსებობს აბრეშუმის ჭიის სხვა-და-სხვა ავად-
მყოფობანი, რომელთა თავიდან აშორება სალი და საიმედო თესლის შედგე-
ნით შეიძლება. ვინაიდან თესლის სისაღეს მებარეშუმეობაში უდიდესი მნი-
შვნელობა აქვს, ასეოი თესლის დამზადებას და გავრცელებას ხალხში გან-
საკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს.

სხვა-და-სხვა ქვეყნებმა თანდათანობით შეიმუშავეს ზომები თესლის
დამზადების და ვაჭრობის წესიერად წარმოების შესახებ.

ვენგრიაში, მაგალითად, აბრეშუმის თესლის დამზადება და ვაჭრობა
შეადგენს სახელმწიფოს მონოპოლიას; ოსმალეთში თესლის დამზადების
უფლება ეძლევათ მხოლოდ ბრუსის სააბრეშუმო ინსტიტუტში კურს დამ-
თავრებულთ; საფრანგეთში არსებობს განსაკუთრებული ინსპექცია თესლის
დამზადების თვალყურის სადევნებლად.

ჩვენში საზოგადოება შეუგნებლობის გამო იაფ და ცუდი ჯიშის
თესლს ეძებს და ხშირად ყიდულობს კიდევ, ამას კი საქმისათვის საშინე-
ლი ვნება მოაქვს, და ყოველივე ღონე უნდა იქნეს მიღებული, რათა ხალ-
ხში ცუდი თესლი არ გავრცელდეს.

საჭიროა ამასთანავე რიგიანი თესლის დამზადება ადგილობრივ მოე-
წყოს.

სალი თესლის შეძენასთან ერთად დიდი მნიშვნელობა აქვს სახლის დაწ-
მენდას იმ მიზნით, რათა აბრეშუმის ჭიას რაიმე ავადმყოფობა არ გადაედგას
წინანდელი ქიებიდან. ამისათვის „წყალში გახსნილი კირით შეათეთრეთ
საქიე სახლის კედლები, იატაკი. ჭერი: წყალში გახსნილი შაბიამანით და-
რეცხეთ ძველი ჩეღტები, ჩაფრები, ცახები და კედლებსაც ასხურეთ. შემ-
დეგ დაგმანეთ კარგად სახლის კედლები და მიგ შუა ადგილას დასწვით
5—6 გირვანქა დაფქვილი გოგირდი და ნახევარი გირვანქა გვარჯილა ერ-
თად შერეული, გოგირდის კვამლმა იტრიალოს სახლში 24 საათის განმავ-
ლობაში. შემდეგ გააღეთ კარები; ჰაერი კარგად გასწმინდეთ და გადაიყვა-
ნეთ ახლად გამოსული ქიები“²³⁾.

ამის გარდა, აბრეშუმის ჭიის გაზრდისათვის და წესიერ განვითარე-
ბისათვის საჭიროა კვების, სუნთქვის, სისხლის შექცევის და გამოყოფის
პროცესები შასში ნორმალურად სწარმოებდეს, რისთვისაც აუცილებელია:

ა. ქიებს მიეცეს საჭმელად კარგი საკვები მასალა (დანამული, სველი
ფოთოლი მავნებელი) და მისი საკმაო რაოდენობა, განსაკუთრებით პირველ
ხანებში;

ბ. ჰაერი იყოს წმინდა, უნებავდეს ნორმალური შემცველობით და ნო-
რმალური სიმშრალით;

გ. ტემპერატურა იყოს 17—18 °C;

დ. ქიები შეჯგუფებული არ იყოს და საკმაო სივრცე ექიროს;

ე. ქიების ზევით ჰაერის სისქე 12—16 ვერშოკს უდრიდეს;

²³⁾ იოს. კაკაბაძე, მებარეშუმეთათვის უსაჭიროესი დარჩებანი, „სახალხო გაზე-
თი“, № 230, 1910 წ.

ვ. ყოველი ნარჩენი, გადანაგდი და სხვ., როგორც ლპობის და სინესტის წარმომშობი, საჩქაროდ გატანილ იყოს საჭიედან (საზოგადოდ სისუფთავეს ამ საქმეში დიდი მნიშვნელობა აქვს).

საჭიე ბინებში საჭიროა:

ა. კედლები ჭუჭრუტანებს არ შეიცავდნენ, მაგრამ ჰქონდეთ საკმაო ჰაერის მოძრაობა და განიავება;

ბ. იატაკი მიწის დონეზე მაღლა იყოს და ამასთანავე მშრალი;

გ. სახურავი. საჭიე ბინას ძალიან არ აცხელებდეს და იქ წვიმა არ ჩამოდრიოდეს;

დ. საჭიეში მუდმივი ტემპერატურის დასაქერად გაკეთდეს რამდენიმე ბუხარი;

ე. თითოეულ მისხალზე მოდიოდეს 45—50 კუბიკური არშინი სივრცე და სხვა²³⁾.

სალი და რიგიანი ჯიშის თესლის ამორჩევას და აბრეშუმის ქიის მოვლის რიგიან დონეზე დაყენებას შეუძლია მოსავლის ჯამი საგრძნობლად შესცვალოს.

საშუალო მოსავალი რუსეთში იყო მისხალზე 7—8 გირვანქა მაშინ, როდესაც საზღვარ-გარედ 15—16, ე. ი. ორჯერ მეტი. მაგრამ მოსავლის გადიდება ამაზე კიდევ უფრო მეტად შეიძლება, ვინაიდან თესლის ერთ მისხალს შეუძლია მოგვეცეს:

ფრანგულ და იტალიურ ჯიშიდან 20—32 გირ. პარკი.

ბალდაის „ „ „ „ 22—32 „ „

იაპონიის და ჩინეთის „ „ „ „ 14—20 „ „

ამნაირად, მეაბრეშუმეობისათვის საჭირო ხელის შეწყობით ჩვენ შეგვიძლია მოვიწიოთ პარკი ყოველ შემთხვევაში ორჯერ მეტი, ვიდრე ამდენხანს ვიწვედით. მაშინ: რასაკვირველია, ზემო მოყვანილი ანგარიშებიც ორად გაიზარდება...

შემდეგ საჭიროა საქმე ისე მოეწყოს, რომ მწარმოებელმა რაც შეიძლება მეტი სარგებლობა ნახოს, და თავდაპირველად მას საშუალება მიეცეს, რომ „სიმწრით“ მოწეული პარკი არ გაუფუჭდეს და მყიდველს ამიტომ მუქთად ხელში არ ჩაუვდოს. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ მწარმოებელთა შეამხანაგებით, ნედლი პარკის ერთად გამოხრჩოლვით და პეპლად გამოსვლის, საფრთხის თავიდან აცილებით, შეერთებული ძალ-ღონით მისი გადამუშავებით, გასაღებით და სხვ. ყოველივე კავშირი, ამხანაგობა ძალას წარმოადგენს, და რამდენად ძლიერი და ფართოა ის, იმდენად მწარმოებელნი უფრო ძლიერნი და უზრუნველყოფილნი არიან. ამის დასახასიათებლად მოვიყვან ერთ შემთხვევას.

1915 წელს ბაქოში მოიყარა თავი სპარსეთის და თურქესტანის პარკის დიდძალ რაოდენობამ. რომელიც საზღვარგარედ გაუტანელი დარჩა მსოფლიო ბაზრისთვის მიმწოდებელ სავაჭრო გზების შეკერის გამო. ომთან დაკავშირებულ მიზეზების გამო ბანკებიც სახიფათოდ სთვლიდნენ საწინდრად პარკის მიღებას და საკრედიტო დახმარებაზე უარს ამბობდნენ. ამნაირად, მიუხედავად საპარკო ცენტრებში გამოცხადებულ მაღალ ფასებისა და საზოგადოდ ხელსაყრელ კონიუნქტურისა, ადგილობრივ მძიმე პირობები

²³⁾ Н. Шавровъ. „Основные правила выкормки шелководных червей“.

შეიქნა და ფასები საგრძნობლად დაეცა: საშუალო ფასები ამ წელს ნედლ პარკზე 12—13 მანეთს უდრიდა. მაგრამ, როდესაც შესყიდულ პარკის განაღდებაზე მიღვა საქმე, ფასებმა საოცარი ზრდა იწყეს. წვრილ შემსყიდველებმა ფასების აწევას დიდხანს ვერ დაუტყდეს და ხმელი პარკის ფუთი 60—68 მანეთად, ე. ი. ნედლი პარკი 20—23 მანეთის ანგარიშში გაანაღდეს. დეკემბერში ფასები 100 მანეთამდე ავიდა და მებითუმეებმა ცოტახნის შემდეგ ფუთი პარკი 150 მანეთად გაყიდეს.

ასეთი ხელსაყრელი პირობების გამოყენება შეუძლებელია ერთი მწარმოებლისთვის, მხოლოდ ამხანაგობისთვის სავსებით შესაძლებელი, და ამას აუცილებლად ანგარიში უნდა გაეწიოს.

ალსანიშნავია ისიც, რომ ჩვენ ხალხს მეტად რთული საქმის შესრულება უხდება: არავითარ შრომის განაწილებას ადვილი არ აქვს: ძაფსაც იღებს, კიდევ რთავს, კიდევ ღებავს, კიდევ ქსოვს... რასაკვირველია, უმჯობესი იქნებოდა, რომ შრომა განაწილებული ყოფილიყო: ერთი ოჯახი, ოჯახთა ჯგუფი, სოფელი თუ მთელი ამხანაგობა რომ მხოლოდ ძაფს იღებდეს, მეორე—რთავდეს, მესამე—ღებავდეს, მეოთხე—ქსოვდეს, მეხუთე—ქსოვილს საბოლოო მოკაზმულობას და სილამაზეს აძლევდეს. ექვს გარეშეა, შრომის ასეთი გონივრული განაწილებით და სპეციალიზაციის გატარებით ნაყოფი როგორც რაოდენობის, ისე ღირსების მხრივ უფრო მნიშვნელოვანი იქნება და სარგებლობაც მეტი აღმოჩნდება.

ყოველივე ეს კი მოსახერხებელია მხოლოდ მწარმოებელთა შეკავშირებით. რამდენიმე ასეთი შეამხანაგების მაგალითი ჩვენში კიდევ მოიპოვება, მაგალითად, ჯერ კიდევ 1895 წელს განსვენებულ ნესტორ წერეთლის თაოსნობით დაარსდა ქუთაისის გუბერნიის მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობა, რომლის უმთავრესი განყოფილება სოფ. კუხში იყო. ამხანაგობა ცდილობდა სალი და კარგი ჯიშის თესლის მიწოდებას, ჩარჩ-ვაჭრების აღაგმვას, პარკის რიგიან ფასებში განაღდებას, ნედლი პარკის ადგილობრივ გადამუშავებას, ხალხში ცოდნის ვავრცელებას და ამ საქმისადმი ინტერესის გაღვივებას. სამართლიანობა მოითხოვს ვალიაროთ, რომ ამ ამხანაგობის დაარსებამ საკმაოდ დიდი როლი ითამაშა აბრეშუმის წარმოების განვითარებაში დასავლეთ საქართველოში.

სამწუხაროდ, ჩვენს საზოგადოებაში საკმაო შეგნების ექონლობის, ასეთ საქმეებში მოუშხადებლობის და გამოუცდებლობის, ჩვეულებრივი კინკლაობის და სხვა მიზეზების გამო,—ამხანაგობის საქმე ბოლოს და ბოლოს აიწეწა და 1913 წელს კიდევ განისვენა.

მაგრამ დღეს ჩვენი გათვითცნობიერებული ხალხი, იმედი უნდა ექონიოთ, საკმაო მომზადებას, შეგნებას, წინდახედულობას და უნარს გამოიჩენს ასეთ საჭირო საქმეების სასურველად მოგვარებაში; დღეს ყოველი მოქალაქე შეეცდება მთელი პასუხისმგებლობით სამშობლოს წინაშე დამოუკიდებელივ არსებობის საფუძვლების განმტკიცებას და მისთვის საჭირო საქმიანობას...

მეაბრეშუმეობის განვითარების საქმეში ყურადღება უნდა მიექცეს საკვები მასალის საკმაო რაოდენობის მიღებას; ჩვენში ძალიან აფერხებს ამ დარგის სათანადო განვითარებას მოშენებულ ბეჟოლის-ხის სიმცირე. ბეჟოლის-ხიან სივრცეთა შესახებ, სამწუხაროდ, ნამდვილი ცნობები არ მოგვეპოვება. მთელ ამიერ-კავკასიაში 60.000 ღესეტინას, მხოლოდ ქუთაისის

გუბერნიაში ბუკოლის-ხით მოშენებულ 1.200 დესეტინა ადგილს ანგარიშობენ²⁴⁾; მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ცნობები არაერთარ საფუძველზე არ არის. დამყარებული და, მაშასადამე, არ შეიძლება უტყუარად ჩაითვალოს. ამნაირად ნამდვილი სტატისტიკური ცნობები ამ საკითხის შესახებ არ მოგვეპოვება და ვიცით მხოლოდ ის, რომ საკვები მასალის სიმცირეს ადგილი აქვს თითქმის ყველგან და განსაკუთრებით კი ქართლში. კახეთში, ბორჩალოს, შორაპნის, რაჭის და ლეჩხუმის მაზრებში, აგრეთვე სოხუმის და ბათუმის ოლქში.

რამდენად ჩამორჩენილი ვართ ჩვენ ამ მხრივ სხვა ქვეყნებთან შედარებით სჩანს თუნდაც იაპონიის მიწათ-მოქმედების და ვაჭრობის დეპარტამენტის ცნობებიდან. საიდანაც ვცუობილობთ, რომ 1915 წელს იაპონიაში ბუკოლის-ხეს ეჭირა სივრცე 453.802 ხო (cho), რაც დაახლოებით 420.000 დესეტინას უდრის.

ამ შემადგენებელ მიზეზის მოსპობა, რასაკვირველია, მეტად ხელს შეუწყობდა მეაბრეშუმეობის განვითარებას²⁵⁾. მისი მოსპობა და ყოველ შემთხვევაში შესუსტება ძნელ საქმეს არ წარმოადგენს სხვათა შორის იმიტომაც, რომ ჩვენში ბუკოლის-ხეს ეზოების და ყანების ირგვლივ რვავენ უმთავრესად და, მაშასადამე, მისი მოშენება სამუშაო ადგილების-სივრცის რაოდენობაზე თითქმის არაერთარ გავლენას არ ახდენს.

მეაბრეშუმეობის განვითარებისათვის აუცილებლად საჭიროა მოწყობა შეღავათიან პირობებში კრედიტის მიცემის საქმე. ვერც მწარმოებელნი, ვერც თვით ამხანაგობები ვერ შესძლებენ თავისი ძალ-ღონით მეაბრეშუმეობის გაფართოვებას და სასურველ კალაპოტში ჩაყენებას. ნედლი მასალის მიზანშეწონილად გადაამუშავებას და გამოყენებას. თუ საკრედიტო დაწესებულებებმა მათ ამ საქმეში ფართო დახმარება არ აღმოუჩინეს.

საჭიროა აგრეთვე შესაფერისი სკოლების და კურსების მოწყობა, ინსტრუქტორთა, საკმაო კონტიგენტის მომზადება და ხალხში მეაბრეშუმეობის შესახებ სასარგებლო ცოდნის გავრცელება, ლექციების კითხვა, გამოხსადეგ ჩვენებით და საჭირო ღონისძიებებით შევსებული ბროშურების და ფურცლების დარიგება.

უტყუარი სტატისტიკური ცნობების შეკრება ნათლად გამოარკვევს წარმოების ავსა და კარგს. დაგვიხატავს დღევანდელ მდგომარეობის ნამდვილ სურათს; გამოაშკარავებს მის საჭიროებას და გადაგვიშლის თვალწინ მომავლის პერსპექტივებს. და ასეთი ცნობები საჭირო არის არა მარტო ჩვენი ქვეყნის, არამედ სხვა ქვეყნების შესახებაც, რათა იმათ განვითარებასაც თვალყური ვადევნოთ. გადმოვიღოთ მათ მიერ შემოწმებული საშუალებანი და ავირჩიოთ ნაცადი გზები და მეთოდები.

მეტად საჭიროა კიდევ ისეთი, დაწესებულების არსებობა, რომელიც პარკის, ძაფის და სხვა ნაწარმოების ღირსება-ნაკლულევანებას გამოიკვლევს, მეაბრეშუმეობის და სააბრეშუმეო მრეწველობის განვითარების პრობლემებს მეცნიერული თვალსაზრისით შეიმუშავებს და ჩვენში ამ დარგის აყვავების საუკეთესო გზებს/გამონახავს.

²⁴⁾ 1909 წლის სტატისტიკური ცნობები.

²⁵⁾ ბუკოლის-ხის მოშენებას მნიშვნელობა აქვს არა მარტო მეაბრეშუმეობის განვითარების, არამედ აგრეთვე სპირტის წარმოების საქმეში; ვინაიდან მისი ნაყოფიდან—თუთიდან, საკმაო კარგი ღირსების არაყის და სპირტის დამზადება შეიძლება.

სააბრეშუმო მრეწველობის პროდუქტებისთვის რიგიან ბაზრის მოპოვება, მათი განადგობის საქმის სასურველად და ქვეყნის ინტერესებისადმი შეგუებულად მოგვარება,—ეს სახელმწიფოს მოვალეობად უნდა ჩაითვალოს.

მის მოვალეობასვე შეადგენს ისეთი გონიერული საბაჟო პოლიტიკის შემუშავება, რომ ადგილობრივ მეურნეობის განვითარებას ხელი შეუწყოს. მაგრამ მომხმარებელიც მძიმე პირობებში არ ჩააყენოს.

ტარიფების საკითხიც ყოველმხრივ შეწონილი და მოსაზრებული უნდა იყოს.

ჩვენ ყოველივე ამ ზომებს აუცილებლად უნდა მივმართოთ, თუ გვინდა გამოვიყენოთ ის შესაძლებლობა, რომელიც ჩვენს წინ გარკვეულად იშლება. შესაძლებლობა კი ერთობ დიდია...

მიუხედავად ხულოვნური აბრეშუმის გამოგონებისა და მრავალგვარ სხვა-და-სხვა სუროგატების გავრცელებისა, აბრეშუმის მოხმარება დედა-მიწაზე შეუჩერებლივ და მეთოდურად იზრდება. რასაც შემდეგი ცხრილი ნათლად გვიჩვენებს:

საშუალო ვასავალი:	1876—1880 წლებში	8.854.000 კილო წლიურად:
"	1881—1885	9.438.000
"	1886—1890	11.600.900
"	1891—1895	15.295.000
"	1896—1900	17.053.000
"	1901—1905	19.992.000
"	1906 წელს	20.912.000

ამნაირად, აბრეშუმზე მოთხოვნილება თანდათან მატულობს... და თუ მხედველობაში მივიღებთ ის გარემოება, რომ ზოგიერთ ქვეყნებში, როგორც, მაგალითად, იაპონიაში, იტალიაში და საფრანგეთში ამ წარმოებაში განვითარების მაქსიმუმს მიაღწიეს, მაშინ აშკარა შეიქნება, რომ ვაზრდილ მოთხოვნილების დაკმაყოფილება წილად უნდა ხედეს ისეთ ქვეყნებს, რომელთაც ჯერ-ჯერობით მთელი შესაძლებლობა ამ დარგში არ ამოუწურავთ. ასეთ ქვეყნებს უეჭველად საქართველოც ეკუთვნის, რომელმაც შეაბრეშუმეობის და სააბრეშუმო წარმოების განვითარებისათვის არაერთხელ ღონე არ უნდა დაზოგოს.

ყოველივე ზემონათქვამიდან გამომდინარეობს, რომ საქარია:

1. სააბრეშუმო წარმოების თანამედროვე მეთოდების შესწავლა;
2. მისი წინსვლელობისათვის თვალყურის დევნება და ყოველგვარ გაუმჯობესებათა ადგილობრივ გადმოხერგვა;
3. სააბრეშუმო საქმის მეცნიერული თვალსაზრისით გამოკვლევა და შესწავლა;
4. სააბრეშუმო სასწავლებლების გახსნა და კურსების მოწყობა;
5. ამ საკითხის შესახებ სპეციალური ლიტერატურის შექმნა. წიგნების გავრცელება და ლექციების კითხვა;
6. ხალხში სათანადო ცოდნის გასავრცელებლად ინსტრუქტორების მომზადება და სოფლად დაგზავნა;
7. სალი თესლის გავრცელება;
8. სალი თესლის ადგილობრივ დამზადება;
9. თესლის საუკეთესო ჯიშის გავრცელებისათვის ხელის შეწყობა;

10. საცდელი სადგურების მოწყობა;
 11. სავალდებულო კონტროლის დაწესება;
 12. ბელოს-ხის კარგი ჯიშების გავრცელება და მისი საკმაო რაოდენობის მოშენება;
 13. მწარმოებელთათვის ყოველწლიურად ხელის შეწყობა;
 14. მისთვის საკრედიტო დახმარების აღმოჩენა;
 15. სხვა-და-სხვა ადგილებში გაუმჯობესებულ იარაღთა და მანქანებთა საწყობების გამართვა და იქედან ხალხისთვის შეღავათიან პირობებში დარიგება;
 16. მწარმოებელთა შეკავშირება და სააბრეშუმო დარგში სხვა-და-სხვა საამსნაგო დაწესებულებათა დაარსება;
 17. საჩვენებელ მუზეუმების მოწყობა;
 18. აბრეშუმის მრეწველობის ნაწარმოებთაგან პერიოდულად გამოფენების მართვა;
 19. წასახალისებელი პრემიების დანიშვნა;
 20. წარმოებაში საჭირო მანქანების და ტექნიკურ მოწყობილობათა შესაკეთებლად სარემონტო სახელოსნოების გამართვა;
 21. ჩარჩების ალაგმვა და აბრეშუმის ნაწარმოებთა კანალების საქმის მოწესრიგება;
 22. რივიანი ბაზრების მოპოვება;
 23. სტატისტიკური ცნობების შეკრება როგორც ჩვენში, ისე უცხო ქვეყნების შესახებ, მათი შესაფერისი დამუშავება და გამოყენება;
 24. ნედლი მასალის, პარკის, ადგილობრივ გადამამუშავება;
 25. არსებულ ქარხნების და სახელოსნოების დაუყონებლივ ამოძრავება;
 26. სააბრეშუმო წარმოების განვითარებისათვის შემზადებულ ნიადაგით და პირობებით სარგებლობა;
 27. საზოგადოდ ამ წარმოების განვითარების საქმეში მთელი შესაძლებლობის ამოწურვა;
 28. წარმოებაში სპეციალიზაციის შემოღება და შრომის კონიერულად განაწილება;
 29. საღი საბაჟო პოლიტიკის შემუშავება;
 30. ტარიფების საკითხის მიზანშეწონილად გადაჭრა და სხვა და სხვა.
- თუ ამ გზას დავადექით, ჩვენ თვითონ მალე განცვიფრებაში მოვალთ. იმ შედეგებით, რომელსაც მივალწევთ. საჭირო კია ჩვენი ნორჩ რესპუბლიკისათვის დაწინაურებულ ქვეყნების მიერ ნაცად გზას არ ავცდეთ!

II.

ბამბის წარმოება

ბამბა ცნობილი იყო ძალიან შორეულ წარსულში; არის ცნობები იმის შესახებ, რომ 2.500 წლის წინედ ქრისტეს დაბადებამდე ჩინეთში უკვე შეხვდებოდით ბამბის ქსოვილებს, თუმცაღა, მართალია, იშვიათად. დიდიხანია გაჩნდა ეს მცენარე აგრეთვე ინდოეთში და ეგვიპტეში და, უნდა ვიფიქროთ, რომ ამერიკაშიც დიდი ხნით ადრე მის აღმოჩენამდე. იტალიურ მცხოვრებთათვის ის ცნობილი იყო, ყოველ შემთხვევაში, კორტიცის მოწმობით მექსიკის დაპყრობის დროს ადგილობრივ მკვიდრთ ეცვათ ბამბისაგან დამზადებული სხვადასხვა ფერად შეღებილი საუცხოვო ქსოვილები.

ყველაზე გვიან ამ მცენარეს ევროპა გაეცნო. თუმცაღა ორასი წლით ადრე ქრისტეს დაბადებამდე საბერძნეთი ღებულობდა ბამბის ქსოვილებს ინდოეთიდან და საშუალო საუკუნოებში დასავლეთ ევროპის უმთავრეს სახელმწიფოებში ბამბის დამუშავებამ ფართო ხასიათი მიიღო, მაგრამ მიუხედავად ამისა კიდევ რამდენიმე საუკუნეს განმავლობაში საბამბო მრეწველობამ მკიდრო ნიადაგი ვერ მოიპოვა. მხოლოდ მე-18 საუკუნეს მიწურულში, როდესაც სასთველ მანქანებს დარგში შეტანილ იქნა დიადი გამჯობესებული და აქედან გამოწვეული ვადატრიალება ბამბის საქმის ტენიკაში, — საბამბო მრეწველობამ ჩქარი ნაბიჯით დაიწყო წინსვლა და წარმატება ²⁶⁾.

რაც შეეხება ამიერ-კავკასიას, ისტორიული ცნობების მიხედვით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აქ მცხოვრებნი ბამბის კულტივაციას დიდიხანია შეუდგნენ; თუმცაღა „ძნელი სათქმელია, თუ რა დროიდან დაიწყეს ამ მცენარის მოშენება“, ამბობს ამ საკითხის განხილვის დროს მეზამბეობის ერთი პირველი ისტორიკოსთაგანი ი. ხატისოვი ²⁷⁾. დამტკიცებულია მხოლოდ, რომ კავკასიაში ეს მცენარე შემოვიდა სპარსეთიდან და ამ უკანასკნელში კი გადმოინერგა ინდოეთიდან.

დარჩა აგრეთვე ცნობები იმის შესახებ, რომ ეხლანდელ ერევნის გუბერნიაში სპარსეთის მფლობელობის დროს იწვედნენ 90.000 ფუთ ბამბას; რუსებმა ამ რაიონის დაპყრობის დროს აღმოაჩინეს ერევანში და მის ახლო-მახლო ადგილებში წმინდა ბამბის დიდი რაოდენობა, რომელიც ეკუთვნოდა ჰუსეინ-ხანს, ვაჭრებს და ადგილობრივ მცხოვრებთ; შემდეგ გამოირკვა, რომ დიდძალი ბამბა მათ ჩამარბული ჰქონდათ აგრეთვე ორმოგბში, რასაკვირველია, გადაარჩინის მიზნით ²⁸⁾.

წინედ ბამბას ბლომად იწვედნენ აგრეთვე საქართველოში, რასაც ნათლად მოწმობს ვახუშტი თავის გეოგრაფიაში; ამ თხზულებიდან სჩანს, რომ ბამბის კულტურას უმთავრესად ეტანებოდნენ ზღაპრის ველზე. მდ.

²⁶⁾ Руководство по товаровѣдѣнію, под. Москов. Практ. Акад. ГИМ-мерч. наукъ. Изд. техн. Вл. Вильямсъ. „Волокнистые матеріалы и пряжа изъ нихъ изготовляемая“.

²⁷⁾ Сборникъ матеріаловъ по наученію земновѣческаго быта. И. Хатисовъ, „Хлопководство въ Закавказь“.

²⁸⁾ И. Петровичъ. „Хлопководство въ Закавказь“.

იგროს ხეობაში და ელისენში, ესლანდელ ზაქათალის ოლქში. ჩვენში ბამბის „მრავალ ნაყოფიერების“ შესახებ სწერს ვახუშტი აგრეთვე თავის „საქართველოს ისტორია“-ში.

ლენკობიტოვის ცნობებით გასულ საუკუნეს მე-20 წლებში სიღნაღის მაზრაში ბამბას ეკირა სივრცე 1000 დღიური და თვითოეულ დღიურზე მოდიოდა 50 გირვ. სულ, მაშასადამე, 50.000 გირვ. ³⁹⁾

კახეთის მკვლევარი ა. არღუთინსკი-დოლოგორუკოვი ამტკიცებს, რომ დიდი ხანი არ არის მას აქეთ, რაც სიღნაღის მაზრის მცხოვრებნი ბამბის კულტურას ეწეოდნენ, მხოლოდ ბოლო დროს მას თავი დაანებეს ტყეების გაჩეხვის და ნიადაგის სისველის შემცირების გამო; ასე რომ ბამბას სთესავდნენ მცირე რაოდენობით, მხოლოდ თავისი საჭიროების დასაკმაყოფილებლად ⁴⁰⁾. რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ, მე-90 წლების დასაწყისში, ეს მცენარე ხელ-ახლად გაიხსენეს და მოინდომეს ძველ კულტურის აღდგენა. ამის შესახებ 1904 წელს ერევნის საბამბო ყრილობაზე ადგილობრივ ინსტრუქტორმა ი. ზემელმა მოხსენება გააკეთა, სადაც აღნიშნა, რომ ლაგოდეხში შიმანოვსკიმ დესეტინაზე 24 ფუთი გაწმენდილი ბამბა მიიღო; 1896 წელს ენფენჯიანცის ცდამაც საუცხოვო შედეგები გამოიღო; 1901 წელს ჩოლოყაშვილის მაშულში, „ჭიაურში“, ყაზახაშვილმა საცდელად ბამბა დათესა და მოსავალი სავსებით დამაკმაყოფილებელი მიიღო, საერთოდ ამ მომხსენებლის აზრით შებამბეობას კახეთში საუცხოვო ნიადაგი და თან ბრწყინვალე მომავალი აქვს. ყრილობამ მომხსენებლის დებულებანი სავსებით გაიზიარა და გამოსთქვა აზრი კახეთის სხვა ადგილებშიც ბამბის გავრცელების შესახებ გამოკვლევებისა და ცდების საჭიროებაზე ⁴¹⁾.

უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში შებამბეობას დაეტყო განვითარება ყარაიაზში და ბორჩალოს მაზრაში, მდ. ხრამის მიდამოებში.

რაც შეეხება ქუთაისის გუბერნიას, საქართველოს როგორც სხვა რაიონებში, ბამბის თესვას აქაც შორეულ წარსულში შეუდგნენ. მას თესავდნენ უმთავრესად ბორცვიან ადგილებზე და იმასაც მხოლოდ საკუთარ საჭიროებისათვის. ამ წარმოების ვაცხოველება გამოიწვია მხოლოდ ჩრდილოეთ-ამერიკის ომმა 1861—1865 წლებში, როდესაც ამერიკიდან ბამბის გატანა სავსებით შეწყდა და ფასებმა ფუთზე 20—21 მანეთამდე აიწია. მაშინ აქ ფაფაციცებით შეუდგნენ ბამბის მოყვანას და მისი მოსავალი (გაწმენდილის) წლიურად 50.000 ფუთამდე აიყვანეს. ფასების დაწყვის შემდეგ ბამბის ნათესების სივრცე ხელ-ახლა შემცირდა და ფოთი-ტფილისის რკინი-გზის გაყვანამდე მან სამრეწველო მნიშვნელობა დაჰკარგა. ამ გზის გაყვანის შემდეგ (1876 წ.) სასოფლო მეურნეობას რამოდენიმედ გამოცოცხლება დაეტყო და მე-90 წლების დასაწყისში ბამბის მოსავალი 15.000—20.000 ფუთამდე ავიდა. პირველი ბამბის-საწმენდი მანქანა („ჯინი“) მოეწყო ქუთაისში 1891 წელს, მეორე სოფ. ვანში 1892 წელს; მანამდის კი ბამბის გაწმენდა კურკისაგან ხდებოდა პრიმიტიული მოწყობილობით, რომელსაც

³⁹⁾ Гулишамбаровъ. „Объездъ фабрикъ и заводовъ Тифлисской губ.“

⁴⁰⁾ Исследованіе быта государственныхъ крестьянъ. Т. IV.

⁴¹⁾ И. Петровицъ. „Къ вопросу о хлопковомъ агитажѣ въ Закавказьѣ“.

„ჩიხრიხი“ ეწოდება. 1902 წელს ქუთაისში უკვე გაჩნდა ბამბის-საწმენდი ქარხნები და წინეხები ⁸²⁾).

ასეთია ამ საქმის მოკლე ისტორია:

ამ ისტორიული ცნობების შემდეგ მე პირდაპირ არ გადავალ იმის გარჩევაზე, თუ რანაირად ამოეწურათ ჩვენ მთელი შესაძლებლობა ამ წარმოების განვითარების საქმეში, თუ რა ნაბიჯები გადავდგათ, რა ღონისძიებებს მივმართოთ. მე შეუდგები ბამბის წარმოების განხილვას სხვა ქვეყნებში, რათა ნათელყო როგორც ამ წარმოების უაღრესი მნიშვნელობა ჩვენთვის, ისე ის მეთოდები, საშუალებანი და წესები, რომელნიც საჭიროა გადმოინერგოს ჩვენს ნიადაგზე იმ სახელმწიფოთაგან, რომელთაც უკვე ბრწყინვალედ გაიკაფეს გზა და ამ საქმეში განსაკვირებელ შედეგებს მიაღწიეს.

რასაკვირველია, ჩვენ ყველაზე მეტი ყურადღება ამერიკას უნდა მივაქციოთ, რომელიც მთელ ქვეყნიერებაზე ბამბის მეუფედ ითვლება.

ბამბა არ არის დიდი მოთხოვნილების მცენარე და ხეირობს ბევრგვარ ნიადაგზე. ფაქტიურად დამტკიცებულია, რომ ბამბა დიდიხანია ცნობილია ინდოეთში, ეგვიპტეში, კორეიაში, ჩინეთში, საქსრეთ-ამერიკაში და მცირე ანტილის კუნძულებზე. რასაკვირველია, ჩინეთის და ჩრდილოეთ-ამერიკის, ინდოეთის და ანტილის კუნძულების, ეგვიპტესა და კორეას შორის დიდი განსხვავებაა როგორც ნიადაგის შემადგენლობის, ისე ჰაერის და ადგილთა საზოგადო ხასიათის მხრივ.

და ეს განსაკუთრებული პირობები ქმნიდენ ბამბის სხვადასხვა ჯიშებს და სხვცვალებას. თუ ადგილობრივი პირობები, რომელშიაც მცენარეს ზრდა-განვითარება უხდება, საერთოდ მასზე გავლენას ახდენს, ყველაზე მეტად ეს ბამბაზე ითქმის.

ის, მაგალითად, თავის ფესვების აგებულობის მეოხებით ძალიან ადვილად ეგუება ადგილობრივ პირობებს ნიადაგის სისველის მხრივ. მშრალ ნიადაგზე ის ღრმა ფესვებს იკეთებს სველ დონემდე დასვლის განზრახვით და გვერდებზე ქიმებს უშვებს რაც შეიძლება ბლომად მცენარესთვის. საჭირო წყლის მისაწვდენად. ნოტიო ადგილებში ფესვები და მისი ქიმები ასე ღრმად და ფართოდ არ არიან წასულნი აქედან სრულიად არ გამომდინარეობს, თითქოს ბამბას ნოტიო ადგილი უყვარდეს; პირიქით, მისთვის ის გადაჭრით მავნებელია, რადგან ასეთი ნიადაგი იწვევს მასში სხვადასხვა ავადმყოფობებს. აგრეთვე მავნებელია მისთვის წვიმიანი ამინდები; დიდი ხნის უამინდობა, მზის სხივების უმოქმედობა იწვევს ამ მცენარის ზრდის შეჩერებას. მზის სხივები, თბილი, ზომიერად ნოტიო ატმოსფერა, — აი ბამბისთვის საუკეთესო პირობები!..

ზემონათქვამიდან გამომდინარეობს, რომ ბამბა-პირობებთან ადვილად შემგუებელი და ბევრი რასმეს ამტანია, მაგრამ მისი სათანადო განვითარებისათვის და სასარგებლო გამოყენებისათვის აუცილებელია ზოგიერთ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება. ბამბის წარმოების განხილვის და მისი გასავრცელებელ რაიონის შემოფარგვლის დროს, ამ გარემოებას უეჭველად

⁸²⁾ Труды съезда хлопководовъ въ г. Тифлисѣ 1—6 ноября 1912 г. С. Тимошеевъ. „Статистика хлопководства въ Закавказьскомъ краѣ въ 1909—1911 г.“

ანგარიში უნდა გაეწიოს, რათა უნაყოფო საქმეზე ღრო და ენერგია რა დაიხარჯოს.

ამნაირად, ყველა ქვეყნებს და ქვეყნების ყველა რაიონებს არ შეიძლება შეხედეს წილად შესაძლებლობა ამ საუცხოვო მცენარის კულტივაციისა. საბედნიეროდ ჩვენ იმ ქვეყანას ვეკუთვნით, რომელსაც შეუძლია საგრძნობი ნაწილი თავის ადგილ-მამულებისა „თეთრ თავთავებიან ჯეჯილით“ მოჰფინოს, რაზედაც დაწვრილებით ქვევით გვექნება ლაპარაკი.

ამ ჟამად კი შეერთებული შტატების სამხრეთის რაიონი, ოსტ-ინდოეთი, ეგვიპტე, ბრაზილია და რუსეთში უმთავრესად ფერგანის ოლქი,—აი ის ქვეყნები და ადგილები, რომელნიც აკმაყოფილებენ ბამბაზე ბაზრის მოთხოვნილებას.

	ბამბის მსოფლიო წარმოება ³³⁾ .		
	1901—1902 წელი (ცალეზში ³⁴⁾).	1904—1905 წელი (ცალეზში ³⁵⁾).	1911—1912 წელი (ცალეზში ³⁶⁾).
ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებ. შტატები	10.380.380	13.420.440	19.724.575
ოსტ-ინდოეთი.	2.475.230	2.960.000	3.763.636
ეგვიპტე	1.292.443	1.187.000	1.768.910
ბრაზილია და სხვ. ³⁶⁾	265.896	215.000	439.100

აქედან გამოდის:

	ბამბის მსოფლიო წარმოება.		
	1901—1902 წელი (ცალეზში).	1904—1905 წელი (ცალეზში).	1911—1912 წელი (ცალეზში).
ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებ. შტატები	10.380.380	13.420.440	19.724.575
დანარჩენი ქვეყნები .	4.033.569	4.362.000	5.971.646

ამ ცხრილებიდან სჩანს ერთი ის, რომ ამერიკის ბამბის წარმოებასთან შედარებით დანარჩენ ქვეყნების შეერთებული წარმოებანიც კი მეტად უმნიშვნელოა და მეორე ის, რომ დაწინაურება თვით წარმოებისა ამერიკაში გაცილებით უფრო ჩქარი ტემპით ხდება, ვიდრე სხვა ქვეყნებში; კი-

³³⁾ Бюллетень Хлопкового Комитета, № 1; მხოლოდ ცხრილში 13,8 ფუთიანი ცალეზი 11 ფუთიანზე მაქვს გადარიცხული.

³⁴⁾ ცალი ნაანგარიშეია 443 გირვ., დაახლოვებით 11 ფუთად.

³⁵⁾ რუსეთზე ცალეზ გვექნება ლაპარაკი.

დედ მეტრ, ზოგიერთ ქვეყნებში წარმოება ერთ წერტილზე იყენება მაშინ, როდესაც ამერიკა თანდათან მსოფლიო ბაზარს იპყრობს...

მაგრამ, ჩემის ფიქრით, ინტერესს მოკლებული არ იქნება ის ციფრებიც, რომელიც დაგვანახებენ, თუ როგორი თანდათანობით მოაღწია ამერიკამ თანამედროვე მდგომარეობამდე:

წლები ³⁵⁾	მოსავალი ³⁶⁾ (ცალბში.	ადგილობრივი მოხმარება ³⁶⁾ (ცალბში.	ექსპორტი ³⁶⁾ (ცალბში ³⁷⁾ .
1832—33	1.070.438	194.412	867.000
1842—43	2.378.875	325.129	2.010.000
1852—53	3.416.214	803.725	2.528.400
1862—63	o m o s b a 6 a		
1872—73	3.930.508	1.201.127	2.679.986
1882—83	6.949.756	2.073.096	4.766.597
1892—93	6.700.365	2.431.134	4.410.524
1902—03	10.727.559	4.161.374	6.766.378 ³⁷⁾

ცნობები იმის წინა წლების შესახებ შემდეგ სურათს გვაძლევენ ³⁸⁾:

წლები.	ნათესის სივრცე აკრებში ³⁹⁾ .	მოსავალი (ცალბში ⁴⁰⁾ .	მოსავალი თვითოე- ულ აკრზე ინგლის. გირვანქებში ⁴¹⁾ .
1909	33.862.000	10.650.961	153
1910	33.379.000	12.132.332	168
1911	37.581.000	16.043.316	204

ზემომოყვანილი ციფრები ნათელ წარმოდგენას იძლევიან იმის შესახებ, რომ ამერიკა საოცარის სისწრაფით ანვითარებდა ბამბის წარმოების საქმეს და, რასაკვირველია, ამასთან ერთად ხალხი მატერიალურად თანდათან აუმჯობესებდა თავის მდგომარეობას. სახელმწიფო ეკონომიური განმტკიცების ნიადაგზე დგებოდა და სახელმწიფოებრივი ცხოვრება უეჭველ დაწინაურებას განიცდიდა.

³⁵⁾ Проф. Ч. Бэркетт. „Хлопок. Культура, торговля, промышленная обработка хлопка в Северо-Американских Соединенных Штатах и задачи хлопководства“.

³⁶⁾ ამ ცხრილში ცალი უდრის 443 გირვ., მაშასადამე, დაახლოვებით 11 ფუტს.

³⁷⁾ ცხრილში ხანდისხან ადგილობრივი მოხმარების და ექსპორტის ჯამი წლიურ მოსავალს არ უდრის; ეს აიხსნება მით, რომ ხან მთელი წლის მოსავალი არ იყიდებოდა ხან კი მასთან ერთად წინა წლების ნარჩენიც საღებოდა.

³⁸⁾ Главное Упр. Землеустр. и Земледелия. „Вюджетень Хлопководя Комитета,“ № 1.

³⁹⁾ ერთი აკრი 0,37 დეკეტინას უდრის.

⁴⁰⁾ ცალი ამ ცხრილში 13,8 ფუტს უდრის.

⁴¹⁾ ერთი ინგლ. გირვ. ჩვენებურ 1,1 გირვანქას უდრის.

20.000.000 ცალი ბამბა, რომელიც სულ მცირე უკანასკნელ წლებში შეერთებულ შტატებში მოყავდათ, უდრის 230.000.000 ფუტს და წარმოადგენს სულ ცოტა ფუთი 8 მანეთი რომ ვიანგარიშით, ორ მილიარდ მანეთის ღირებულებას მშვიდობიანი დროის კურსით. მაგრამ ნამდვილი ღირებულება ამ წარმოებისა გაცილებით უფრო მეტია, ვინაიდან მთელ მიღებულ ბამბას არ ასაღებდნენ უცხოეთში, არამედ ნაწილს თვით ამუშავებდნენ.

შემდეგი ციფრები თვით ამერიკაში გადამუშავებულ ბამბის რაოდენობას გვიჩვენებს:

	1909—1910 წ. (ცალებში ⁴²).	1910—1911 წ. (ცალებში ⁴²).	1911—1912 წ. (ცალებში ⁴²).
შეერთებულ შტატების ჩრდილოეთში	2.265.414	2.230.419	2.589.255
შეერთებულ შტატების სამხრეთში	2.267.358	2.254.625	2.622.056
მთლად შეერთ. შტატ. ⁴³	4.532.772	4.485.044	5.211.311

ბამბა კი გადამუშავების შემდეგ ისე, როგორც ყოველივე საქონელი. ნედლ მასალასთან შედარებით მეტ ღირებულებას წარმოადგენს. საქსოვი ბამბის ძაფი იყიდება გირვანქობით; რამდენად წვრილია ის, იმდენად გირვანქაში მეტი იარღები ⁴⁴ იქნება. საქონლის ფასი განისაზღვრება როგორც მისი დამზადების ხასიათით და მასზე დახარჯულ შრომის რაოდენობით, ისე გირვანქა ძაფში მოთავსებულ იარღების რიცხვით.

პროფ. ბერკეტის გამოანგარიშებით ერთი გირვანქა ბამბიდან, რომლის ფასი 10 ცენტამდე ⁴⁵ ადის, შეგვიძლია მივიღოთ:

1 1/2 იარღი ხამი ნაქსოვი	18	ცენტის ღირებულებისა
4 „ კობალა ზეწრისთვის	20	„ „
4 „ თეთრი მარმაში	32	„ „
7 „ მიტკალი	35	„ „
6 „ ინდოეთის ნაქსოვი (ჩითი)	45	„ „
10 „ საპერანგე	1 დოლ. 50	ცენტ. „
10 „ წმინდა ტილო	2 „ 50	„ „
25 ცხვირსახოცი	2 „ 50	„ „
56 იარღი საკერავი კოჭა-ძაფი № 40	2 „ 80	„ „

ქარგაზე ნაკერი კი ერთი გირვანქა 20 დოლარი ღირს. საშუალოდ რომ ვიანგარიშით ერთი გირვანქა ბამბიდან დამზადებულ საქონლის ღირებულება სულ მცირე 35--50 ცენტი, მაშინაც კი მივიღებთ ამერიკაში

⁴²) ცალი აქ 13,8 უდრის.

⁴³) Бюллетень Хлопкового Комитета. „Мировой урожай хлопка в 1911 г. и его реализация в 1911—12 году“.

⁴⁴) 1 იარღი 1,286 არშინს უდრის.

⁴⁵) 1 ცენტი 1,94 კაპეიკია; 1 დოლარი = 100 ცენტი = 1 მან. 94 კაპ.

3 მილიარდ გირვანქა გადამუშავებულ ბამბიდან 2—3 მილიარდად ღირებულ საქონელს.

ამნიარად, ამერიკის შეერთებული შტატების ბამბის წარმოება მშვიდობიან დროის კურსითაც 4—5 მილიარდ მანეთის შემოსავალს აღემატება და საკვირველი არ არის, რომ სამხრეთ შტატებში რკინი-გზის ქსელის შემოსავალი გაცილებით მეტ წამატებას იძლევა, ვიდრე რესპუბლიკის სხვა ნაწილებში; არ არის საკვირველი აგრეთვე ის, რომ კერძო საკუთრებაზე გადასახადი ამ შტატებში სწრაფად იზრდება, რომ აქ ბანკებში შენახულ ფულის ჯამი ყოველწლივ თითქმის 100% მატულობს მაშინ; როდესაც სხვა შტატებში მატულობს მხოლოდ 50%-ით; არ არის საკვირველი ისიც, რომ მამულებზე ფასი ყოველწლივ ერთი-ორად, ერთი-სამად იზრდება...

არ უნდა გაგვიკვირდეს ამის შემდეგ დ-რ ვალტერ პეჯის სიტყვები, რომ „მალე მივალწვეთ იმ დროს, როდესაც შტატების წინანდელი მონამებამზე ვარდაიქცევა ქვეყნიერებაზე ყველაზე მდიდარ მწარმოებლად“.

მართლაც, პროფ. ბერკეტის მოწმობით „ჩვენ ვხედავთ, რომ სამხრეთი საოცრად გამოიკვალა; ქარხნები, ბანკები, შკოლები, ეკლესიები, გაზეთები,—ყველანი დიდ სარგებლობას ნახულობენ ბამბის წარმოების განვითარების გამო. ხუროთ-მოძღვარი გეტყვით, რომ წინანდელიან შედარებით ეხლა უფრო კარგი სახლების აშენება უხდება; ავეჯეულობით მოვაქრე მოგახსენებთ, რომ ეხლა უფრო მეტისა და კარგი საქონლის დამზადება უწყეს; მანქანებისა და იარაღების მექარხნე გამოვიტყდებათ, რომ ვერ აუღის განვითარებულ სამხრეთის მოთხოვნილებას; გაზეთებზე ხელის-მოწერა აცილდა გამომცემლის გადაჭარბებულ ანგარიშებსაც-კი...

„ყოველივე ამას არ შეუძლია დიდი დაწინაურება და წარმატება არ გამოიწვიოს სამხრეთ შტატების ცხოვრების ყოველივე დარგში“.⁴⁶⁾

მიუხედავად ბამბის წარმოების ასეთი განვითარებისა და მისგან გამოწვეულ ხალხის უზრუნველყოფილ მდგომარეობისა და წარმატებისა, ამერიკაში ამით მაინც არ კმაყოფილდებიან და წარმოების კიდევ უფრო მეტ გაფართოებაზე და გაღრმავებაზე ფიქრობენ.

შეერთებულ შტატების მიწად-მოქმედების დეპარტამენტის ცნობებით „შეიძლება ჩაითვალოს, რომ მთელ ქვეყნიერებაზე 1 1/2 მილიარდ მცხოვრებთაგან 500 მილიონი ტანისამოსს ატარებს მუდმივად, 750 მილიონი იმოსება მხოლოდ ნაწილობრივ და 250 მილიონი საესებით შიშველ-ტიტველი დადის; იმისთვის, რომ მთელი კაცობრიობა შეეგოსოთ საქირაა 42 მილიონი 500 გირვანქიანი ცალი ბამბა. აქედან გამომდინარეობს, რომ ბამბის წარმოების საქმე თანდათან უნდა განვითარდეს და გაფართოვდეს; და ეს მანამდის, სანამ მთელი კაცობრიობა საფეიქრო ჩარხების ნაწარმოებით არ იქნება შემოსილი“.

ამერიკა დარწმუნებულია, რომ მოთხოვნილება ბამბაზე ყოველწლივ იმატებს. „მარტო ჩინეთი თავისი 430 მილიონი მცხოვრებით ცივილიზაციის გზაზე დადგომის დროს შესძლებს ჩაჰყლაპოს მთელი თანამედროვე მსოფლიო მოსავალი“, ამბობს გობსონი. „რომ ჩვენი ხალხი ბამბის ნაქსოვებს ისე ეტანებოდეს, როგორც ამერიკელები და რომ თვითოეულმა ჩინელმა თავისი ტანთსაცმელი ერთი დღეშივე წააგრძელოს, ამისთვის საჭირო შეიქ-

⁴⁶⁾ Проф. Беркетъ. „Хлопокъ и задачи хлопководства.“

ნებოდა სამხრეთ შტატების მთელი მოსავალი"-ო, სთქვა ერთ სენატორთან საუბრის დროს ვუ-ტინგფანგმა.

ყოველივე ამის გამო ამერიკაში მუშაობას ეწევიან და საშუალებებს ეძებენ იმისათვის, რათა ბამბის მოსავალი ჯერ-ჯერობით 30 მილიონ ცალამდე მაინც აიყვანონ.

ესლა მოკლედ განვიხილოთ; თუ რა ზომებით და საშუალებებით, როგორი ხელის-შეწყობით მიაღწია ამერიკამ დღევანდელ ბრწყინვალე შედეგებს და რა გზით სურს მას მომავლისთვის კიდევ უფრო ბრწყინვალე მდგომარეობის შექმნა, ამის განხილვა ჩვენ გაგვიადვილებს საჭირო საქმიანობის გათვალისწინებას ამ დარგში.

ამერიკაში დიდ ყურადღებას აქცევენ ბამბის ჯიშის ამორჩევას. ჩვენ წინედ ვთქვით, რომ არსებობენ ბამბის ბევრგვარი ნაირობანი, და შეიძლება ჯიში, რომელიც კარგად ხეირობს ერთ ადგილას, სრულად უვარგისი გამოდგეს სხვა ნიადაგზე და ჰავის სხვა პირობებში. რასაკვირველია, ამას ანგარიშის გაწევა უნდა. განსაზღვრულ ადგილას ამა თუ იმ ჯიშის ამორჩევის დროს ყურადღებას აქცევენ, რათა დაქმავიფილებულ იქნეს შემდეგი პირობები:

1. საუკეთესო მოსავალი,
2. ბოჭკოს დიდი სიგრძე,
3. თანაბრობა ბოჭკოს სიგრძეში,
4. ბოჭკოს სიმტკიცე და სიმაგრე,
5. ბოჭკოს სიწვრილე,
6. ავადმყოფობასთან მედგრების თვისება,
7. კურკის დიდძალი გამოსავალი,
8. მცენარის შეგუებულობა ადგილობრივ პირობებთან და სხვა.

თესლის ამორჩევა ბამბის კრეფის დროს ისეთ ჯირგეებიდან, რომელიც განირჩევიან როგორც მოსავლიანობით, ისე ზემოაღნიშნულ საჭირო თვისებებით, არის მიჩნეული ბამბის წარმოების განვითარების ერთ საუკეთესო საშუალებად.

ამერიკაში დიდ ყურადღებას აქცევენ კიდევ ზეადაგის აგებულებას და მის სათანადო დამუშავებას. ზეადაგის საუცხოვო ღირსებებს შეიძლება სავსებით მნიშვნელობა დაეკარგოს, თუ მისი პატრონი ვერ არის რიგიანი მომვლელი და საქმის მკოდნე. როგორც შკოლა და ნიქი მსატკერისა ტილოზე ჩნდება, ისე მიწა ბამბის ქვეშ მისი პატრონის ნიქსა, ხელოვნებას და ცოდნას ამჟღავნებს. იქ საჭიროდ სთვლიან ზეადაგის საფუძვლიან შესწავლას და მის სათანადო გადამუშავებას და გაუმჯობესებას. საჭიროდ სთვლიან ნიადაგს დაუბრუნდეს დამძალი-მიწა, თუ ის ამას მოკლებულია; დაემატოს მინერალური სასუქი; მიწა დაიხნას კარგად და ღრმად; ზეადაგის ნაყოფიერების შესანახად დრო გამოშვებით დაითესოს ღრმა ფესვებიანი მცენარეულობა, რომელიც ნიადაგს აზოტიურ ნივთიერებებს შემატებენ და თან მიწას გააფხვიერებენ; ასეთებად ითვლებიან: ალაფერა (alfalfa), „სამხრეთის იონჯა“ (*Dolichos sinensis*), უბრალო იონჯა და სხვ. განუწყვეტლივი ბამბის კულტურა მიჩნეულია არა სასურველად და შემოდებულია ნაყოფის-შეცვლის სისტემა.

შემდეგ ნუსხაში მოყვანილია ამის მაგალითი: 47)

პირველი წელი		მეორე წელი		მესამე წელი	
ზაფხულში	შემოდგომაზე	ზაფხულში	ზამთარში	ზაფხულში	ზამთარში
სიმინდი	„სამხრეთის იონჯა“	ბამბა	შვრია ან ხორბალი	„სამხრეთის იონჯა“	ქვავი ან იონჯა

ასეთი შეცვლითი სისტემის წარმოებით ნიადაგი არასოდეს არ გამოიფიტება და შედეგად, ექვს გარეშეა, საუცხოვო იქნება.

ამერიკაში მეტად დიდ ყურადღებას აქცევენ აგრეთვე ნიადაგის გაპოხიერების საქმეს. ბამბისათვის ყველაზე საჭირო ნივთიერებებს წარმოადგენენ: ჰაისი (აზოტი), ციკინა (ფოსფორი) და ტვიტა (კალიუმი). ჰაისის სასუქად ხმარობენ — ჩილეის გვარჯილას; გამშრალ სისხლს, სასაკლავოს გდების ნაწარმებს, ბამბის მარცვლების ფქვილს და სხვ.; ციკინას სასუქად — ჭარბციკინას (სუპერფოსფატს), დანაყილ ძვალს, ძელის ფქვილს და სხვ.; ტვიტას სასუქად — მისი სხვადასხვა მარილებს, მაგალითად, კაინიტს. უყურადღებოდ არ სტოვებენ, რასაკვირველია, არც საქონლის პატივს. კიდევ მეტი, ამერიკელები ისეთ ღროს, როდესაც პირუტყვი დასვენებულია, მაშასადამე, უმთავრესად ზამთრობით, აგროვებენ მცენარეულ მასალას — ფოთლებს, ნეშოს და სასუქად გამოსადეგ ყოველივე ნივთიერებას და ამნაირად აჯანსაღებენ ნიადაგს, ზრდიან მოსავალს და აუმჯობესებენ წარმოების პირობებს. ამერიკელებმა ძალიან კარგად იციან, რომ ადგილის მონაკვლა, გაპოხიერება საგრძნობლად ზრდის მეზამბეობის შემოსავლიანობას და ამიტომ ამ საქმეში არაფითარ ღონეს არ ზოგავენ. ისინი ზედმიწევნით უკვირდებიან თავის მიწას, სწავლობენ მის ბუნებას, მოთხოვნილებებს, აკეთებენ ათასნაირ ცდას და ნაბიჯებს ამისდა მიხედვით სდგამენ.

ლაპარაკს არ გავაგრძელებ ამერიკელების ცდაზე ხელის მუშაობის მანქანათა მუშაობით შეცვლის შესახებ, აგრეთვე მიწის დამუშავების წესების, ბამბის მოვლის, მისი სხვადასხვა ავადმყოფობასთან შებრძოლების, მოკრფის და შენახვის შესახებ, — ვიტყვი მხოლოდ, რომ ყოველივე ამას სათანადო ყურადღება აქვს მიქცეული და მიღებულია კიდევ შესაფერისი ნაყოფი. არ ვილაპარაკებ აგრეთვე ბამბის გასაღების შესახებ და ვიტყვი, რომ ყოველივე ღონეა მიღებული იმისათვის, რომ ის ჩარჩებს და სპეკულიანტებს არ ჩაუვარდეს ხელში და რაც შეიძლება რიგიან პირობებში იქნეს განაღდებული. არ შეუდგები ბამბის წარმოებაში დამატებითი ნაწარმთა უტილიზაციის საკითხის გარჩევასაც, ვინაიდან ამის შესახებ ქვევით გვექნება ლაპარაკი, და გადავალ მეზამბეთა შეკავშირების და მისი შედეგების მოკლე განხილვაზე.

...„გამარჯვების დიადი საიდუმლოება იმაში მდგომარეობს, რომ მზად ვიყოთ, როდესაც დრო მოაღწევს“, სთქვა ლორდ ბიკონსფილმა; და ეს დრო დადგა 1904 წლის დეკემბერში, როდესაც მთავრობის ანგარიშით 12 მილიონი ცალი, საჭიროებაზე აღმატებული, ბამბის მოსავალი შეიქნა: მაშინვე ბამბის ფასმა საოცარი სისწრაფით დაიწყო კლება და მალე გირვან-

47) Пер. Л. Забѣлло, „Американское водвѣдываніе хлопка“.

ქის ფასი 6—7 ცენტამდე დავიდა. სწორედ მაშინ იშოვა დრო მებამბეთა წამხალისებელ საზოგადოების სულის ჩამდგმელმა, იორდანმა, და მიზნად დაისახა ბამბის მწარმოებელთა ორგანიზაციის შექმნა თავდაცვის მიზნით. ნიადაგის შემზადების შემდეგ, 1906 წელში 24—29 იანვარს ნიუ-ორლეანში გაიმართა დიდი ყრილობა, სადაც გადაწყდა ბამბის სათესავ ადგილების შემცირება წინა წლებთან შედარებით 20%-ით და დაარსდა საბამბო ასოციაცია, რომელსაც სხვათა შორის დაევალა ამ დადგენილების სისრულეში მოყვანა.

მიუხედავად არსებულ მეტად არა-ხელსაყრელ კონიუნქტურისა და ნიუ-იორკის ბირჟის დაბეჯითებითი წინასწარმეტყველობისა, რომ ბამბის ფასი 5 ცენტამდე დაიწევს,—ბამბის მწარმოებლებმა დაადგინეს, რომ 1904 წლის მოსავლიდან დარჩენილი ბამბა არ გაჰყიდონ 10 ცენტზე ნაკლებად. და შეკავშირების ძალა სხვათა შორის იმაში გამოიხატა, რომ ეს სამართლიანი დადგენილება მალე ცხოვრებაში გატარდა.

საზოგადოდ, ამ ძლიერი კავშირის მიზანია: ერთი—ურთიერთ შეთანხმებით და წინასწარი გამოანგარიშებით ბამბით იმოდენა სივრცეთა მოთესვა, რომელიც შეფარდებულია ბაზრის მოთხოვნილებასთან; მეორე—ბამბის ხელსაყრელ პირობებში განაღდება სპეკულიანტების დაუხმარებლივ; მესამე—მოსავლის პირველ ორ-სამ თვეს ბაზარზე გამოტანის და დიდძალ წინადადების გამო ფასების დაწვევისათვის ხელის შეწყობის მაგიერ, მისი თანდათანობითი განაღდება მთელი წლის განმავლობაში და, ამნაირად, რეგულიარიზაცია მოთხოვნილებისა და წინადადებისა და სხვ.

ამერიკაში დიდი ყურადღება აქვს მიქცეული აგრეთვე სტატისტიკური ცნობების შეკრებას, სადაც ეს საქმე ჩაბარებული აქვს მიწად-მოქმედების დეპარტამენტს. ზოგად ხაზებში დასახული მიზნები შეიძლება შემდეგნაირად გამოიხატოს:

1. მწარმოებელთა, შემსყიდველთა და მომხმარებელთათვის მოსავლის ფაქტიური ოდენობის შეტყობინება;

2. ცენტრალურ ბაზრისათვის განსაზღვრულ ფასების დაწესებით მოთხოვნილების და წინადადების შორის წონასწორობის დამყარების საშუალების მიცემა;

3. არსებულ პირობებში რაიმე ცვლილების შეტანის დროს ფასების ხტომასთან შებრძოლება და რაც შეიძლება დამდგარებული ფასების უზრუნველყოფა;

4. უტყუარი და ვრცელი ცნობების გამოქვეყნება იმ მიზნით, რათა დაინტერესებულთ არ შეეძლოთ თავისთვის სასარგებლო, მხოლოდ საქმისთვის საზიანო ცნობებით გამოსვლა და მათი გავრცელება;

5. მწარმოებლებში უტყუარი ცნობების მიწოდებით ფასებზე წარმოდგენის აღძვრა და მათი გაფრთხილება არახელსაყრელ წინასწარ ხელშეკრულებისაგან და სხვ.

სტატისტიკურ ცნობებს აგროვებენ:

- ა. შტატების სტატისტიკის აგენტები და მათი თანამშრომნი;
- ბ. სპეციალური საველე აგენტები;
- გ. მიწად-მოქმედების დეპარტამენტის აგენტი-კორესპოდენტები პროვინციაში;

დ. ასეთივე აგენტები ქალაქებში და სხვ.

მათ მიერ შეგროვილ მასალას შემდეგ ამუშავებენ სტატისტიკურ ბიუროში და ხშირ-ხშირად აქვეყნებენ ბიულეტენების და უწყებების სახით; მნიშვნელობა და ნაყოფი ასეთი მუშაობისა ყოველთვის ექვს გარეშე უნდა იყოს...

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ამერიკაში მეტად მოფიქრებულ და ყოველმხრივ შეწონილ ნაბიჯებს სდგამენ, რომლის შედეგად უნდა ჩაითვალოს ხალხის გონებრივი დაწინაურება და მატერიალური უზრუნველყოფა და ამათთან დაკავშირებული სახელმწიფოს სიძლიერე და მისი ეკონომიური ცხოვრების სიმტკიცე.

ჩვენს ახლად-შობილ სახელმწიფოს ამერიკის ცხოვრებიდან შეუძლია ბევრი რამ ამოკრიბოს და შეისწავლოს!..

ეხლა მოკლედ განვიხილოთ რუსეთის ბამბის წარმოება, სადაც საუცხოვო პირობებია ამ დარგის განვითარებისათვის. რასაკვირველია, აქ ჩვენ ვერ შევამჩნევთ ისეთ საოცარ წინსვლელობას და წარმატებას, რომლითაც შეიძლებოდა აღამიანი განცვიფრებაში მოსულიყო ამერიკის საბამბო წარმოების განხილვის დროს.

რუსეთის ბამბის წარმოებაში როგორც მოთესილ სივრცეთა, ისე მოწეულ ბამბის რაოდენობით უმთავრესი ადგილი უჭირავს შუა-აზიის ოლქებს.

შემდეგი ცხრილიდან დავინახავთ ამ ოლქებში ბამბიან სივრცეთა რაოდენობას ⁴⁸⁾:

წლები.	ბამბით მოთესილი სივრცე დესეტინებში.			
	ფერგანის ოლქი.	სამარკანდის ოლქი.	ზაკასპიის ოლქი.	სირ-დარიის ოლქი.
1907	199.913	23.323	21.816	44.407
1908	168.725	20.643	30.190	23.776
1909	208.053	31.269	26.035	33.463
1910	235.891	25.224	28.328	35.675
1911	267.347	28.666	24.888	67.839
1912.	255.566	27.074	28.369 ⁴⁹⁾	59.550 ⁴⁹⁾

1912 წელში შუა-აზიის მოსავალს ანგარიშობდნენ, დესეტინიდან 100 ფუთი ნედლი ბამბის ვარაუდით, 13.707.000 ფუთ გაწმენდილ ბამბას; კავკასიის მოსავლის 1.310.000 ფუთის მიმატებით შესდგებოდა რუსეთის მთელი მოსავლის ჯამი, 15.017.000 ფუთი წმინდა ბამბა.

⁴⁸⁾ „Бюллетень Хлопкового Комитета“, № 1; მხოლოდ ცხრილი გადამუშავებული მაქვს.

⁴⁹⁾ ეს რიცხვები დაახლოებითა და ცოტად შემცირებული, რადგან ერთი ადგილის მოსავალი მასში შესული არ არის ნამდვილი ცნობების უქონლობის გამო.

რუსეთის საფეიქრო მრეწველობას, რომელსაც, უნდა ითქვას, საკმაოდ ფართო ხასიათი ჰქონდა, არ ყოფნიდა თავისი ქვეყნის მოსავალი და იძულებული იყო ნედლი მასალა უცხო ქვეყნებიდან შემოეტანა.

ამის სურათს შემდეგი ცხრილი გვაძლევს ⁵⁰⁾:

წლები.	რუსეთში მოხმარებულ ბამბის რაოდენობა.	უცხოეთიდან შემოტანილ ბამბის რაოდენობა.	რუსეთის მთელი მოსავალი.
1899	16.155.000	11.126.000	5.029.000
1900	16.918.000	10.280.000	6.638.000
1901	16.014.000	10.375.000	5.639.000
1902	15.763.000	10.866.000	4.897.000

1903 წელს რუსეთში შემოტანილი იყო უკვე 14.055.000 ფუთი ბამბა 107.096.000 მანეთის ღირებულებისა ⁵¹⁾.

ომის წინა წლებში რუსეთში შემოზიდული იყო:

	1910—1911 ⁵²⁾ .	1911—1912 ⁵²⁾ .
ევროპის საზღვრებიდან	10.127.000	10.515.000
აზიის საზღვრებიდან	1.814.000	1.920.000
სულ სეზონში	11.941.000	12.435.000

1910 წლის 1 იანვრიდან შემდეგი წლის 1 იანვრამდე შემოტანილი იყო 12.106.000 ფუთი, მხოლოდ 1911 წელს—12.388.000 ფუთი ბამბა. ასე რომ, როდესაც 1911 წელს რუსეთის საფეიქრო ქარხნებმა გადაამუშავეს სულ 24.254.000 ფუთი, აქედან ნახევარზე მეტი სხვა ქვეყნებიდან შემოზიდულ ბამბას ხვდა წილად.

ამნაირად, რუსეთი მშვიდობიანი დროის კურსით ას მილიონებს ხარჯავდა ბამბის საყიდლად და ასეთ ვასალურ დამოკიდებულებაში იყო უცხოეთის, განსაკუთრებით ამერიკის ბაზრიდან მაშინ, როდესაც მას სრული შესაძლებლობა ჰქონდა მცირე ხელის შეწყობით ბამბის წარმოების უაღრესი განვითარებისა. მიწად-მოქმედების და სახელმწიფო მამულების საზინისტროსთან დაარსებულ კომისიის ანგარიშებიდან სჩანს, რომ სამარკანდის

⁵⁰⁾ С. А. Меликь-Саркисянь, „Хлопковое дѣло въ Ферганской области и мѣры къ его упорядоченію.“

⁵¹⁾ Вл. Вильямсъ. „Руководство по товаровѣдѣнію“.

⁵²⁾ აქ წლები ითვლება 1 ენკენისთვიდან შემდეგი წლის 1 ენკენისთვემდე.

ოლქში მდ. სირ-დარიის მარცხენა ნაპირებზე ბამბისთვის გამოსადეგ ველს უჭირავს 1.800.000 დესეტინა სივრცე; ამავე მდინარის მარჯვენა ნაპირებზე—40.000 დეს.; ზერავშანის ველში—40.000 დეს.; სირ-დარიის ოლქის ტაშკენტის მაზრაში—22.000 დეს.; ფერგანის ოლქში გარდა იმისა, რაც ეხლა გამოყენებულია,—120.000 დეს. და სხვ. დესეტინაზე 100 ფუთი მოსავალი რომ ვიანგარიშოთ, გამოდის, რომ რუსეთს დამატებით შეუძლია მიიღოს რამდენიმე ასი მილიონი ფუთი ბამბა.

მაგრამ რუსეთს ამ საქმეში მთელი შესაძლებლობაც რომ არ ამოეწურა, ეს წარმოება სხვა სახელმწიფოთათვის ნელლი მასალის მიწოდებამდე არ განევითარებინა და მხოლოდ თავისი საფეიქრო მრეწველობის მოთხოვნილება დაეკმაყოფილებინა,—მაშინაც ხალხის ჯიბეში ჩარჩენილ ასი მილიონებით ის საგრძნობლად ასწევდა მის ეკონომიურ კეთილდღეობას, გაზრდიდა მწარმოებელთა ყიდვითი უნარს და, ამნაირად, საერთო მრეწველობის განვითარებას ხელს შეუწყობდა. მაგრამ სინამდვილეში რამდენად არა-მჭიდრო ნიადაგზე იყო დაყენებული რუსეთში ბამბის წარმოება იქედან სჩანს, რომ, როდესაც ჩინეთის ომისაგან გამოწვეულ ბაჟის, ერთ-მანეთიან წამატების მოხსნა განიზრახეს შემდეგში, საშინელი ხმაურობა ატყდა და შიშინაობა შეიქნა ადგილობრივ ბამბის წარმოების მოსალოდნელი დაქვეითების გამო.

საჭიროა აღინიშნოს, რომ რუსეთში მეოცე საუკუნის დასაწყისიდან თანდათან შეიგნეს ბამბის წარმოების ადგილობრივ განვითარების საჭიროება; ეს შეგნება გამოიწვია ამერიკაში გადადგმულ ნაბიჯებმა საკუთარი საფეიქრო მრეწველობის შექმნის საქმეში და ბამბის ადგილობრივ გადამუშავების განზრახვამ.

მთავრობამ ამ დარგისადმი ხელის შეწყობის განზრახვით შეღავათიანი გადასახადები დააწესა ბამბიან ადგილებზე და ამერიკის ბამბაზე ბაჟი გააღიდა; ამ უკანასკნელ გარემოებამ თუმცაღა ადგილობრივ ბამბაზე ფასები ასწია და მწარმოებელთა შემოსავალი გაზარდა, მაგრამ ამასთანავე ბამბის წარმოებასთან სრულიად დაუკავშირებელი ელემენტები—ჩითების და სხვა ბამბეულობის გამსაღებლნი, სახელმწიფოს უღარიბესი მომხმარებელნი,—ცუდ მდგომარეობაში ჩააყენა.

შუა-აზიის რკინი-გზის გაყვანამ ბამბის გადასაზიდი ფასი შეამცირა, ხორბლეულობის მოზიდვა რამოდენიმედ გააიაფა და გაადვილა და, ამნაირად, თურქესტანის ოლქში ამ წარმოების განვითარებას ხელი შეუწყო; აქ-იქ იქნა გაყვანილი სარწყავი არხებიც, მაგრამ არა იმ ზომისაღარიტ (მასშტაბით), როგორც საჭირო და შესაძლებელი იყო...

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ რუსეთში ბამბის წარმოების დასაწინაურებლად თითქოს რაღაც კეთდებოდა, მაგრამ მეტად მკრთალად. აქ მისი ნორმალურ განვითარებისათვის საჭირო ღონისძიებებად ითვლებოდა:

1. მორწყვა ახალ, ამ ჟამად ცარიელ, ადგილებს.

ის, თუ რამდენი ადგილება მოსარწყავი, შემოკლებით ზევით აღინიშნეთ; მხოლოდ იმაში, თუ რამდენად ცუდად იყო დაყენებული ეს საქმე, შეგვიძლია თუნდაც ერთი მაგალითიდან დავრწმუნდეთ: ანდიჟანის მაზრაში უჩ-ყურგანის ველის გეგმარი დიდხნის დამტკიცებული; თანხა გადადებულ და სამუშაოს საკმაო ნაწილი გაკეთებული იყო, როდესაც ადგილო-

ბრივ მკვიდრთა გასაოცრად მუშაობა ერთბაშად შეწყდა; მიზეზი აღმოჩნდა შეტყობა იმის, რომ ეს სარწყავი ადგილები სახელმწიფო ქონებას არ შეადგენდა და აქაურ მკვიდრთ ეკუთვნოდა. ს. მელიქ-სარქისიანის გამოანგარიშებით ეს ადგილები, რომელნიც დაუბეგრავი იყო, სახელმწიფოს მისცემდა მშვიდობიან დროში 56.000 მანეთის წლიურ შემოსავალს მიწის ღალის სახით და, ვინაიდან მთელი მუშაობის შესრულება სულ 176.000 მანეთს მოითხოვდა, სამი წლის განმავლობაში ხარჯები სავსებით გასტუმრებული იქნებოდა; შემდეგისთვის კი სახელმწიფოს დარჩებოდა როგორც შემოსავალი გადასახადისაგან, ისე წარმოების განვითარება და მცხოვრებთა ნივთიერი მოღონიერება.

2. პირველ საჭიროების საგნების და უმთავრესად ხორბლეულობის გზაიფება.

შემაერთებელ რკინი-გზების და საბორბლო გზების უქონლობის გამო სემირეჩინის ოლქში ხორბალი 40—45 კაპ. ფასობდა ფუთი მაშინ, როდესაც ფერგანის ოლქში მისი ფასი 1 მან. 40 კაპ. ⁵⁸⁾ აღწევდა; უგზობის და აგრეთვე იმის გამო, რომ გადასავალი საუღელტეხილო გზა ნახევარი წლის განმავლობაში შეკრული იყო, სიძნელეს წარმოადგენს როგორც ხორბლეულობის გადმოზიდვა, ისე საქონლის გადმორეკა. მაშასადამე, პირველ საჭიროების საგნების გასაიფებლად და ბამბის მრეწველობისთვის ხელის შესაწყობად აუცილებელ საქმეს წარმოადგენდა საჭირო გზების გაყვანა.

3. წვრილი კრედიტის ორგანიზაცია.

მუშაობის დაწყების წინ ბამბის მწარმოებელს ესაჭიროება ფული თესლის, ხშირად საქონლის და სხვა საჭირო საგნების საყიდლად და აგრეთვე მუშაობის საწარმოებლად; საჭირო თანხას მათ სიამოვნებით აძლევენ ხარჩები, რომელთა კლანჭებიდან დაძრომა შემდეგში თითქმის შეუძლებელი ხდება. სახელმწიფოს მიერ საჭირო დახმარებით და კრედიტის რიგთან პირობებში მოწყობით საგრძნობლად დაწინაურდებოდა ბამბის წარმოების საქმე.

4. ქვა-ნახშირის დამუშავება.

რადგან თურქესტანის ოლქში საზოგადოდ და ფერგანში კერძოდ ტყეების ნაკლებობაა, ამიტომ სათბობ მასალად ბამბის-საწმენდ ქარხნებში და მცხოვრებნიც ბამბის კურკას ხმარობენ; მარტო ფერგანში იხარჯება ამ მიზნით 1.000.000 ფუთი თესლი; მისგან ზეთსახდელ ქარხნებში გადამუშავების შემდეგ შეიძლებოდა მიგველო: 150.000 ფუთი ზეთი, რომელიც როგორც მეოჯახეობაში, ისე ტეხნიკაში მნიშვნელოვან ნაწარმოებს წარმოადგენს; 600.000 ფუთი ჩენჩო, რომელიც სათბობ მასალად არის გამოსადეგი; 250.000 ფუთი წეწონი, რომელიც საქონლისთვის საუცხოვო საქმელ მასალად ითვლება და 7.500 ფუთი ბოქკო ხაოიანი ნაქსოვის დასამზადებლად. ამნაირად, ადგილობრივ ქვა-ნახშირის დამუშავებისთვის ხელის მოკიდების შემდეგ მარტო ფერგანში შეიძლება გაკეთდეს ეკონომია ბამბის თესლზე მილიონ მანეთზე მეტი ღირებულებისა.

5. ბამბის თესლის უტილიზაცია.

როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, ეს თესლი თითქმის ტყუილად იკარ-

⁵⁸⁾ ფასები, რასაკვირველია, მშვიდობიანობის დროიდან არის აღებული.

გება მაშინ, როდესაც აქ მოპოვებულ 6.000.000 ფუთ თესლს შეუძლია მოგვეცეს სულ მცირე:

ა.	900.000	ფუთი ზეთი	4.320.000	მან. ლირებულებისა
ბ.	45.000	„ ბოჭკო	315.000	„ „
გ.	2.022.000	„ წეწონი	606.000	„ „
დ.	3.033.000	„ ჩენჩო	454.950	„ „
სულ			5.696.550	„ „

6. ბამბის გაყიდვის მოწესრიგება.

ფირმების აგენტები და ბამბის შემსყიდველები მწარმოებლებს ფულს აძლევენ ბედ მოსავლის ანგარიშში; სამაგიეროდ მწარმოებელი ვალდებულია ჩააბაროს ბამბა სეზონის დასაწყისში, როდესაც ნორმალური ფასები ჯერ კიდევ გამორკვეული არ არის და მაშინაც ფას-დაკლებით. თუ თვით მწარმოებელმა იმოდენა ბამბა ვერ მოიწია, რამდენზედაც გარიგებული იყო, ის ვალდებული ხდება სხვებისაგან შეისყიდოს, რასაკვირველია, უფრო მეტ ფასებში; ზოგ მწარმოებლებს ბეს მიცემის დროს წინასწარ განსაზღვრულ ფასებში ურიგდებიან და ეს ფასები უმეტეს შემთხვევაში მაზანდის ნახევარსაც არ შეადგენს. ერთი სიტყვით, ამ ნიადაგზე ხდება დიდძალი ბოროტმოქმედება და ყოველ შემთხვევაში მომუშავე-მწარმოებელთა საშინელი ექსპლოატაცია.

7. საცდელ მინდვრების მოწყობა და მცხოვრებთათვის აგრონომიული დახმარების აღმოჩენა.

თურქესტანის მხარეში არ არიან გაცნობილნი მიწის დამუშავების საუკეთესო პირობებთან და გაუმჯობესებულ იარაღებთან და მუშაობენ ძველი ტრადიციებით, სრულიად უანალიზოდ და უკრიტიკოდ. მაგალითად:

ა. მაშინ, როდესაც სარწყავ წყლების ეკონომიური და ზომიერი მოხმარება ბამბის სივრცეთა გაფართოვებას გამოიწვევდა და რიგიან-მოსავალსაც ხელს შეუწყობდა, ადგილობრივი მკვიდრნი ბამბის-მცენარეს ოთხის მაგიერ ექვსჯერ და ხანდისხან ათჯერ რწყავენ, რითაც იწვევენ როგორც წყლების განიავებას, ისე მოსავლის დაზარალებას.

ბ. თურქესტანის ნიადაგს მეტი ნაყოფიერების და აგრეთვე მაგნეზიუმის და ბრომის გაადვილების მიზნით ღრმა დახვნა ესაჭიროება მაშინ, როდესაც აქაური მცხოვრებნი მიწას ზევიდან ფხაჭნიან და სხვა უარყოფით შედეგებთან ერთად ნიადაგის ფიზიკურ თვისებებსაც აქვეითებენ.

გ. ნიადაგის გასაპოხიერებლად საქონლის პატივი საკმაოდ არ მოიპოვება, ამასთანავე ძვირი ჯდება და ადგილობრივი მცხოვრებნი შორი-მანძილიდან ეზიდებიან ნეშარ-მიწას მაშინ, როდესაც ფერგანი საოცრად მდიდარია გვარჯილიანი მიწებით, რომლითაც აქ თითქმის სრულიად არ სარგებლობენ.

დ. ადგილობრივი მწარმოებელნი არ აქცევენ არავითარ ყურადღებას თესლის ღირსება-ნაკლულევანებას და ერთგვარობას, არ იცნობენ თესლის-შეცვლის და სასოფლო-მეურნეობის სხვა რაციონალურ წესებს, არ აკეთებენ არავითარ ცდას ამა თუ იმ ჯიშის უპირატესობის გამოსარკვევად მაშინ, როდესაც ყოველივე ამას მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს ბამბის წარმოების საქმეში და სხვა და სხვა.

ყოველივე ზემონათქვამის შემდეგ საკვირველი არ უნდა იყოს, თუ შედეგები არ არის მიღებული ისეთი, როგორც მოსალოდნელი უნდა ყოფილიყო რუსეთის ბუნებრივი პირობების და ამ დარგში მისი შესაძლებლობის გაცნობის დროს.

ჩრდილო-ამერიკის და რუსეთის ბამბის წარმოების მოკლე განხილვის შემდეგ აღარ შევხები სხვა ქვეყნებს, რომელნიც ზევით იყვნენ მოხსენებულნი და რომელთაც ბამბის წარმოებაში საკმაოდ მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავთ, და შეუდგები ჩვენში ამ დარგის განვითარების საკითხის გარჩევას.

როგორც ზევით გვქონდა აღნიშნული, საქართველოში ბამბას დიდი ხანია გაეცნენ. როგორც ჩვენში, ისე ამიერ-კავკასიის სხვა ადგილებში წინედ თვითოეული გლეხი, თუ ნიადაგი და ჰავა ამის საშუალებას იძლეოდა, აუცილებელ საჭიროებად სთვლიდა თავის ოჯახის საჭიროებისათვის მოეთესა ბამბით მიწის თუნდაც პატარა ნაჭერი და ამნაირად „თვითოეული გლეხი იცვამდა თავისივე ოჯახის წევრთა ხელებით და საკუთარი ბამბით მოქსოვილ ტანთსაცმელს“⁵⁴⁾. ყველა ჩვენგანსაც ალბად სმენია, რომ ჩვენი წინაპრები ოჯახური წესით დამზადებულ ხამის საცვლებს და ბამბისაგან მოქსოვილ ტანთსაცმელს ატარებდნენ.

მაგრამ შემდეგში ბამბის წარმოება თანდათან დაეცა და ზოგიერთ ადგილებში სავსებით ჩაკვდა. ამის მიზეზად ზოგნი ასახელებენ ბამბის მცირე მოსავალს და მასთან დაკავშირებულ მცირე შემოსავალს მასზე დახარჯულ შრომასთან შედარებით, ზოგნი შემოზიდულ ჩითეულობის და სხვა ბამბის ქსოვილების მეტოქეობას, ხორბლეულობის გაძვირებას და სხვ. მაგრამ საერთოდ ეს საკითხი ჯერ-ჯერობით სათანადოდ შესწავლული და გამოკვლეული არ არის.

ასეა თუ ისე, ბამბის წარმოება დაქვეითების გზაზე დადგა და ცოტა გამოცოცხლება დაეტყო მხოლოდ მე-40 წლებში, როდესაც მეფის მოადგილეს ვორონცოვის ინიციატივით ბამბის თესლის შემოტანა დაიწყეს ამერიკიდან და ეგვიპტიდან. თუმცაღა მიღებული თესლი ჩვენი ჰავასთვის შეუგუებელი აღმოჩნდა და დიდი ხნის განმავლობაში ხალხი უარყოფით ეპყრობოდა უცხოეთის თესლის ჯიშებს, რამაც ბამბის წარმოების განვითარებაში ერთგვარი შემაფერხებელი როლი ითამაშა, მაგრამ საერთოდ უნდა ითქვას, რომ მე-40 წლებმა ამიერ-კავკასიის და კერძოდ საქართველოს მეზამბეობის ისტორიაში მაინც დააჩინეს ერთგვარი კვალი; საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ ბევრ რაიონებში ხწორედ ამ დროიდან შეუდგნენ ბამბის კულტურას.⁵⁵⁾

ამნაირად, მე-40 წლებში ბამბის წარმოებას ცოტა წინსვლა დაეტყო, მაგრამ მაინც მე-50 წლების ბოლოში მთელ ამიერ-კავკასიაში მოწეული ბამბის რაოდენობა არ აღემატებოდა 36.000—40.000 ფუთს, რომლიდანაც 75—85% ე. ი. 30.000 ფუთი ერევის გუბერნიის წილზე მოდიოდა⁵⁶⁾.

⁵⁴⁾ „Обзоръ производительныхъ силъ Кавказскаго Намѣстничества за 1879 г.“

⁵⁵⁾ П. Петровичъ. „Хлопководство въ Закавказьѣ (по даннымъ анкеты 1912 г.)“

⁵⁶⁾ И. Хатисовъ. „О развитіи культуры и торговли хлопкомъ въ Закавказскомъ краѣ.“

ადმინისტრაციის მოღვაწეობაზე გაცილებით დიდი როლი მეზამბეობის განვითარების საქმეში ითამაშეს მე-60 წლების დასაწყისში მომხდარ ამბებმა, ჩრდილო-ამერიკაში ამტყდარ ომმა, რომელმაც ევრედწოდებული „საბამბო შიმშილი“ გამოიწვია. ევროპის ბაზარზე ამერიკის ბამბის მიწოდება სავსებით შეწყდა და საკვირველი არ არის, თუ ფასებმა საოცარი ნახტომები გააკეთა; ასე 1861 წლის ბოლოში და 1862 წლის დასაწყისში ლივერპულში, მაგალითად, ფუთი ბამბა 18—20 მანეთად იყიდებოდა. თვით ამერიკაში, სადაც ომამდის, 1859—1860 წელს, გირვანქა ბამბის ფასი 31,37 კაპ. არ ასცილებია, ომის დროს შემდეგი ფასები დაწესდა.

1861—1862 წელში	60,80 კაპ.
1862—1863	130,58 „
1863—1864	197,21 „
1864—1865	162,01 „ ⁵⁷⁾

პირველ ხანებში რუსეთის საფეიქრო მრეწველობამ ამ „შიმშილს“ და მდგომარეობას ანგარიში არ გაუწია უმთავრესად იმიტომ, რომ ბატონყმობის მოსპობის და უფასო ან ნახევრად-უფასო მუშა-ხელის დაკარგვის გამო ის ისედაც კრიზისს განიცდიდა. მაგრამ, როდესაც 1863 წლისთვის ცენტრალურ გუბერნიებში 57 სართველების მაგიერ—35 და 659 საფეიქრო ქარხნების ნაცვლად მხოლოდ 338 დარჩა, რამაც მრეწველობის საშინელი დაცემა გამოიწვია, იძულებული შეიქნენ ამ გარემოებისთვის ყურადღება მიექციათ.

კახეთში 1862 წლის დასაწყისში ფუთი ბამბა ფასობდა 3—3 მ. 50 კ.; წლის ბოლოში კი 19 მან. 50 კაპ.—20 მან.; იმერეთში, სადაც მექარხნეთა მოწმობით ბამბა თავის ღირსებით არ ჩამოუვარდებოდა ამერიკის New-Orleans-ს, 4—5 მანეთიდან ფასებმა 20—22 მანეთამდე აიწია.

1862 წლის ბოლოში ამიერ-კავკასიიდან სტამბოლში გატანილი იყო ბამბის პირველი პარტია, დაახლოვებით 6.000 ფუთი, რომელიც გაყიდული იყო ი. ხატისოვის ცნობით „ძალიან დიდის მოგებით, და ამის შემდეგ ჩვენი ქვეყანა ჩაება ევროპის საბამბო ვაჭრობის ფერხულში“.

ასეთი საზღაპრო ფასების და თანდათან გაზრდილ მოთხოვნილების გამო ხალხი გულმოდგინედ შეუდგა ბამბის პლანტაციების გაფართოვებას ხორბლეულობის ხარჯზე, ხშირად ტყეების გაჩეხვას და დიდძალი ბამბის მოწვევისათვის ყოველნაირ ცდას და ღონისძიებას. ქუთაისის გუბერნიაში დაიწყეს მისი თესვა ყოველგვარ ნიადაგზე—ქვიშნარზე, თიხნარზე და ხანდისხან სილაზედაც... ბამბის ჯეჯილებს ნახავდით როგორც ბარში; ისე განურჩევლად სამზრეთით, აღმოსავლეთით თუ დასავლეთით დაქანებულ მთის ფერდობებზე“, სწერდა ამის შესახებ ი. ხატისოვი 1865 წელს.

ამის გამო იმერეთში, სადაც ამ ხელის-შემწყობ გარემოებამდის მოდიოდა მხოლოდ 3.000 ფუთი ბამბა, 1863 წელს მოსავალმა 10.000 ფუთამდე აიწია და შემდეგ წლებში კი 50.000 ფუთს მიაღწია.⁵⁸⁾

მაგრამ ამერიკის ომის ლიკვიდაციის შემდეგ ბამბის წარმოება ჩვენში, სამწუხაროდ, საშინლად დაეცა. ამის მიზეზები უნდა ვეძებოდ იმდენად

⁵⁷⁾ Проф. Баркетъ. „Хлопокъ“.

⁵⁸⁾ Гулишамбаровъ. „Обзоръ фабрикъ и заводовъ Тифлисской губ.“

არა ფასების დაწევაში, ვინაიდან უფრო ნაკლებ ფასებმა მე-80 წლების ბოლოში და მე-90 წლების დასაწყისში ხელი არ შეუშალეს ბამბის წარმოების აღორძინებას, არამედ უფრო აქტიურად, სპეკულიაციაში, ყიდვა-გაყიდვის დროს მოტყუილებაში, ფალსიფიკაციაში და სხვა უარყოფითი და არა-ნორმალურ პირობებში. რასაკვირველია, აქ მცირე როლი არ უთამაშნია მცენარის არა-რაციონალურ კულტურას, თესლის უვარგისობას, მცხოვრებთა საზოგადო გაუნათლებლობას, უვიცობას და სხვ.

ამის შესახებ აი რას ამბობს კავკასიაში ავსტრიიდან სპეციალურად ჩამოსული პახერ ფონ-ტეინბურგი ⁵⁹). „შემიძლია დანამდვილებით ვსთქვა, რომ ამიერ-კავკასიის სხვადასხვა ადგილებში მოწეულ ბამბამ ბაზარზე არა თუ ვერ მოიპოვა ის მდგომარეობა, რომლისაც ღირსი იყო ის შედარებით სხვა ქვეყნების ნაწარმოებთან, არამედ იმ მცირე ხნის განმავლობაში, როდესაც ბამბა საგარეო ვაჭრობის საგნად გადიქცა, შეიქმნა კიდევ უფრო ცუდი პირობები: მდგომარეობა გაუმჯობესების მაგიერ გაუარესდა“...

ძირითად მიზეზებად ამ არა-ნორმალურ მდგომარეობის შექმნაში ავტორი სთვლის დამუშავების უვარგის წესებს, თესლის მდარე ღირსებას, პლანტაციების ცუდ მოვლას, ბამბის აღმამფოთებელ გაწმენდას და კიდევ უფრო აღმამფოთებელ განალღებას ბაზარზე და სხვ.

„სახელწოდება ხშირად არ უდრის წარმოების ადგილს, არ ექვემდებარება არავითარ კლასიფიკაციას ან ეწინააღმდეგება ბამბის ნამდვილ ღირსებას, თვით საქონლის ვარგისობა მეტად საეჭვო ხდება, რადგან სხვადასხვა ხარისხები ერთმანეთში არეული არიან და აღებულ ნიმუშით არ შეგიძლიათ სწორი წარმოდგენის შედგენა“. ბამბა არ იწმინდება დაახლოებით მაინც ისე, როგორც რიგი და წესია, და უცხოეთიდან ჩამოსულ მკვლევარს უნახავს ქუთაისში თითქოს გაწმენდილი „საუცხოვო ბამბა“, რომელიც გაუწმენდელისაგან მით განიორჩეოდა, რომ სათესლე მარცვლები მასში გაჭყლეტილი იყო; და ასეთი „ბარბაროსობის“ გამო. თავის-თავად მშვენიერი ნაწარმი ჰკარგავდა ღირებულებას 40—50 %-ით. გამყიდველი მწარმოებელი ცდილობდა ყოველნაირად შემსყიდველის მოტყუილებას, რომელიც თავის მხრივ წონაში უსირცხვილოდ აკლებდა და ყოველივე ღონეს ხმარობდა საქონლის იაფად ხელში ჩაგდების მიზნით; ბამბას ასელებდნენ, ურევდნენ ზოგიერთ ადგილებში ბრინჯის მტვერს და მარილს, ზევით ათავსებდნენ კარგ ბამბას, შუაში—ცუდი ღირსებისას,—და ამ სახით ღებულობდნენ საქონელს საფეიქრო ქარხნები. მოგებაში რჩებოდა შუამავლები, წვრილი და მსხვილი შემსყიდველები, დაზარალებული გამოდიოდა საფეიქრო მრეწველობა და გლეხი-მწარმოებელი. და პახერ ფონ-ტეინბურგი წინასწარმეტყველობდა, რომ, თუ დაუყონებლივ არ იქნა მიღებული სათანადო ზომები შექმნილ მეტად არა-ნორმალურ პირობების გამოსასწორებლად, ბამბის წარმოებას აუცილებლად „კრახი“ მოეღისო. და მართლაც, მე-70 წლების მეორე ნახევარში და მე-80-ს პირველ ნახევარში ეს წარმოება ამიერ-კავკასიაში საერთოდ და საქართველოში კერძოდ მეტად ჩამოქვეითდა.

⁵⁹) Пахеръ фонъ-Тейнбургъ. „Хлопчатобумажное производство за Кавказомъ“.

მაგრამ სამართლიანობა მოითხოვს აღნიშნოთ, რომ ამ ხანამ ჩვენს სასოფლო მეურნეობაში საერთოდ წარუშლელი კვალი დასტოვა, ვინაიდან სპეკულიაციასთან, ურთიერთ მოტყუილებასთან და სხვა უარყოფითი მხარეებთან მას ბევრი კარგი მხარეებიც თან ახლდა. ერთი ის, რომ ამ ხანამ დაამტკიცა ჩვენში ბამბის კულტურის შესაძლებლობა ძალიან ფართო ზომისადარით (მას-შტაბით); მეორე, უფრო რიგიანად, ვიდრე წინედ, გააცნო მწარმოებლებს ამერიკული ბამბის თესლი; მესამე, გააცნო ხალხს სამრეწველო მცენარის წარმოების საჭიროება და სარგებლიანობა მაშინ, როდესაც წინედ ის უმეტესად მხოლოდ საშინაო მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელ საგნად ითვლებოდა ⁶⁰).

ამ ეპოქის ზედგავლენით ბამბის წარმოებას აქა-იქ დაუწყეს ყურება არა როგორც შემთხვევითი და სასხვათაშორისო საქმეს, არამედ როგორც დიდმნიშვნელოვანს და პირველხარისხოვანს. მაგრამ ასე თუ ისე შემდეგში მებამბეობამ სამრეწველო ხასიათი მიიღო მხოლოდ მე-80 წლების ბოლოდან, როდესაც სცენაზე გამოჩნდნენ მსხვილი საფეიქრო ფირმების წარმომადგენელი მოსკოვიდან, ივანოვო-ვოზნესენსკიდან, ლოძიდან და სხვა ადგილებიდან. ყველა ესენი თანაწორ საქმიანობას არ ეწეოდნენ, მაგრამ საერთოდ ბამბის წარმოების განვითარების საქმეში დადებითი როლს თამაშობდნენ, ვინაიდან ამერიკული ჯიშის საცდელ პლანტაციებს აწყობდნენ, ხანდასხან თესლს უფასოდ არიგებდნენ, ადგილობრივი მებამბეობის განვითარების პირობებს სწავლობდნენ, აცნობდნენ ხალხს ბამბის რაციონალურ კულტურას, მის რიგიან გაწმენდას, შეფუთვის და სხვ. ⁶¹)

ასეთ საქმიანობისაგან გამოწვეულ ყოველივე ხარჯს ფირმები ეწეოდნენ, რასაკვირველია, არა იმიტომ, რომ მათ თავის-თავად ძალიან აინტერესებდათ სამშობლოში საბაზო წარმოების განვითარება, არამედ უმთავრესად იაფფასიან ბოკოს მონახვის განზრახვით, რომელიც შეიძლებოდა მიღებულ ყოფილიყო მხოლოდ სახელმწიფოს ფარგლებში, რადგან უცხოეთს საქონელზე ბაჟი თანდათან მატულობდა...

ეხლა გავეცნოთ, ბამბის წარმოების მდგომარეობას ჩვენში უკანასკნელი ხნის განმავლობაში. წინედ გვქონდა აღნიშნული, რომ მებამბეობამ ამ 15—20 წლის წინ დაიწყო განვითარება ყარაიაზში და ბორჩალოს მაზრაში მდ. ხრამის მიდამოებში. ადმინისტრაციის ცნობებით 1911 წელს ტბილისის გუბერნიაში ბამბის ნათესებს ეჭირა სივრცე 2,529 დესეტინა, რომლიდანაც 479 დეს. ტბილისის და 2,050 ბორჩალოს მაზრაზე მიდიოდა.

ინსტრუქტორ ი. ზეკელის ცნობებით ბორჩალოს მაზრაში ბამბის ნათესის სივრცე უდრიდა: ⁶²)

1909 წელს	400 დეს.
1910 „	1.100 „
1911 „	4.000 „

⁶⁰) П. Петровичъ. „Хлопководство въ Закавказьѣ“.

⁶¹) „Кавказскій календарь за 1913 г.“.

⁶²) Труды съѣзда хлопководовъ въ гор. Тифлисѣ 1—6 ноября 1912 г. С. Тимофеевъ. „Статистика хлопководства въ Закавказскомъ краѣ за 1910—1911 г.г.“

ხარჯთ-ამკრეფ ინსპექტორის ცნობებით 1912 წელში ბამბით მოთესილი იყო სულ 2.340 დეს. ⁶³⁾

ყარაიაზის ჰავა, ნიადაგი და საერთოდ პირობები ბამბის წარმოებისათვის საკმაოდ დამაკმაყოფილებელია. გაზაფხული მშრალი და ქარიანია; ზაფხულის პირველ ნახევარში წვიმები უფრო ხშირია, ვიდრე გაზაფხულზე, მეორე ნახევარი—მშრალი და სიციხიანია; შემოდგომა დასაწყისში მშრალი, წყნარი და თბილია, მიწურულში კი—ქარიანი, ცივი და შედარებით ნოტიო. ბამბის მეურნეობა მეტად პრიმიტიული და არა-რაციონალური წესით წარმოებს. მიწის დამუშავება ხდება გუთნით, უმთავრესად გაზაფხულზე; თესვა შემოდგეულია მობნევით და თესლის ღირსება-ნაკლებეანებას დიდი ყურადღება მიქცეული არ აქვს; მოვლა მდგომარეობს ყანის გათოხნაში და მორწყვაში, რომლის რიცხვი ორიდან ექვსამდე იცვლება; ნიადაგის გაპოხიერება მიღებული არ არის...

ბორჩალოს მაზრაშიც მიწის დამუშავება ხდება ერთხელ, გაზაფხულზე 3—4 ვერშოკის სიღრმით; და მხოლოდ მანთაშევის და არამიანცის მამულეებში ხვნა წარმოებდა ტრაქტორებით შემოდგომაზე, ზამთარში და გაზაფხულზე; რწყავენ 2—3-ჯერ; ფარცხვენ ხშირად ორჯელ; ნიადაგის გაპოხიერებას ჯერ-ჯერობით არც აქ აქვს ადგილი.

ბამბის თესვა ხდება 10 აპრილიდან მაისის შუამდე, მოკრეფა—ენკენისთვის შუა რიცხვებიდან.

ყარაიაზის რაიონში ბამბას არ ახარისხებენ, პირიქით ცდილობენ უკანასკნელი დროის ნაკრეფი, მდარე ღირსების ბამბა, კარგს შეურონ. ბორჩალოს მაზრაშიც ცოტად თუ ბევრად წესიერ დახარისხებას აწარმოებენ მხოლოდ მემამულენი და შეძლებული გლეხები; წვრილი მწარმოებელნი კი პირველსა და მეორე ნაკრეფს მესამეში ურევენ, ვინაიდან ამ უკანასკნელს მყიდველები ან სულ არ ყიდულობენ ან იძლევიან მეტად დაბალ ფასებს. რასაკვირველია, ბამბის სხვადასხვა ხარისხის ასე ერთმანეთში არევა უარყოფით და საქმისთვის საზიანო მოვლენას წარმოადგენს... საბამბო რაიონებში წვრილი კრედიტის დაწესებულებანი არ არსებობენ, სახელმწიფო მწარმოებლებს საჭიროების დროს დახმარებას ვერ უწევს და ამიტომ დიდი გასავალი აქვთ ჩარჩ-ვაჭრებს, რომელნიც ავანსების შემწევობით მათ უმოწყალოდ ტყავს აძრობენ...

მებამბეობის შემოსავლიანობას ტფილისის გუბერნიაში შემდეგი ცხრილიდან დავეინახავთ ⁶⁴⁾:

რაიონი.	მოსავალი დესეტინაზე ფუთებში.	საერთო შემოსავალი მანეთებში.	გასავალი მანეთებში.	წმინდა შემოსავალი მანეთებში.
ყარაიაზი	60	192	80—140	52—112
ბორჩალოს მაზრა .	50	160	80—100	60— 80

მთავარი საქარხნო ინსპექტორის ცნობებით ტფილისის გუბერნიაში სულ არის 7 ბამბის-საწმენდი ქარხანა, რომლიდანაც ნამდვილ ქარხანას წარმოადგენს მხოლოდ 4:

⁶³⁾ სტატისტიკური ცნობების შეკრეფის საქმე ძალიან ცუდად იყო მოწყობილი და ამიტომ სხვა-და-სხვა წყაროებიდან მიღებული ცნობები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან.

⁶⁴⁾ С. Тимофеевъ. „Статистика хлопководства“.

ყარაიაზში 1 ქარხანა ორი „ჯინით“ და წნებით;
 ტფილისში 2 „ წნებით და
 ბორჩალოს მაზრაში . . . 1 „ წნებით.

ამის გარდა უკანასკნელ დროს ააგეს ტფილისში მესამე ქარხანა; მცირე ქარხნები ან უკეთ „ჯინები“ მოწყობილი არიან კიდევ ზოგიერთ მამულებში. მაგრამ ეს ქარხნები ვერ ასწრებენ მთელი მიღებულ ბამბის გაწმენდას და დაახლოვებით ნახევარი მოსავალი აქედან გაუწმენდელი იგზავნება. მაშასადამე, ჩვენ არა თუ ვერ ვახერხებთ ბამბისაგან ქსოვილების დამზადებას, არამედ გაწმენდასაც კი...

საერთო მოსავალს ტფილისის გუბერნიაში ს. ტიმოფეევის ანგარიშით, რომელსაც შეკრებილ სტატისტიკურ ცნობებში საჭირო შესწორებანი შეაქვს, მივიღებთ შემდეგ ცხრილიდან ⁶⁵⁾:

წლები.	ბამბით მოთესილი სივრცე დესეტინებში.	მოსავალი დესეტინაზე ფუთებში.	მთელი მოსავალი ფუთებში.
1909	521	15	7.815
1910	1.579	17	26.843
1911	5.040	13,5	68.040

ზაქათალის ოლქში ოლქის უფროსის ცნობებით 1911 წელს იყო მოთესილი დაახლოვებით 22 დესეტინა 160 ფუთის მოსავლით.

რაც შეეხება ქუთაისის გუბერნიას, მეზამბეობის უმთავრეს ცენტრებად აქ ითვლებიან ქუთაისის და სენაკის მაზრები; ბამბის მეურნეობას უფრო ნაკლებად ეტანებიან შორაპნის, ზუგდიდის და ოზურგეთის მაზრებში; მეზამბეობის უმთავრეს პუნქტებად ითვლებიან: ფარცხანაყანევი, ინაშაური, მალლაკი, ეწერი, ჯიხაიში, ტობანიერი, ვანი, სიმონეთი, აბაშა, ზოვრეთი, კოკი, ნიგოთი და სხვ.

დამახასიათებელი განსაკუთრებულება აქაური მეზამბეობისა იმაში მდგომარეობს, რომ ბამბას აქ სთესვენ მიწის მცირე ნაკრებზე და მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში ბამბიან ადგილების სივრცე 1,5—2 ქვევან აღწევს.

ზემოდასახელებულ რაიონებში თბილი და ცოტათი ნოტიო ჰავა არის; ტემპერატურა იშვიათად იწევს—10-მდე, უკანასკნელი გაზაფხულის წაყინვა მხოლოდ ხანდისხან აღწევს მარტის ბოლოს და პირველი შემოდგომის ყინვები—შუა ოქტომბერს. აღსანიშნავია, რომ სხვა-და-სხვა წლებში ამინდების სიავ-კარგეში ერთგვარობა არ არის დაკული და ხანდისხან ყანები, მაგალითად, გვალვისაგან იტანჯებიან, ხანდისხან კი შემოდგომაზე ხშირი წვიმების და სიცივეების გამო ბამბა დამწიფებას ვერ ასწრებს; და ამის გამო მოსავალი ქუდაისის გუბერნიაში ყოველთვის ერთნაირი არ

⁶⁵⁾ ცხრილში გაწმენდილი ბამბის ოდენობაა მოყვანილი, რომელიც დაახლოვებით გაუწმენდელის 30% შეადგენს.

არის. საერთოდ კი უნდა ითქვას, რომ პირობები აქ ბამბის მეურნეობისათვის საქმაოდ დამაკმაყოფილებელია და მცირე ხელის-შეწყობით შეიძლება კარგი ნაყოფი მოიტანოს.

ქუთაისის გუბერნიაში სთესვენ ეგვიპტეს ჯიშის რამოდენიმედ გადასხვაფერებულ თესლს, რომელიც ამერიკულ ჯიშზე ადრე მწიფდება და დამწიფებული კარგი ღირსების ბამბას იძლევა. მხოლოდ აქაური ბამბა დაუხარისხებლობის და ბოლონდელ ნაკრეფებთან შერევის გამო ღირებულებას საგრძნობლად ჰკარგავს.

ბამბის კულტურას აქაც პრიმიტიული ხასიათი აქვს; ბამბას და სიმინდს უმეტეს შემთხვევაში მორიგეობით სთესვენ ან ორივეს ერთად; დახვნას ეწევიან გაზაფხულზე ადგილობრივი სახნისით, რომელიც ზედავს აფხვიერებს მხოლოდ ორი ვერშოკის სიღრმით; ყანებზე ნიადაგის გაპოხიერებას ადგილი არა აქვს; თესვა იწყება უმთავრესად აპრილის დასაწყისში და გრძელდება ხშირად მაისის შუამდის; სთესვენ თესლს მობნევივთ, რომელიც მისი ღირსების მიხედვით დესეტინაზე 3-5 ფუთი მიდის; კრეფა იწყება სექტემბრის შუა ან ბოლო რიცხვებში და გრძელდება რიგიან ამინდებში დეკემბრამდის.

საშუალო შემოსავალს ბამბით მოთესილ დესეტინაზე ამ რაიონებში ანგარიშობენ: ⁶⁶⁾

მოსავალი	შემოსავალი	გასავალი	წმინდა შემოსავ.
50 ფუთი.	სულ 140 მან.	80 მან.	60 მან.

თუმცა საგლეხო მეურნეობაში, სადაც იშვიათად აქვს ადგილი დაქირავებულ შრომას, საერთო შემოსავალი, 140 მანეთი, რასაკვირველია მშვიდობიანი დროის კურსით, შეიძლება ამასთანავე ჩაითვალოს წმინდა შემოსავლად.

მიწად-მოქმედების და სახელმწიფო მამულების სამმართველოს ცნობებით ქუთაისის გუბერნიაში ბამბის-საწმენდ ქარხნების რიცხვი უდრის სულ 12; ამათგან:

	ნავთის.	ორთქლის.	ხელური.	ს უ ლ.
ქუთაისში	3	2	2	7
სამტრედიაში	2	—	1	3
ხონში	2	—	—	2
ჯ უ მ ლ ი	7	2	3	12

ხელის „ჯინი“ მოწყობილია კიდევ კულაში საცდელ მინდორზე; საბამბო წნეხები სდგანან აგრეთვე ქუთაისში და სხვ.

ბამბის შესყიდვას აწარმოებენ უმთავრესად ბამბის-საწმენდ ქარხნე-

⁶⁶⁾ С. Тимофеевъ. „Статистика хлопководства.“

ბის აგენტები და წვრილი ვაჭრები. ქუთაისის გუბერნიაში არსებობს წვრილი კრედიტის დაწესებულებანი: დიდ-ჯიხაიში, ხონში, სამტრედიაში, ვანში, კუხში, ნახახულევში, ლანი-ქვიტირში, გოჩა-ჯიხაიში, ფარცხანა-ყანევში, ივანდიდში, კულაშში, იანეთში და სხვ. მაგრამ, სამწუხაროდ, არც ერთი მათგანი მებაზმეობას განსაკუთრებულ ყურადღებას არ აქცევს, და ამ დარგში ცოტა საქმიანობა გამოიჩინა მხოლოდ სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობა „კოლხიდა“ კუხის ძეგბრეშუმეთა ამხანაგობასთან ერთად.

ქუთაისის გუბერნიაში ბამბის მოსავალი, სხვა-და-სხვა წყაროებიდან მიღებულ ცნობების სათანადო შესწორებით, შემდეგ სურათს იძლევა⁶⁷⁾:

წლები.	ბამბით მოთესილი სივრცე დესეტინებში.	მოსავალი დესეტინაზე ფუთებში.	მთელი მოსავალი ფუთებში.
1909	833	10	8.330
1910	1.911	15	28.665
1911	2.756	8	22,048

რაც შეეხება სოხუმის ოლქს, ბამბას სთესვენ სამურზაყანოს, კოდორის და გუდაუთის რაიონებში უმთავრესად საკუთარ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. ხარჯთ-ამკრეფ ინსპექტორის ცნობებით 1911 წელში აქ მოყვანილი იყო სულ 500 ფუთი ბამბა. რამდენად სწორია ეს ცნობები ძნელი სათქმელია, მაგრამ ასეა თუ ისე ბამბის წარმოებას ამ ოლქში სამრეწველო ხასიათი არ აქვს.

ამნაირად, განხილულ პერიოდის უკანასკნელ 1911 წელს მთელ საქართველოში ბამბით მოთესილი იყო სულ დაახლოვებით 7.800 დესეტინა და მოწეული 91.000-მდე ფუთი ბამბა. შემდეგ წლებში ეს წარმოება თანდათან განვითარდა, რასაც შემდეგი ცხრილები ამტკიცებს:

წლები.	ტფილ. გუბ. ბამბით მოთესილი სივრცე დესეტინებში.	ქუთაის. გუბ. ბამბით მოთესილი სივრცე დესეტინებში.	მთელ საქართველოში ბამბ. მოთეს. სივრცე დესეტინებში.
1912	5.370	2.780	8.150
1913	5.100	2.400	7.500
1914	8.200	3.700	11.900

⁶⁷⁾ ცხრილში გაწმენდილი ბამბის რაოდენობაა მოყვანილი.

წლები.	ტფილისის გუბერნ. ბამბის მოსავალი ფუთებში.	ქუთაისის გუბერნ. ბამბის მოსავალი ფუთებში.	მთელ საქართველოში ბამბის მოსავალი ფუთებში.
1912	80.600	17.500	98.100
1913	91.400	11.500	102.900
1914	122.600	29.500	152.100

ასე რომ 1914 წელს საქართველოში ბამბით მოთესილი იყო 12.000 დესეტინამდე და მოსავალი 150.000 ფუთ გაწმენდილ ბამბას აღემატებოდა. მართალია, „როგორც მეურნეობის სხვა დარგებიც, ისე მეზამბეობაც ომმა და ანარქიამ დაანგრია, სასურსათო კრიზისმა კი ხალხს ამ კულტურაზე სავსებით ხელი ააღებინა“. მაგრამ „სალი, ეკონომიური პოლიტიკა მოითხოვს, რომ მეზამბეობის ასაღორძინებლად და განსავითარებლად საჭირო ზომები იქნას მიღებული“ ⁶⁸⁾.

სამწუხაროდ, „ბამბის წარმოება ჩვენში სრულიად პრიმიტიულად სწარმოებს. ჩვენში ბამბას სხვა სათესურთან ერთად სთესვენ: სიმინდში, ბოსტნეულობაში, ხეხილის ძირში; სპეციალურად ბამბისთვის მიჩნეული ფართო არე საქართველოში არ არსებობს, თუმცა ჰავის მხრივ საქართველო სხვა ქვეყნებს არ ჩამოუვარდება; თუ კი ბამბას საჭირო კულტივაცია ექნა... არავითარი ყურადღება ამ საგანს მიქცეული არ ჰქონია არც რუსეთისა და არც ეხლანდელ მზრუნველებისაგან. არც მიწის დამუშავება და გამარგვლა, არც დამწიფებისა და გამოშუშების დროს შერჩევა, არც არავითარი ტექნიკური ხელსაწყო ჩვენი გლეხებისთვის ცნობილი არ არის და ამ ცნობებს არც არავინ აწვდის“ ⁶⁹⁾. და თუ ასეთ პირობებშიც კი 150.000 ფუთზე მეტი მოსავალი მივიღეთ, რაღა იქნება სათანადო ყურადღების მიქცევით და მცირე ხელის შეწყობით. მაგრამ ამის შესახებ ცოტა ქვევით მექნება ლაპარაკი; ეხლა კი მივიღოთ, რომ საქართველო შემდეგშია 1914 წლის მოსავლით დაკმაყოფილებდა: არც უკან დაიხევს და არც წინ წაიწეოს...

საინტერესოა: გავიგოთ, რა ბედს, რა ცვლილებას, რა გადამუშავებას განიცდიდა ჩვენს ადგილ-მამულში მოწეული ბამბა?!

საქართველოში არ არსებობდა არც ერთი ქარხანა, რომელსაც რიგიანი ბამბეულობის დამზადება შესძლებოდა; ტფილისში არსებული ორი პატარა ქარხანა მახმუდ-ბეგოვისა და მასტან-ზადესი მხოლოდ სახარაზო ძაფებს ამზადებდა, და ამასთანავე უცხოეთის ბამბით სარგებლობდა. ასე, მაგალითად, მახმუდ-ბეგოვის ქარხანამ 1910 წელს გადამუშავებულ 2.814 ფუთიდან ამიერ-კავკასიის მხოლოდ 300 ფუთი გაიხმარა; 1912 წელში 4.200 ფუთიდან — მხოლოდ 1.800 ფუთი და სხვ. ჩვენ ვიცით აგრეთვე, რომ მცირე ნაწილი ბამბისა (სამწუხაროდ, ნამდვილი სტატისტიკური ცნობები

⁶⁸⁾ ნ. ხომერიკი. „აგრარული რეფორმა და ჩვენი სასოფლო მეურნეობა“.

⁶⁹⁾ ტიტე მარგველაშვილი. „კავკასიის ქალაქი“, № 18—19, 1919 წ.

ამის შესახებ არ მოიპოვება!) ადგილობრივ რჩებოდა შინაური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, უმთავრესად ძაფების დასართველად და ზოგიერთ შემთხვევაში ბამბის ქსოვილის ან ბამბა-ნარეგ შალის დასამზადებლად. დიდი ნაწილი კი მოწეულ ბამბისა იგზავნებოდა ბალაჯართ ცენტრალურ რუსეთში ან ფოთით და ბათუმით ადესაში, სევასტოპოლში და თეოდოსიაში მოსკოვისა და ლოდის სამრეწველო რაიონებში გადასაგზავნად.

რაც შეეხება ბამბის კურკას, ქუთაისის გუბერნიის საზღვრებიდან მისი მთელი მოსავალი გადიოდა, მხოლოდ ტფილისის გუბერნიის მოსავლიდან დაახლოვებით ნახევარი ადგილობრივ მუშავდებოდა აქაურ უბრალო ზეთ-სახდელ ქარხნებში; მეორე ნახევარი კი ფოთით და ბათუმით ადესაში იგზავნებოდა როგორც აქაურ ქარხნებში გადასამუშავებლად, ისე უცხოეთში—ჰამბურგში, ლონდონში, მარსელში და სხვ.—გადასაგზავნად. კურკის გამოსავალი დამოკიდებულია ბამბის მოსავალზე, მის სიაჯ-კარგეზე და ჯიშზე; მაგრამ დაახლოვებით შეგვიძლია ვიანგარიშით ქუთაისის გუბერნიაში 1914 წელს სათესლედ საჭირო რაოდენობის გამოკლებით 60.000 ფუთი, მხოლოდ ტფილისის გუბერნიაში—240.000 ფუთი. აქედან ტფილისის გუბერნიაში გადამუშავებულ ნახევარი მოსავლის გამოკლებით მივიღებთ, რომ თვით საქართველოში 180.000 ფუთი კურკა გამოყენებული არ იყო. თვით გადამუშავებულ კურკიდან მიღებულ ზეთის ოთხმდე ნაწარმი, წეწონი, ადგილობრივ გამოყენებული არ იყო და ბათუმით უცხოეთში იგზავნებოდა, უმთავრესად ჰამბურგში.

ეხლა შევიტყოთ რა ღირებულებას უდრიდა საქართველოს ბამბის წარმოება. სამწუხაროდ, ჩვენში ბამბის კულტურის რაციონალური წესების უტოდინარობის გამო, ცუდი ჯიშის გავრცელების, მოუვლელობის, არა-სათანადო გაწმენდის და სხვ. გამო, ბამბას კარგი ღირსებისას ვერ ვღებულობდით და ამიტომ გაწმენდილი ფუთი ბამბის ფასი უნდა ვიანგარიშოთ მხოლოდ 10—12 მანეთი, რასაკვირველია, მშვიდობიანი დროის კურსით. მაგრამ თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ნაწილი ამ ბამბისა ადგილობრივ მუშავდებოდა ძაფად როგორც ზემოდ დასახელებულ ქარხნებში, ისე ოჯახებში, —დიდად არ შეეცდებით, თუ ვიანგარიშებთ ფუთი ბამბის ღირებულებას 15 მანეთად. მაშინ საქართველოს მთელი მოსავალი, 150.000 ფუთი მოგვცემს $15 \times 150.000 = 2.250.000$ მანეთს.

კურკაზე ადგილობრივი ფასები იცვლება 50—70 კაპ. ფარგლებში; ასე რომ საშუალოდ 60 კაპ. ანგარიშით მივიღებთ ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიების მიერ გასაღებულ კურკის ღირებულებას $60 \text{ კ.} \times 180.000 = 108.000$ მანეთს.

ტფილისის გუბერნიის მოსავლიდან ზეზად გადამუშავებულ ⁷⁰⁾ 120.000 ფუთ კურკას შეუძლია მოგვცეს დაახლოვებით 18.000 ფუთი ზეთი და 40.000 ფუთი წეწონი, რომელთა ღირებულება უდრის დაახლოვებით: $(4 \text{ მ.} \times 18.000) + (75 \text{ კ.} \times 40.000) = 102.000$ მან.

ამნაირად, საქართველოში ბამბის მთელი მოსავლიდან მისი გადამუშავების ძველი წესების დატოვებით და ისეთი გამოყენებით, რომელიც

⁷⁰⁾ ტფილისში არსებობენ ზეთსახდელი ქარხნები: „ზეთსახდელ; სანის და სანთლის ქარხნების სააქციო საზოგადოების“, ძმ. ზ. და ა. კარლინსკების და ბანენცოვის სააქციო სახლის..

ამდენხანს არსებობდა, შეიძლება დარჩენილიყო 2.250.000 მ. + 108.000 მ. + 102.000 მ. = 2.435.000 მან., ყოველ შემთხვევაში არა უმეტეს 2.500.000 მანეთისა.

მშვიდობიან დროის ორ მილიონ ნახევარი მანეთი ჩვენისთანა პატარა სახელმწიფოს ეკონომიური მოღონიერების საქმეში საკმაოდ დიდ როლს ითამაშებს; მაგრამ საინტერესოა შევადაროთ და გავიგოთ, თუ როგორ გამოიყენებდნენ ჩვენ მიერ მიღებულ მასალას მოწინავე ქვეყნებში.

ბამბისაგან, როგორც ყველას მოეხსენება, შეიძლება დამზადება ბევრგვარ ქსოვილებს: ნარმის, მიტკლის, მადეპალამის, ფლანელის, ბატისტის, სატინის, პიკეს, ლასტიკის, პლისის, ატლასის, ბამბა-ხავერდის, ტრიკოს, მაუდის, გაზის, წინდების, ხელთათმანების, ცხვირსახოცის, ხელსახოცის, საბნების და ავეჯეულობათა ქსოვილების, საკერავ და საქსოვ ძაფების და სხვა და სხვა.

ქსოვილის გამოსავალი დამოკიდებულია ნართის სიმსხოზე, რომელიც ნომრებით ხასიათდება ⁷¹⁾; ამ მხრივ ის განიყოფება: № 20—მდე, № 20—№ 60 და № 60 ზევით—დაბალ, საშუალო და მაღალ ნართად (ნომრები 2.000-ზე ზევითაც აღის). ქსოვილის გამოსავალი დამოკიდებულია ნართის სიმსხოს გარდა კიდევ ქსოვის ხასიათზე, ქსოვილის აგებულობაზე, სიმჭიდროზე და სხვ., მაგრამ საერთოდ ერთ და იგივე წონიდან წვრილ ნართს მეტი ქსოვილის მოცემა შეუძლია.

მაგალითად, ნარმისთვის ხმარობენ ქვეშაქსოვად № 22—24. და მისაქსოვად № № 16—20 და გირვანქიდან გამოდის 5,2—5,7 ოთხკ. არშინი; მიტკლისთვის—ქვეშაქსოვად № 32—38 და მისაქსოვად № 38—48 და გირვანქა იძლევა 6,5—7,5—10,0 ოთხკ. არშ. ამნაირად, ნომრების აწევასთან ერთად იწევს ქსოვილის გამოსავალიც; მაგრამ ჩვენ რომ შეკვეცით ვიანგარიშით ფუთ ბამბიდან 30 გირვ. ნართი, გირვანქა ნართიდან 6 არშინი ქსოვილი და არშინის საშუალო ფასი 50 კ., მაშინაც საქართველოს მოსავალი მოგვეცემს 6 არ. $\times 30 \times 150.000 = 27.000.000$ არშინს, 13.500.000 მანეთად ღირებულს.

ქსოვილების და ძაფების გარდა ბამბის წარმოება გვაძლევს, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, დიდძალ კურკას, რომელიც შეიძლება გადამუშავებულ იქნეს ფრიად სასარგებლო საგნებად. სულ რამდენიმე ათეული წლის წინ, მე-30 და მე-40 წლებში ბამბის კურკა ზედმეტ ბარგად ითვლებოდა და ბამბის საწმენდი მოწყობილობანი წყლის პირად შენდებოდა დარჩენილ უსიამოვნო ტვირთის თავიდან მოშორების გაადვილების მიზნით. მაგრამ ეხლა ბამბის კურკას დაწინაურებულ ქვეყნებში მეტად აფასებენ და ყოველივე ღონეს ხმარობენ მისი ზედმიწევნით გამოსაყენებლად. ეხლა უკვე დამტკიცებულად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ზეთის გამოხდის დროს არა მარტო მარცვლების დანაყვა-დაჯიჟმატება ხდება და, ამნაირად, უფრო ადვილდება მისი შეთვისება და გამოყენება როგორც სასუქის და საკვები ნივთიერების, არამედ ამასთანავე მას შორდება ისეთი შემადგენელი ნაწილები, რომელნიც ამ მიზნებისთვის უფრო საზიანოდ ითვლებიან, ვიდრე სასარგებლოდ.

⁷¹⁾ თუ გირვანქა ბამბა დართულია 840 იარდის სიგრძის ძაფად, მაშინ ის პირველი ნომერია; თუ დართულია $2 \times 840 = 1.680$ იარდად,—მეორე ნომერია; თუ დართულია $20 \times 840 = 16.800$ იარდად,—მეოცე ნომერია და სხვ.

და ეს იმიტომ, რომ კურკაში ზეთის შემცველობა საქონელთა მოსანელებელ ორგანოებზე ცუდად იმოქმედებდა, ნიადაგისთვის სრულიად უსარგებლო იქნებოდა და ვერც მცენარეულობას გამოადგებოდა. ამნაირად გამოდის, რომ კურკისაგან ზეთის გამოხდას ყოველნაირად მოითხოვს საქმის ინტერესები.

ზეთის გამოხდის საქმეში საზარალო და არა-სასიამოვნო მხარეებს შეადგენენ: კურკის შორ-მანძილიდან გადაზიდვის ხარჯები და ფართო ზომისადარაობით (მასშტაბით) დაყენებულ წარმოებაში ვეებერთელა საწყობების აგების აუცილებლობა. ზედმეტი ხარჯების თავიდან ასაცილებლად საჭიროა მოეწყოს სხვა-და-სხვა ადგილებში საამხანაგო ნიადაგზე პატარა ზეთსახდელი ქარხნები. ამ ქარხნებს შინამრეწველური ხასიათი ექნებათ. მათი მოწყობა საკმაოდ ადვილია, და აუცილებელია ამ გზას დავადგეთ მით უმეტეს, როდესაც დამტკიცებულია, რომ ასეთი უბრალო საამხანაგო ზეთსახდელი მოწყობილობანი ისევე ეკონომიურად და კარგად მუშაობენ, როგორც დიდი ქარხნები.

ბამბის ზეთი გაწმენდის შემდეგ საკმაოდ კარგ მასალას წარმოადგენს ქონ-ერბოს (მარგარინი), სასალათო და „ზეითუნის“ ზეთის და სხვათა მოსამზადებლად: მისგან ამზადებენ აგრეთვე ხელოვნურ ქონს და მისივე სახელოვნობების ზეთს; მას ხმარობენ კიდევ სამკურნალო მზადის (პრეპარატების), სანათ ზეთების, საპნის დამზადების და სხვ. საქმეებში.

ზეთის გამოხდის შემდეგ დარჩენილი წეწონი და ჩენჩო არ უნდა უბრუნდებოდეს ნიადაგს სასუქად უშუალოდ, არამედ, როგორც გამოკვლევები ამტკიცებს, უნდა გაიაროს საქონელთა მოსანელებელი ორგანოები, მათი შიგნითური „საქარხნო მოწყობილობანი“. ის რაც გამოსადეგია ცხოველისთვის, მცენარესთვის უვარგისია, ამიტომ სრული უაზრობა იქნება ნიადაგში ტყუილად ისეთი ნივთიერება მოვათავსოთ, რომელიც მისთვის სრულიად უმტკიცელოდ შეგვექმნოს საქონლისთვის დაგვეტოვებინა; კიდევ მეტი, მცენარესთვის უმჯობესია მიწოდება ისეთი ნივთიერების, რომელიც უფრო ადვილად შესათვისებელი არის, რომელსაც ჩამოშორებული აქვს მისთვის გამოუსადეგი მასალა.

ამნაირად, ზეთის გამოხდის შემდეგ კურკისაგან მიღებული ფქვილი ან დაწნეული წეწონი და ჩენჩო აუცილებლად საქონლის საკვებ მასალად უნდა იქნეს გამოყენებული და მაშინ ის ორმაგ სარგებლობას მოიტანს. პროფ. ბერკეტის გამოანგარიშებით ამერიკის პირობებში ბამბის კურკის ერთი ტონის ღირებულება უდრის ⁷²⁾:

როგორც საკვები მასალის	25,00 დოლ.
„ სასუქი „	18,75 „

სულ 43.7 „

ბექდან გამოდის, თუ მასალა პირდაპირ ვასაპოხიერებელ ნივთიერებად მიდის, მაშინ იკარგება თითქმის ნახევარი მისი გამოყენებითი მნიშვნელობა და ღირებულება და, მაშასადამე, აშკარაა საკითხს თუ რამდენად ღრმა ჩაკვირება და ყოველმხრივ მოფიქრება უნდა.

ამასთანავე დამტკიცებულია, რომ მეწველ ძროხებისთვის ბამბის წეწონი გაცილებით მაღლა სდგას ყველა დანარჩენ საკვებ მასალაზე; ხორბლის ქატოსთან შედარებით, რომელიც ყველგან ძვირფას საკვებ მასალად

⁷²⁾ Проф. Беркетъ. „Хлопок“.

არის მიჩნეული, წეწონი რძის გამოსავალს $\frac{1}{3}$ -ად ზრდის, ასეთ საუცხოვო ღირსებებთან მისი ფასი დაახლოვებით ორჯერ მცირეა. ვიდრე ისეთი უხეშ საკვებ მასალის ფასები, როგორც ქერი და ბზე, რომლებზედაც ფასები 1 მ.—1 მ. 20 კ. აღწევს. საცდელ სადგურებზე წარმოებულ ცდებმა დაამტკიცეს, რომ 1 გირვ. ბამბის წეწონი თავისი სარგებლიანობით უდრის 1,73 გირვ. სიმინდის ფეჭილს⁷³⁾ და სხვ.

ამნაირად, ბამბის კურკის მიზანშეწონილი გამოყენება საშუალებას მოგვცემს ვავიჩინოთ საქონელი ბლომად და თან გაუმჯობესებული ჯიშების; უქანასენელი კი ხელს შეუწყობს ნიადაგის გაპოხიერებას, ცოცხის მხრით, და საკუთარი რძის, ხორცის, ყველის და კარაქის წარმოებათა შექმნას, მეორეს მხრით. მაშასადამე, გონივრული ღონისძიებანი ამ საქმეში როგორც მცენარეულობის, ისე მესაქონლეობის მეურნეობას დაწინაურების და წარმატების გზაზე დააყენებენ...

მაგრამ მიუხედავად ამ საყურადღებო შედეგებისა და საუცხოვო პერსპექტივებისა, გამოვიანგარიშოთ ბამბის კურკისაგან მიღებულ ნაწარმთა ღირებულება.

კურკიდან შეიძლება ვიანგარიშოთ დაახლოვებით შემდეგი გამოსავალი:

ზეთი	15 %
მეორე ხარისხიანი ბოჭკო	0,75 %
წეწონი	33,7 %
ჩენჩო	50,55 %
სულ	100 %

საქართველოში მოწეულ მთელ კურკიდან ამ ანგარიშით მივიღებთ:

ზეთს	45.000 ფუთს	216.000 მან. ღირებულებისა
მეორე-ხარისხოვ. ბოჭკოს 2.250	"	18.750 " "
წეწონს	101.100 "	76.000 " "
ჩენჩოს	151.650 "	45.500 " "
სულ	300.000 "	356.250 " "

ეს თუ მიუმატეთ ბამბის ქსოვილების ღირებულებას და მხედველობაში მივიღეთ წეწონის და ჩენჩოს საქონელთა კუჭში გატარების შემდეგ მიღებულ სასუქის ფასი, მაშინ შედეგება ჯამი არა ნაკლებ 14.000.000.—15.000.000 მანეთისა

ამნაირად, 1914 წლის საქართველოს ბამბის წარმოება უდრიდა 2.500.000 მანეთს. მაშინ, როდესაც დაწინაურებულ ქვეყნებში ამ თანხას სულ მცირე 14.000.000 მანეთად გადააქცევდნენ. ექვს ვარეშეა, 5—6-ჯერ მეტი ღირებულების შექმნის დროს ხალხი ვაცილებით მეტ სარგებლობას ნახავდა; და თუ ამას ისიც დაურთეთ, რომ ამნაირად საქმის დაყენების დროს დაწინაურდებოდა როგორც სასოფლო-მეურნეობის, ისე მრეწველობის ზოგიერთი მნიშვნელოვანი დარგები, მაშინ აშკარა შეიქნება, რომ ასეთი საქმიანობა სახელმწიფოს ეკონომიურ მდგომარეობის განმტკიცებაზე და გაუმჯობესებაზე მეტად სასურველ გავლენას მოახდენდა...

⁷³⁾ როდესაც წეწონთან ერთად საკვებ მასალად ჩენჩო ჩხმარება, მაშინ საქონლის ინივიერტუმი აუროთ 1: 4 შეფარდებით; საზოგადოდ, რამდენად შერეული საკვები მასალის მიწოდება ხერხდება საქონლისთვის, იმდენად უფრო კარგი ნაყოფის მიღება შეიძლება.

ეხლა თვალი გადავავლოთ, თუ რა მდგომარეობაში ჩავარდა ჩვენში ბამბის წარმოება ომის დროს. ზევით გვქონდა მოხსენებული, რომ მებამბეობა ბოლო წლებში ძალიან დაქვეითდა. სამწუხაროდ, რიგიანად დამუშავებული სტატისტიკური ცნობები არ მოგვეპოვება ამ წარმოების შესახებ, ⁷¹⁾ მაგრამ ის ცნობები, რომელიც ხელთა გვაქვს, ამას მაინც საკმარისათლად ახასიათებს.

დესეტინაზე მოწეული ბამბა კარგ მოსავლიან წლების ანგარიშით რომ ავიღოთ, 1917 წელს ტფილისის გუბერნია მოგვეცემს ⁷²⁾:

მ ა ზ რ ე ბ ი.	ბამბით მოთესილი სივრცე დესეტინებში.	მოსავალი დესეტინაზე ფუთებში.	მთელი მოსავალი ფუთებში.
ტფილისის . . .	52,87	15	793,05
ბორჩალოს . . .	59,39	"	890,85
სიღნაღის . . .	67,37	"	1.010,55
გორის	4,60	"	69,00
ღუშეთის	0,75	"	11,25
ახალქალაქის . .	0,72	"	10,80
ახალციხის . . .	0,50	"	7,50
ს უ ლ	186,20		2.793,00

ქუთაისის გუბერნია იმავე წელს იმავე ანგარიშით მოგვეცემს:

მ ა ზ რ ე ბ ი.	ბამბით მოთესილი სივრცე დესეტინებში.	მოსავალი დესეტინაზე ფუთებში.	მთელი მოსავალი ფუთებში.
ქუთაისის	109,67	10	1.096,70
შორაპნის	38,26	"	382,60
ზუგდიდის	2,38	"	23,80
სენაკის	1,00	"	10,00
ლეჩხუმის	0,19	"	1,90
ოზურგეთის . . .	—	"	—
რაჭის	—	"	—
ს უ ლ	151,50		1.515,00

⁷¹⁾ სტატისტიკური ცნობების ღირსეულ დონეზე დაყენებას დაწინაურებულ ქვეყნებში სახელმწიფოს არსებობის და მისი წარმატების ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად სთვლიან და ამიტომ დიდ ყურადღებას აქცევენ. ჩვენში, სამწუხაროდ, ეს ასე არ არის... მე ამით არ მინდა საყვედური გამოუცხადო სტატისტიკურ კომიტეტს, — შეიძლება მას ნმაში არავითარი დანაშაული არ მიუძღვის; მხოლოდ იმედი მინდა გამოვსთქვა, რომ ახლო მომავალში ეს საქმე განსაკუთრებული ყურადღების საგნად გახდება და მკიდროსაფუძველზე დადგება.

⁷²⁾ ცნობები ბამბით მოთესილ სივრცეთა შესახებ მიწათ-მოქმედების სამინისტროს სტატისტიკურ კომიტეტში მაქვს მიღებული.

სოხუმის ოლქი იმავე წელს იმავე ანგარიშით მოგვცემს:

უ ბ ნ ე ბ ი	ბამბით მოთესილი სივრცე დესეტინებში.	მოსავალი დესეტინაზე ფუთებში.	მთელი მოსავალი ფუთებში.
სამურზაყანოს .	0,50	10	5,00.
კოდორის	—	„	—
გუდაუთის	0,50	„	5,00
გუმისტინის	0,25	„	2,50
ს უ ლ	1,25		12,50

მაშასადამე:

გუბერნიები.	ბამბით მოთესილი სივრცე დესეტინებში.	მოსავალი დესეტინაზე ფუთებში.	მთელი მოსავალი ფუთებში.
ტფილისის	186,20	15	2.793,00
ქუთაისის	151,50	10	1.515,00
სოხუმის	1,25	10	12,50
სულ საქართვე.	338,95		4.320,50

ეს ცხრილები ჩვენს წინ მეტად დამაფიქრებელ სურათს შლის. 1914 წელს, როგორც ზევით დავინახეთ, საქართველოში მოთესილი იყო 12.000 დესეტინა და მოწეული 150.000 ფუთზე მეტი ბამბა; სამი წლის შემდეგ კი ბამბიან სივრცეთა რაოდენობა 338 დესეტინამდე დაეცა და საერთო მოსავალი გადიდებულ ანგარიშითაც 4.320 ფუთს ვერ აშორდა. ბამბის წარმოების ასეთი დაქვეითება პირდაპირ წარმოუდგენელია, მაგრამ სურათი კიდევ უფრო წარმოუდგენელი და დამაფიქრებელი შეიქნება, თუ 1917 წელს 1919-ს შევადარებთ და მოსავალსაც ნამდვილს ავიღებთ და არა გადაჭარბებულს

მაშინ ქუთაისის გუბერნიაში მივიღებთ ⁷⁰⁾:

მ ა ზ რ ე ბ ი.	1917 წ. ბამბით მოთეს. სივრცე დესეტინებში.	1919 წ. ბამბით მოთეს. სივრცე დესეტინებში.	მოსავალი დესეტინაზე ფუთებში.		
			საშუალო	მაქსიმ.	მინიმ.
ქუთაისის	109,67	66,42	8,90	22	2
ზორაპნის	38,26	—	3,16	5	2
ზუგდიდის	2,38	—	—	—	—
სენაკის	1,00	1,10	3,00	5	1

სოხუმის ოლქში ⁷⁶⁾:

უბნები.	1917 წ. ბამბით მოთეს. სივრცე დესეტინებში.	1919 წ. ბამბით მოთეს. სივრცე დესეტინებში.	მოსავალი დესეტინ. ფუთებში.		
			საშუალო	მაქსიმ.	მინიმ.
სამურზაყანოს	0,5	0,72	4,72	8	2
კოდორის	—	—	10	15	5

სამწუხაროდ, ტფილისის გუბერნიის შესახებ ასეთი ცნობები არ მოიპოვება, მაგრამ აქედანაც აშკარაა, რომ შედარებით 1917 წელთან 1919-ში გაცილებით ნაკლები ადგილი იყო ბამბით მოთესილი და გაცილებით ნაკლები მოსავალი მიღებული. აქედან მხოლოდ ერთი დასკვნა შეგვიძლია გავაკეთოთ: ბამბის წარმოება ჩვენში დღეს სრულ განადგურებამდე არის მისული.

და ესაა უნდა დაისვას საკითხი: შეიძლება თუ არა ეს მოვლენა ჩვეთვალთ ნორმალურად, მას შეუფერადეთ და ზომები არ მივიღოთ მდგომარეობის გამოსასწორებლად?! რასაკვირველია არა!

მას შემდეგ, რაც რუსეთიდან პურის შემოტანა შეწყდა, თავის უზრუნველსაყოფად ხორბლეულობის კულტურას დავეწაფეთ და მას მსხვერპლად უფრო მაღალი კულტურის მცენარეულობა შევსწირეთ. ჩვენი პური თ საკუთარი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება, — ეს თითქმის ჩვენი ლოზუნგი შეიქნა, და სწორედ ამით ვცდილობთ გავამართლოთ ზოგიერთ მნიშვნელოვან დარგების დაქვეითება. მაგრამ ასეთი გამართლება კიდევ რომ გავიზიაროთ, რით შეგვიძლია ავხსნათ 1914-დან 1917 წლამდე მებაძმეობის საშინელი დაცემა მაშინ, როდესაც რუსეთის პურითაც უზრუნველყოფილი ვიყავით და რუსეთის საფეიქრო მრეწველობის მოთხოვნილებაც ბაზარზე თანდათან იზრდებოდა უცხოეთიდან ამ მასალის შემოტანის შეუძლებლობისა ან ყოველ შემთხვევაში შემცირების და გაძნელების გამო?!

უმთავრესად მხოლოდ ჩვენი უვიცობით და დაუდევრობით!

ნამდვილად ყოველი ქვეყანა უნდა ანვითარებდეს მრეწველობის და მეურნეობის იმ დარგებს, რომელთაც მეტი ღირებულების წარმოშობა, ქვეყნისთვის მეტი ნაყოფის მოტანა შეუძლია. სახელმწიფო იმდენად უფრო მდიდარია, რამდენად მეტი საქონლის დამზადებას ახერხებს, მეტი „რეალური სიკეთის“ შექმნას როგორც თავის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად, ისე სხვებისთვის მისაწვდენად. ჩვენთვის ძნელი არ იქნება მივიღოთ ხორბლეულობა არგენტინიდან, კანადიდან, თუნდაც იმავე იტალიიდან, თუ ჩვენ, მაგალითად, ქვა-ნახშირის გატანის საშუალება გვექმნა. ასე-

⁷⁶⁾ დანარჩენი ცნობები არ მოიპოვება.

ვე ითქმის ბამბაზე და უცხოელებისთვის ყოველივე სხვა საჭირო საქონელზე⁷⁷⁾.

ისე კი რამდენად სასარგებლოა ბამბის წარმოება სხვებთან შედარებით, ამისთვის ბევრი ანგარიში საჭირო არ იქნება. საკმარისია გავისხნოთ მხოლოდ, რომ ომამდის ჩვენში დესეტინაზე 50—60; საშუალოდ 55 ფუთი გაუწმენდელი ბამბა მოდიოდა. თუ ჩვენ ფუთი გაუწმენდელი ბამბის ფასი ვიანგარიშეთ 3 მან. 50 კაპ. ⁷⁸⁾, რაც დაახლოვებით უდრის ჩვენ მიერ წინედ წარმოებულ ანგარიშებს, მივიღებთ ბამბით მოთხილ დესეტინის საერთო შემოსავალს 3 მან. 50 კაპ. $\times 55 = 192$ მ. 25 კ. დესეტინა მიწა ჩვენში იძლეოდა გადაჭარბებულ ანგარიშითაც არა უმეტეს 120 ფუთ სიმინდისა, რაც შეადგენს 70 კაპ. $\times 120 = 84$ მანეთის ღირებულებას, და არა უმეტეს 70 ფუთ—1 მან. 20 კაპ. $\times 70 = 84$ მანეთად ღირებულ ხორბლისა. აქედან გამოდის, რომ ბამბის წარმოება სულ მცირე 2—2,5-ჯერ უფრო ხელსაყრელია, ვიდრე ხორბლეულობისა. თუ ბამბის წარმოებაში დესეტინაზე დარჩენილ ზემოდ მოყვანილ წმინდა შემოსავალს გავისხენებთ, აღმოჩნდება, რომ ეს შემოსავალი (საერთო შემოსავლიდან ხარჯების გამოკლებით), —52—112 და 60—80 მან., —ხორბლეულობის საერთო შემოსავალს (ხარჯების გამოკლებლივ) არ ჩამოუვარდება.

მაგრამ ბამბის კულტურის უპირატესობა ხორბლეულობასთან შედარებით სხვა მხრივაც აშკარა ხდება. პროფ. მაკ-პრაიდის გამოკვლევით საშუალოდ:

ბამბის მცენარის ცალკე ნაწილები	რაოდენობა დესეტინაზე გირვანქებში.	საჭირო საკვები მასალა დესეტინაზე გირვანქებში.		
		პანისი (აზოტი).	ციცინა (ფოსფორი).	ტვიტა (კალიუმი).
ბოკო	568	1,93	0,56	2,60
ღერები	1.260	18,18	7,32	17,82
ფესვები	469	4,30	2,42	6,01
ფოთლები	1.088	34,98	12,95	19,84
კოლოფები	765	19,46	7,38	13,87
თესლი	1.238	38,75	15,73	14,47
სულ		117,60	46,36	74,61

⁷⁷⁾ უკანასკნელ დროს ცნობები იყო, რომ უცხოეთში ბამბაზე ფასები თითქოს დაეცა; მაგრამ ეს, რასაკვირველია, არ გვეუბნება, რომ ბამბის კულტურაზე ხელი ავიღოთ. სახელმწიფოს არ შეუძლია თავისი მეურნეობა და მრეწველობა შემთხვევითი მოვლენებს დაუქვემდებაროს და თავისი ეკონომიური პოლიტიკა დროებითი და სწრაფად წარმავალ ელემენტებს შეუფარდოს მით უმეტეს, როდესაც საქონელზე ფასების დაწევა საერთო მოვლენაა და არა მარტო ბამბაზე. ვიზიარებ იმ აზრს, რომ ამ უამად ყოველივე მოულოდნელობას და უსიამოვნების თავიდან ასაცილებლად ხორბლეულობის კულტურას დიდი ყურადღება უნდა მივაქციოთ, მაგრამ არა საჭირო დარგების დაქვეითების გზით: ფესლის შეცვლითი სისტემის წარმოებით და მეურნეობაში ზოგიერთ სხვა კარგი მხარეების შემოღებით ჩვენ შევძლებდით დღევანდელთან შედარებით მეტი ხორბლეულობის და მასთან ერთად მეტი სხვა მაღალი ღირებულების საქონლის მიღებასაც...

⁷⁸⁾ „Экономическая записка къ проекту желѣзной дороги Сигнахи-Баку“.

ამნიარად, ერთ დესეტინაზე მოთესილ ბამბას ზედაგიდან გამოაქვს 117,60 გირვ. ჰაისი (აზოტი), 46,36 გირვ. ციკინა (ფოსფორი) და 74,61 გირვ. ტვიტა (კალიუმი). მაგრამ ბამბის მეურნეობაში ლერები, ფესვები, ფოთლები და კოლოფები ზედაგს ხელახლად უბრუნდება და, მაშასადამე, მას ერთმევა მხოლოდ ის მასალა, რომელიც ბოჭკოში და თესლში შედის. ამიტომ საინტერესოა შევიტყოთ, ბამბის კულტურა ნამდვილად რას ართმევს ზედაგს და ამავე პირობებში რას ართმევს მას სიმინდი და ხორბალი ერთ დესეტინაზე ⁷⁹⁾:

	მოსავალი გირვანქებში.	საჭირო ჰაისი გირვანქებში.	საჭირო ციკინა გირვანქებში.	საჭირო ტვიტა გირვანქებში.	სულ.
ბამბა	568 ბოჭკო	1,93	0,56	2,60	5,09
	1.238 თესლი	38,75	15,73	14,47	68,95
ჯამლი . . .		40,68	16,29	17,07	74,04

	მოსავალი.	საჭირო ჰაისი გირვანქებში.	საჭირო ციკინა გირვანქებში.	საჭირო ტვიტა გირვანქებში.	სულ.
სიმი- ნდი	110 ჰეტვერ. მარც.	96,11	36,95	21,11	154,17
	11.960 გირვ. ჩალა.	124,39	34,69	167,45	326,53
ჯამლი . . .		220,50	71,64	188,56	480,70

	მოსავალი.	საჭირო ჰაისი გირვანქებში.	საჭირო ციკინა გირვანქებში.	საჭირო ტვიტა გირვანქებში.	სულ.
ხორ- ბალი	52,18 ჰეტვ. მარც.	59,05	22,22	15,25	96,52
	6.870 გირვ. ჩალა.	40,57	8,25	35,07	83,89
ჯამლი . . .		99,62	30,47	50,32	180,41

ეს ცხრილები ნათელჰყოფს მეტად საგულისხმბიერო ფაქტებს; უმთავრესი ის გახლავთ, რომ ბამბა სხვა მცენარეულობასთან შედარებით გაცი-

⁷⁹⁾ ეს ცნობები ამოღებული მაქვს პროფ. ბერკეტის ცნობილ წიგნიდან.

ლებით უფრო ნაკლებად აღარიბებს ზედადგს და რომ ხორბალი საჭიროებს საკვებ მასალას 2,5-ჯერ, მხოლოდ სიმინდი 6,5-ჯერ მეტს. მაგრამ ეს კიდევე არ შლის ჩვენს წინაშე განსხვავების მთელ სურათს. ჩვენ შეგვიძლია ჩავსთვალოთ, რომ ბამბის თესლი, ხორბლის და სიმინდის ჩალა საქონლისათვის საკვებ მასალად გამოყენების შემდეგ ზედადგს უკანვე უბრუნდება სასუქ ნივთიერების სახით და მაშინ კიდევე უფრო საოცარ განსხვავებას მივიღებთ.

მოსავალი დეცეტინაზე.	საჭირო ჰაისი გირვანქებში.	საჭირო ციკინა გირვანქებში.	საჭირო ტვიტა გირვანქებში.	სულ.
568 ბამბის ბოჭკო	1,93	0,56	2,60	5,09
110 ჩეტვ. სიმინდი	96,11	36,95	21,11	154,17
52,18 ჩეტვ. ხორბ.	59,05	22,22	15,25	96,52

ამნაირად გამოდის რომ თუ ხორბლის, სიმინდის და ბამბის მხოლოდ ნაყოფი მივიღეთ მხედველობაში და დანარჩენი უკანვე ნიადაგს დაუბრუნეთ, რაც ასეც უნდა ხდებოდეს, მაშინ ხორბალი ამოიღებს ზედაგიდან ბამბასთან შედარებით 19-ჯერ და სიმინდი 30-ჯერ მეტ ჰაისს, ციკინას და ტვიტას, რომელნიც მცენარეთათვის უმთავრეს საკვებ მასალად ითვლებიან. მაგრამ ინტერესს მოკლებული არ იქნება მოვიყვანოთ კიდევე ერთი ცხრილი, რომელიც სხვა მცენარეთა მიერ საკვებ მასალის შეთვისებას დაგვანახვებს და ამასთანავე გამოაშკარავებს უმეტეს შემთხვევაში კიდევე უფრო დიდ განსხვავებას: ⁸⁰⁾

ნივთიერებანი.	მცენარეთა მიერ შეთვისებულ საკვებ ნივთიერებათა რაოდენობა დეცეტინაზე გირვანქებში.					
	საჭმელი ქარხალი.	შაქრის ქარხალი.	თამბაქო.	კარტო- ფილი.	ი.ო.ნ.ჯ.ა.	ბ.ა.მ.ბ.ა.
ჰაისი	278	119	248	160	—	81
ციკინას ქანგი	84	56	64	77	65	25
ტვიტა	560	250	288	260	203	41
კირი	87	42	271	61	220	—
ნაცარი	1,248	564	868	532	630	233

აშკარაა, რომ ზემოდ ჩამოთვლილ გარემოებებს დიდი ყურადღება უნდა მივაქციოთ და მეზამბეობის განვითარების საქმეს დიდის ინტერესით მოვეყიდოთ მით უმეტეს, როდესაც ამ დარგის განვითარების სრული შესაძლებლობა გვაქვს. მეზამბეობის ყველა მკვლევარნი ამტკიცებენ, რომ საქართველოში ჰაისს, ნიადაგის და სხვა პირობების მხრივ კარგი ნიადაგია

⁸⁰⁾ ეს ცხრილი შედგენილია ე. ვოლფის და პროფ. პრიანიშნიკოვის მოცემულობით.

შექმნილი როგორც რიგიანი ღირსების ბამბის მისაღებად, ისე საზოგადოდ მებამბეობის განსავითარებლად. ⁸¹⁾

გავარჩიოთ, რამდენად მართალია ასეთი შეხედულება ჩვენი პირობების მიხედვით. მცენარეულობის ნაყოფიერება პროფ. ფორტუნატოვის, პრინციპის და სხვა სწავლულთა გამოკვლევებით უმთავრესად განისაზღვრება: ზედადგის მდგომარეობით, ტემპერატურით, სინოტივით, მიწის დამუშავებით და მისი გაპოხიერებით, ნათესის მოვლით და სხვ. უკანასკნელნი სავსებით ჩვენს უნარზე, ცოდნაზე და სიყოჩაღზე არიან დამოკიდებულნი, მხოლოდ პირველნი უმთავრესად ადგილობრივ ბუნებრივ პირობებზე, თუმცაღა აქაც დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ ამ საქმეში თვით ადამიანი რა მონაწილეობას ღებულობს.

ბამბისთვის საუკეთესო ზედადად ითვლება—მსუბუქი, თბილი, ფხვიერი და ბალახ-ბულახისაგან რაც შეიძლება თავისუფალი; კარგია, თუ მას საკმაო სილა ურევია და ცოტა წვრილი ქვა, რადგან ისინი ნიადაგს ფხვიერად და თბილად ხდიან; კარგია აგრეთვე კირით და მიწაშავით მდიდარი ზედადაგი. მაგრამ საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ბამბა ადვილად ეგუება ადგილობრივ პირობებს და მისთვის რომელიმე განსაზღვრული ტიპი ზედადგისა არ არსებობს; ამის დასამტკიცებლად საკმარისია აღენიშნოთ, რომ, მაგალითად, შეერთებულ შტატების სამხრეთ რაიონში მას სთესვენ როგორც ქვიშნარზე, ისე თიხნარზე, მოთიხნარე და ჭაობიან ზედადაზე და ცი... ზედადგის ეს სხვადასხვაობანი საგრძნობლად განიჩქევინა ერთიმეორესაგან წარმოშობით, შემადგენლობით და ნაყოფიერებით; სათანადო დამუშავებით მათში შეიძლება საჭირო ცვლილებათა შეტანა; მათზე გავლენას ახდენს როგორც კარგი მოვლა, ისე უყურადღებო მოპყრობა...

როგორც ზევით გვქონდა აღნიშნული, საუცხოვო ზედადაგი შეიძლება ფუჭი აღმოჩნდეს, თუ მისი პატრონი და მომვლელი ცუდი მეურნე არის. კარგად დაყენებულ მეურნეობის საუკეთესო მოწმობად უნდა მივიჩნიოთ მისი პატრონის ამა თუ იმ ზედადაზე დიდი ნაყოფის მიღების უნარი. საჭიროა ზედადგის შესწავლა და მიღებულ ცოდნის მეოხებით მისდამი შესაფერი მოპყრობა. ბამბის მეურნე უნდა ცდილობდეს მიწის განსაზღვრულ რაოდენობაზე ერთი გირვანქის მაგიერ მოიყვანოს ორი, ხუთი...

ეს კი მოხერხდება მიწის სათანადო დამუშავებით, თანამედროვე მეცნიერების მიერ წარმოშობილ წესების და შემუშავებულ მეთოდების მოხმარებით. ბამბისათვის ზედადგის სიავეკარგე და მისი სათანადო დამუშავება, — დაკავშირებულია კლიმატიურ პირობებთან. იმ ადგილებში, სადაც საკმაო სითბო მოიპოვება, შეიძლება ამ მცენარის კულტივაცია ყოველივე ზედადაზე, ძალიან მკვირვხედაც კი, ვინაიდან ხანგრძლივ თბილ ამინდებში ბამბა მაინც ასწრებს დამწიფებას და რიგიან მოსავალს გვაძლევს. პირიქით, სადაც სითბო ცოტაა, ქარი ხშირი და ძლიერი, წვიმები დიდძალი და უეცარი, — მებამბეობა შეიძლება მხოლოდ ფხვიერ და თბილ ზედადაზე და ისეთ ადგილებზე, რომელთაც დაქანებული ფერდობები აქვთ ან, თუ ბამბის მორწყვა ხდება, ხელოვნურად მოწყობილი წრიტნარები. ყოველ შემ-

⁸¹⁾ ზევით დასახელებულ მკვლევართა გარდა ამ აზრს იზიარებს აგრეთვე ს. კანოკა, „Кавказ (Съверный Кавказъ и Закавказье)“.

ოხვევაში „ბამბისთვის მიწის დამუშავება უნდა მოხდეს შემოდგომაზე გუ-
ონით, რათა ზედადგს გაფხვიერების საშუალება მიეცეს და ამასთანავე
გაადვილებულ იქნეს ბალახ-ბულახთა თავიდან მოშორება. საზოგადო წე-
სია,—ადგილი რამდენად ცხელია და ხმელი, და ამასთან ერთად ნაკლებად
მოსალოდნელი შემოდგომის წვიმები,—იმდენად მეტია საჭირო ხვნის სილ-
რმე; პირიქით, რაიონი რამდენად ცივია და ნაკლებად საიმედო ბამბის
სრული დამწიფება, რამდენად მცენარის ზრდის ხანა მცირეა და შემოდ-
გომის წვიმები მოსალოდნელი,—იმდენად ხვნის სიღრმე მეტი უნდა იყოს.
ამნაირადვე უნდა იყოს მხედველობაში მიღებული ზედადგის ფიზიკური და
ქიმიური შემადგენლობა: ზედადგი მჭირხნე და, მაშასადამე, მდიდარი, ცივი,
თიხა ან სილა-ნარევი,—სხვა ერთგვარ პირობებთან მცირედ უნდა იხვნებო-
დეს; პირიქით, ზედადგი ფხვიერი, თბილი, ნაკლებად ნაყოფიერი, ფერლო-
ბებით მით უმეტეს, თუ ისინი სამხრეთით არიან,—ღრმა დამუშავებას სა-
ჭიროებს. ნორმალურ საშუალო სიღრმედ ჩვენში შეიძლება ჩაითვალოს 4
ვერშოკი, რადგან ნაკლებ სიღრმეში ფესვის მთავარი ღერო მალე აღწევს
მჭირხნე დაუხვნელ ფენს და ქვევით შეუფლად წასვლის საშუალებას მოკ-
ლებული, ის მართბ კუთხით შემრუდული თარზულ მიმართულებით იწ-
ყებს განვითარებას. ეს ხან მეტად ხან ნაკლებად, მაგრამ ყოველთვის ცუ-
დად მოქმედობს მოსავალზე და ამცირებს ასეთი ეგზემპლიარის გვალვის
ამტანიანობას, რაც თავის მხრივ მის ნაყოფიერებაზე მოქმედობს. ასეთი
მცენარე ჩვეულებრივად მაღალი იზრდება, გვერდის ტოტებს კი ცოტას
იძლევა მაშინ, როდესაც ბამბის მოსავალი უმთავრესად უკანასკნელზე არის
დამოკიდებული. მაგრამ მეორეს მხრივ, 4 ვერშოკზე ღრმა დახვნა ზედმეტია,
რადგან ამ შემთხვევაში მთავარი ღერო ნიადაგში ღრმად წავა, მცენარე
საუცხოვოდ განვითარდება, ბუჩქი 5—6 ფუტის სიმაღლის შეიქნება და სა-
შიშია, რომ ასეთ პირობებში ბამბა სავსებით დამწიფებას ვერ მოასწრებს.
მაგრამ საერთოდ უნდა ითქვას: რამდენად ფხვიერად იქნება დამუშავე-
ბული ზედადგი და გაწმენდილი ბალახ-ბულახისაგან, იმდენად უმჯობესია
და ყოველ შემთხვევაში უფრო საიმედო კარგი ნაყოფის მიღება“⁸²⁾

ნათქვამიდან გამოდის, რომ ბამბის წარმოებისათვის ზედადგს შესწა-
ვლა უნდა, ადგილობრივ პირობების მიხედვით სათანადო დამუშავება და,
თუ ამას ისიც დაურთეთ, რომ საქართველოში ბამბისთვის ბევრი აბსოლი-
უტურადაც საუცხოვო ზედადგი მოიპოვება,—მაშინ აშკარა გახდება, რომ
ამ მხრივ ჩვენში ბამბის წარმოების განვითარებას არავითარი დაბრკოლება
არ შეხვდება. მაგრამ შეიძლება ამ დარგის განვითარების საქმეში სხვა
მხრივ გადაგველობოს წინ რაიმე დაბრკოლება?!

ბამბისთვის, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, საჭიროა მზის სხივები, თბი-
ლი და ზომიერად ნოტიო ატმოსფერა. ტემპერატურის სწრაფი ცვალება-
ლობა, უეცრად დაწყებული სიცივეები ხელს უშლის მცენარის ზრდა-განვი-
თარებას, ბამბის დამწიფებას და მოსავალზეც, რასაკვირველია, ცუდ გავლე-
ნას ახდენს. მისი კულტურა შესაძლებელია მხოლოდ იმ ადგილებში, სადაც
ექვსი თვის განმავლობაში მაინც (უმჯობესი კი არის, თუ 7—8 თვის განმავ-
ლობაში!) უყინვო ამინდები სუფევს; იდეალურ პირობებად შეიძლება ჩაი-

⁸²⁾ Н. Таратыновъ. „Хлопчатникъ“: Энциклопедическiй словарь Брок-
гаузъ и Ефронъ, т. 73.

თვალს, თუ აპრილიდან ნოემბრამდე ყინვები არ არის. სითბოსთან ერთად ბამბისთვის საჭიროა მზე; ტყუილად არ ეძახიან მას „მზის შვილს“. ღრუბლიანი ამინდი, ბამბის ჩრდილში ან ისეთ ადგილებში დათესვა, სადაც მზე იშვიათად ანაოებს, მასზე ცუდად მოქმედობს. ბამბის წარმოებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ნაწვიმის რაოდენობას და იმას, თუ რა დროს მოდის ეს წვიმები. ბამბის ზრდისათვის უმჯობესია ის ღამ-ღამობით მოდიოდეს და დღე მზის სხივების ფრქვევას ხელს არ უშლიდეს. საერთოდ წვიმა ზომიერად და თავის დროზე უნდა მოდიოდეს. ხშირი წვიმები მავნებელია, რადგან ეს მზის სხივების მოქმედების შეჩერებასთან და მცენარის ნორმალურ განვითარების შეფერხებასთან ერთად ხელს უწყობს ბალახბულახის გაჩენას. დამწიფების დროს საჭიროა მშრალი ამინდი, რადგან ამ ხანაში ხშირი წვიმებმა შესაძლებელია იმდენად შეაფერხოს და დააგვიანოს ნაყოფის დამწიფება, რომ: შემოდგომის ყინვებმა მოუსწროს, რაც დააზიანებს ბამბის მოსავალს როგორც რაოდენობით, ისე ღირსებით.

ეხლა გავარჩიოთ საკითხი, თუ რამდენად აკმაყოფილებს ამ მოთხოვნილებებს საქართველოს ბუნებრივი პირობები. ამისთვის საჭიროა მოვიყვანოთ მრავალწლების განმავლობაში შემუშავებული საშუალო ტემპერატურები ⁸³⁾:

ტფილისის გუბერნ.	მარტი.	აპრილი.	მაისი.	ივნისი.	ივლისი.	აგვისტო.	სექტემბერი.	ოქტომბერი.	ნოემბერი.	დეკემბერი.
სურამი .	3,2	10,0	14,3	18,1	19,6	22,1	17,0	11,3	6,0	1,9
გორი . .	5,2	10,7	16,3	19,4	22,6	22,8	17,9	12,6	6,0	0,9
წინონდ. .	6,6	11,2	17,1	20,7	23,2	22,8	18,5	13,7	7,8	2,9
ტფილისი	6,8	12,0	17,7	21,3	24,5	24,3	19,5	14,1	7,7	2,7
ზაქათალი	7,1	12,0	17,7	22,3	24,9	23,6	19,3	14,6	8,1	3,7
აღბულახი	2,6	7,7	13,3	17,0	19,8	19,5	15,4	10,3	5,5	1,0
ყარაიაზი	7,0	12,4	18,4	22,3	25,6	25,5	20,3	14,4	7,9	2,4
ახალქალ.	--0,5	5,2	10,8	13,6	16,5	17,2	12,4	7,8	0,7	--3,3

ქუთაისის გუბერნ.	მარტი.	აპრილი.	მაისი.	ივნისი.	ივლისი.	აგვისტო.	სექტემბერი.	ოქტომბერი.	ნოემბერი.	დეკემბერი.
სოხუმი .	9,2	12,8	16,9	20,6	23,4	23,8	20,0	16,7	11,7	8,5
ტყიბული	6,8	11,2	16,3	18,7	21,4	21,6	18,0	14,9	8,8	5,4
ლაილაში	4,7	8,9	13,7	17,5	19,1	20,1	15,8	11,9	6,7	1,6
ქიათურა	7,4	12,2	17,3	20,4	23,4	23,5	19,4	15,8	8,8	5,0
ქუთაისი .	9,4	13,4	18,3	21,2	23,6	24,1	20,1	17,0	11,0	7,6
ფოთი . .	9,0	12,2	16,7	20,3	22,9	23,7	20,5	16,9	12,5	8,4
ოზურგეთი	8,3	12,0	16,5	20,2	22,4	22,4	18,9	16,4	10,5	7,2

⁸³⁾ И. Фигуровский. „Опытъ изслѣдованія климатовъ Кавказа.“

ბათუმის ოლქი.	მარტი.	აპრი- ლი.	მაისი.	ივნისი.	ივლი- სი.	ავვის- ტო.	სექტე- მბერი.	ოქტო- მბერი.	ნოემ- ბერი.	დეკემ- ბერი.
ბათუმი .	8,3	11,6	16,3	20,5	23,2	23,8	20,5	17,0	13,1	9,9
ართვინი .	6,8	11,4	15,4	20,4	22,5	22,2	18,2	14,3	6,2	2,8

ბამბა მოითხოვს სულ 3.000--4.000 გრადუს სითბოს. თუ მივიღეთ, რომ დათესვა მისი შუა აპრილში ხდება, მხოლოდ მოკრეფის მოთავება ოქტომბრის ბოლოში, ე. ი. ბამბის სეზონი სულ 6 1/2 თვე ვიანგარიშეთ, მაშინ ძნელი არ იქნება თვითოეულ რაიონისთვის ცხრილების მიხედვით ამ ხნის განმავლობაში მთელი დაგროვილი სითბოს გამოანგარიშება. მაგა-ლითად, ყარაიაზისათვის მივიღებთ: $(12,4 \times 30) + (18,4 \times 31) + (22,3 \times 30) + (25,6 \times 31) + (25,5 \times 31) + (20,3 \times 30) + (14,4 \times 31) = 4.066,9^{\circ}$; ტფილი-სისათვის— $3.912,6^{\circ}$; სურამისათვის— $3.289,3^{\circ}$; ახალქალაქისათვის— $2.483,9^{\circ}$ და სხვ. აქედან გამოდის, რომ ტემპერატურის მხრივ ახალქალაქის რაიონი უფარვისია, სურამის რაიონს—ტფილისის სჯობია, ტფილისისას კი—ყარა-იაზის და სხვ.

აქ მხედველობაშია მისაღები აგრეთვე ტემპერატურის თანდათანო-ბითი ცვალებადობა—კლება თუ მატება. რამდენად ზომიერი ჰავაა და მცირე ნახტომები ტემპერატურის შორის, ბამბის წარმოებისათვის იმდენად უმჯობესია. ყოველ შემთხვევაში ცხრილებიდან სჩანს, რომ საქართველოში ამ წარმოებისათვის ბევრი გამოსადეგი ადგილები მოიპოვება.

მაგრამ საკმარისი არ არის, რომ მებაშებობის რაიონში სითბოს რაოდენობა იყოს დამაკმაყოფილებელი,—საჭიროა, რომ ბამბის დათესვიდან მის მოკრეფამდე ყინვებს ადგილი არ ჰქონდეს, ვინაიდან წაყინვას დიდი ვნება მოაქვს როგორც მცენარისთვის, ისე ნაყოფისთვის. რათა გამოვერკვიოთ ამ მხრივ ჩვენს მდგომარეობაში, მოვიყვანოთ ცხრილი ბამბის წარმოები-სათვის ერთ-ერთ საუკეთესო ადგილის, ფერჯანის ოლქში მდებარე, ახალ მარგელანის შესახებ: ⁸⁴⁾

გაზაფხულის უკანასკნელი წაყინვა.				შემოდგომის პირველი წაყინვა.			
წელი.	რიც- ხვი.	თ ვ ე.	ტემპე- რატურა.	წელი.	რიც- ხვი.	თ ვ ე.	ტემპე- რატურა.
1891	2	მარტი	—0,6	1891	24	ოქტომბერი	—1,6
1897	11	"	—1,8	1894	29	სექტემბერი	—1,3
1898	18	"	—0,0	1897	22	"	—0,2
1901	9	"	—0,9	1899	22	ოქტომბერი	—1,6

როგორც ამ ცხრილიდანა სჩანს, წაყინვას ადგილი ჰქონია მარტის და უნკენისთვის თვეებში. მაგრამ მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარე-

⁸⁴⁾ ცნობები ამოღებულია: С. Меликъ-Саркисянь. „Хлопковое дѣло въ Фер-ганской области и мѣры къ его упорядоченію“.

მოება, რომ ცნობები აღებულია დილის 7 საათისა და საღამოს 9 საათის შესახებ; საღამოს 9 საათიდან დილის 7 საათამდე დაკვირვება წარმოებულ იქნა არ ყოფილა და ამ პერიოდში ტემპერატურა ხანდისხან უფრო დაბლა დაიწვედა და ამასთან ერთად გაზაფხულის წაყინვა უფრო გვიან რიცხვებში, მხოლოდ შემოდგომის—უფრო ადრე იქნებოდა. თუ აქ მოყვანილ ცნობებს შევადარებთ ჩვენ პირობებს, შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ჩვენ, ყოველ შემთხვევაში, უფრო ცუდ მდგომარეობაში არ ვიმყოფებით. დასავლეთ საქართველოში იშვიათად არის გაზაფხულის წაყინვა მარტის შუა ან ბოლო რიცხვებში და შემოდგომის—შუა ოქტომბერში ⁸⁵⁾. აღმოსავლეთ საქართველოში გაზაფხულის წაყინვა ხანდისხან აპრილშიაც გადადის და შემოდგომის—შუა ოქტომბერში, მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში—ენკენისთვის შუა რიცხვებში, მაგრამ ასეთ გამონაკლისებიდან დაზღვეული არავინ არის, თვით ამერიკის შეერთებული შტატების „საბამბო ზოლიც“ კი... საერთოდ კი ყოველივე ზემონათქვამის შემდეგ აშკარა უნდა იყოს, რომ ჩვენი მდგომარეობა ამ მხრივ სავსებით უზრუნველყოფილია.

რაც შეეხება ბამბის მოთხოვნილებას მზის სხივების სიუხვის მხრივ, საქართველოს ბევრი ადგილები ზედმიწევნით აკმაყოფილებენ ამ პირობას.

მაგრამ არის კიდევ ერთი გარემოება, რომელსაც აუცილებლად ანგარიში უნდა გაეწიოს,—ეს ნაწვიმის რაოდენობა. ჩვენ ზევით გვქონდა მოხსენებული, რომ ხშირი წვიმებს და ზედმეტად ნოტიო ჰავას ბამბისათვის ვეება მოაქვს. ამიტომ საინტერესოა ვიცოდეთ სხვადასხვა ადგილებში ნაწვიმის საშუალო რაოდენობა მილიმეტრებში: ⁸⁶⁾

ტფილისის გუბ.	აპრილი.	მაისი.	ივნისი.	ივლისი.	აგვისტო.	სექტემბერი.	ოქტომბერი.	წლიური.
დუშეთი	62	131	91	50	38	43	42	614
სურამი	41	49	43	48	30	49	59	621
ზიქატალი	106	137	114	73	95	137	61	956
ტფილისი	54	80	70	49	41	50	36	496
სიღნაღი	96	104	40	23	27	60	44	589
ლაგოდეხი	57	180	89	101	95	27	96	856
ნათარეული	122	204	97	34	51	117	64	880
ყარაიაჯი	50	87	57	22	42	38	42	431

ქუთაისის გუბ.	აპრილი.	მაისი.	ივნისი.	ივლისი.	აგვისტო.	სექტემბერი.	ოქტომბერი.	წლიური.
სოხუმი	109	86	113	107	99	116	102	1.276
ზუგდიდი	110	115	149	151	165	174	121	1.588
ქუთაისი	84	82	144	97	91	110	115	1.374
კიათურა	78	75	86	52	66	76	102	1.002
წიფა	80	94	93	48	62	52	68	900
ოზურგეთი	92	80	125	158	167	250	210	2.077

⁸⁵⁾ „Труды съезда хлопководовъ“. Т. II, часть I.

⁸⁶⁾ И. Фигуровский, „Опытъ изслѣдованія климатовъ Кавказа“.

ბათუმის ოლქი.	აპრი-ლი.	მაისი.	ივნისი.	ივლი-სი.	აგვის-ტო.	სექტე-მბერი.	ოქტო-მბერი.	წლიური.
ქობულეთი . . .	101	102	175	169	186	280	265	2.175
ბათუმი	148	87	172	160	235	303	241	2.529
ართვინი	31	56	30	19	13	29	59	493

ამ ცხრილებიდან სჩანს, რომ საქართველოს ადგილები წვიმიანობის მხრივ საგრძნობლად განირჩევიან ერთი მეორესაგან. ამერიკის შტატების საბამბო რაიონში, სადაც სხვათა შორის ადგილების მორწყვას არ აწარმოებენ, წლიური ნაწვიმის რაოდენობა 40 დიუიმს, ე. ი. 1.044 მილიმეტრს უდრის. ზემომოყვანილ რიცხვებს თუ თვალი გადავავლებთ, დავინახავთ, რომ ამერიკის პირობებს ცოტად თუ ბევრად უახლოვდება საქათალის ოლქი, კახეთი, იმერეთი და რამოდენიმედ სამეგრელო. დანარჩენ რაიონებში ან საჭიროა ადგილების მორწყვა წვიმის სიმციკრის გამო, როგორც, მაგალითად, ყარაიაზში, ტფილისის და სურამის რაიონში ან ბამბის წარმოებას რიგიანი ნიადაგი არ აქვს გადაჭარბებული სინოტიეს გამო, როგორც, მაგალითად, ბათუმის, ქობულეთის და ოზურგეთის რაიონში. მაშასადამე, ზოგიერთ რაიონების გარდა ჩვენში ბამბის წარმოების განვითარება ამ მხრივაც სასეებით შესაძლებელია, თუმცაღა, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, ზოგიერთ ადგილებში არხების გაყვანა და წყლით სარგებლობა არის საჭირო. ⁸⁷⁾

ასეა თუ ისე, რა მხრითაც არ უნდა მიუდგეთ საკითხს, დასკვნა მხოლოდ ერთი შევეციდლია მივიღოთ: მებამბეობას საქართველოში კარგი ნიადაგი აქვს და ხელის შეწყობით ის შეიძლება გადაიქცეს ჩვენი მეურნეობის ერთ უმნიშვნელოვანეს დარგად. მაგრამ ზედმეტი არ იქნება ვიკითხოთ: საჭიროა თუ არა მისი განვითარებისათვის ვიზრუნოთ და სათანადო ნაბიჯები გადავდგათ?!

აუცილებლად!.. საკმარისია გავიხსენოთ, რომ საქმელ-სასმელის შემდეგ ადამიანის უპირველესი მოთხოვნილება ტანთსაცმელი არის. ბიბლიიდან ხომ ვიცით, რომ პირველ ადამიანთა პირველი ნაბიჯი შეცოდების შემდეგ ტანის შემოსვაში გამოიხატა! ველურს არ აქვს მოთხოვნილება გარეშე საქმელისა, მხოლოდ ცივილიზაციის პირველი მოთხოვნილება ტანისამოსში მდგომარეობს... და რამდენად წინ მიდის კაცობრიობა, იმდენად იზრდება ფართოეულობის საჭიროება და მისი დამზადების რაოდენობა. ფართოეულობის მრეწველობაში კი მთავარი როლი ბამბეულობას ეკუთვნის.

ბამბეულობის წარმოების მდგომარეობის საზომად საქარხნო ტიბეირების რიცხვი ითვლება, რომელიც ყოველწლივ მატულობს:

მთელ ქვეყნიერებაზე	1908	1910	1912
ტიბეირების რიცხვი . . .	128.172.131	135.337.069	140.266.929

⁸⁷⁾ უნდა აღინიშნოს, რომ სარწყავი არხების გაყვანა ზედმეტი არ არის იმ ადგილებშიაც, სადაც საშუალო წლიური ანგარიშით წვიმების საკმაო რაოდენობა მოდის, ვინაიდან შეიძლება წვიმა იმ დროს არ მოვიდეს, როდესაც ნათესისთვის არის საჭირო.

ამერიკის შტატების საბაზო რაიონში 1911—1912 წელს ათი ახალი ქარხანა გაიხსნა და წინა წელთან შედარებით ბამბა 183.715.749 ინგლ. გირვანქით მეტი იქნა გადაამუშავებული.

ინგლისმა გაზიდა:

	1909—1910 წ.	1910—1911 წ.	1911—1912 წ.
ნართი გირვანქებში . . .	178.886.000	194.706.000	222.318.000
ნაკეთი იარღებში . . .	5.367.707.000	5.856.580.000	6.200.477.000

უკანასკნელ დროსაც სახელმწიფონი ერთმანეთს ეჯიბრებიან ბამბის დაწინაურების საქმეში. მაგალითად, ინგლისმა შეისწავლა ბამბიდან ხელთათმანების დამზადება, რომელიც წინედ გერმანიის მონოპოლიას შეადგენდა. ეხლა ინგლისში ხელთათმანები ისე მზადდება, რომ ძნელია ტყავისაგან მათი გამოჩვენება; ფიქრობენ, რომ ინგლისელები შესძლებენ კონკურენცია გაუწიონ თვით იაპონელებსაც, რომელთაც თავის მხრივ აავსეს იაფი ნაწარმოებით ინგლისის ბაზარი. 1913 წელს ინგლისს შემოჰქონდა 2.500.000 წყვილი ბამბის ხელთათმანი. 1918 წელს კი მან თვით დაამზადა 80% ამ საქონლის საჭირო რაოდენობისა. ამნაირადვე ანვითარებენ საბაზო მრეწველობას სხვა დაწინაურებული ქვეყნები და ყოველნაირად ცდილობენ როგორც საქარხნო ნაწარმოებთა გამრავლებას, ისე მეზამბეობის განვითარებას. და ამ საქმეში ისინი ხშირად ისეთ ზომებს მიმართავენ, ისეთ ნაბიჯებს სდგამენ, რომ უნდათ „შეუძლებელი“ შესაძლებლად გახადონ...

ამერიკა, ამდენანს ბამბით მთელი კაცობრიობის დამაკმაყოფილებელი, ცდილობს თავის ადგილ-მამულში მოწეული ბამბა თვით გადაამუშაოს, და, ამნაირად, სამრეწველო ქვეყნებს მალე მისი ძებნა სხვა მიმართულებით მოუწევთ.

საჭიროა ამას ანგარიში გაუწიოთ და მომზადებული დაეხვედეთ!.. ჩვენ შეგვეძლო მიგველო იმ 12.000 დესეტინაზე, რომელიც 1914 წელს იყო მოთესილი, ბამბის კულტურის სათანადო დონეზე დაყენებით არა ნაკლებ 1.000.000 ფუთ ნედლი ბამბისა. მაგრამ თუ მხედველობაში მივიღეთ, რომ ბამბის კულტურის ინტენსიფიკაციის გარდა, შესაძლებელია საბაზო ადგილების გადიდება ბორჩალოს, სილნალის და ქუთაისის მაზრებში, აგრეთვე ზაქათალის ოლქში და სხვა რაიონებში, მაშინ აშკარა შეიქნება, რომ ჩვენ საშუალება გვაქვს წლიურად რამდენიმე მილიონი ფუთი ბამბა მოვიწიოთ. და თუ რა დიდ ღირებულების შექმნას შესძლებს ამოდენა ბამბა და ეკონომიურად რამდენად დააწინაურებს ის ქართველ ხალხს, ყოველივე ზემონათქვამის შემდეგ, ვფიქრობ, ყველასათვის ნათელი იქნება.

დაბოლოს მოკლედ აღვსუსხოთ, თუ რა არის საჭირო ჩვენში ბამბის წარმოების განვითარებისათვის.

1. ბამბის კულტურისათვის სავარჯისი ადგილების ამორჩევა და შესწავლა;

2. ჩვენი ქვეყნისათვის ბამბის საუკეთესო ჯიშის ამორჩევა;

3. ამორჩეულ ჯიშიდან საუკეთესო თესლის დამზადება და ხალხში ვაერცვლება; ⁸⁸⁾
4. ზედადგის შესწავლა და მისი სათანადო დამუშავება;
5. ზედადგის გაპოხიერება სხვადასხვა სასუქ მასალით ⁸⁹⁾;
6. ბამბის რიგობით და ჩაყრით მოთესვა და არა მოზნევით და უსისტემოდ;
7. თესლშეცვლითი სისტემის წარმოება;
8. ნათესის რიგიანი დამუშავება და მოვლა;
9. გვალვის დროს ყანების მორწყვა, მხოლოდ სარწყავ წყლების ზომიერი და ეკონომიური მოხმარება;
10. ბამბის ავადმყოფობასთან და სხვადასხვა მავნებლებთან შებრძოლება;
11. ხელური მუშაობის მანქანათა მუშაობით შეცვლა;
12. ბამბის თავის დროზე მოკრეფა, რიგიანი შენახვა და გაშრობა;
13. ბამბის დახარისხება და სხვადასხვა ნაკრეფთა ცალ-ცალკე დაზროვება;
14. ბამბის სათანადო გაწმენდა და შეფუთვა;
15. კოოპერატიულ ბამბის-საწმენდ ქარხნების მოწყობა;
16. წარმოებაში ყოველგვარ ფალსიფიკაციასთან შებრძოლება;
17. შეცადება ბამბის აღვილობრივ გადამუშავებისა მეტი ღირებულების საგნად, ვიდრე ნედლი მასალა;
18. ნაყოფისთვის რიგიანი ბაზრის მოპოვება;
19. ნაყოფის სასურველ პირობებში გასაღება და სპეკულიანტებისაგან და ჩარჩებისაგან მწარმოებელთა განთავისუფლება;
20. წარმოებაში მოტყუილების მოსპობა, საიდანაც არ უნდა წარმოდინარეობდეს ის;
21. ბამბის თესლის რაციონალური უტილიზაცია;
22. კოოპერატიულ ზეთსახდელ ქარხნების მოწყობა;
23. საქონლის მომრავლება, საკვებ მასალად წვეწონის და ჩენჩოს გამოყენება და მათი პატივით ზედადგის გაპოხიერება;
24. ბამბის კურკის, წვეწონის და სხვ. მასალების უცხოეთში გაზიდვის უარისყოფა;
25. სარწყავი არხების გაყვანა განსაკუთრებით იმ რაიონებში, სადაც ნაწვიმის რაოდენობა მცირეა; ⁹⁰⁾

⁸⁸⁾ პროფ. ბერკეტის გამოკვლევით რიგიან თესლს შეუძლია მოსავალი 30—50 % გაზარდოს.

⁸⁹⁾ პროფ. ფორტუნატოვის მოწმობით საქონლის პატივით ზედადგის გაპოხიერება ზრდის, მაგალითად, კვავის მოსავლიანობას 62—98 %-ით.

⁹⁰⁾ ა. დესეტინის ანგარიშით, ერთი დესეტინა მორწყული მიწა, მაგალითად, მულანში იძლევა წმინდა შემოსავალს 200 მანეთს მაშინ, როდესაც სარწყავი არხის გაყვანის ხარჯი ერთ დესეტინაზე რამდენიმე ათეულ მანეთს უდრის. რომ ავიღოთ არხის გაყვანის ხარჯი დესეტინაზე მაქსიმალურად 200 მანეთი, მაშინაც ის ერთი წლის განმავლობაში დანახარჯს აანაზღაურებს და შემდეგ აუარებული შემოსავალი თითქმის ტყუილად დაგვრჩება. მორწყვის საკითხს ეხება აგრეთვე „Докладъ Тифлискаго Биржеваго комитета съѣзду хлопководовъ въ г. Тифлисъ 1—6 ноября 1912 г.“.

26. გზების გაყვანა როგორც ხორბლეულობის და სხვა საჭირო საგნების ადგილობრივ მიწოდების, ისე იქედან ბამბის წარმოებათა გაზიდვის გასაადვილებლად;

27. ხალხისთვის გაუმჯობესებული და საჭირო იარაღების მიწოდება;

28. მჭიდროდ დასახლებულ რაიონებში იარაღთა და მანქანათა საწყობების გახსნა;

29. ბამბის მწარმოებელთა შეკავშირება;

30. წვრილი კრედიტის ორგანიზაცია და მწარმოებელთათვის საჭიროების დროს დახმარების აღმოჩენა;

31. ხალხში სწავლა-განათლების გავრცელება და უვიცობასთან შებრძოლება;

32. მცხოვრებთათვის კურსების, ლექციების და საუბრების მოწყობა ბამბის რაციონალური კულტურის გასაცნობად;

33. ბამბის წარმოების შესახებ წიგნების და ბროშურების გამოცემა და საზოგადოდ სათანადო ლიტერატურის შექმნა და გავრცელება;

34. ინსტრუქტორების მომზადება და ხალხისთვის საინსტრუქტორო დახმარების აღმოჩენა;

35. საცდელ სადგურების, საჩვენებელ მინდვრების და მუზეუმების მოწყობა;

36. ბამბის მრეწველობის ნაწარმოებთაგან პერიოდულად გამოფენების მართვა;

37. ბამბის წარმოების მეცნიერულად შესწავლა ადგილობრივ პირობების მიხედვით;

38. სტატისტიკური ცნობების შეკრება და დამუშავება;

39. მწარმოებელთათვის ბაზრის მდგომარეობის გაცნობა; ზოგჯერ, თესვას და სხვა საქონელზე ფასების შესახებ ცნობების მიწოდება;

40. მიზანშეწონილი ტარიფების შემუშავება და სალი საბაჟო პოლიტიკის წარმოება და სხვა და სხვა.

ამ ზომების ცხოვრებაში გატარებით ჩვენი ერი, უეჭველია, ეკონომიურად მოღონიერდება და თავისი წარმატებით განცვიფრებაში მოიყვანს ყველას სწორედ ისე, როგორც განცვიფრებაში მოდიან თვით ამერიკელები თავიანთ შტატების საბამბო რაიონის წარმოდგენელი წინმსვლელობით და დაწინაურებით. ყოველივე ექვს გარეშეა, რომ საჭიროა ხელი შეუწყოს ბამბის წარმოების განვითარებას, რათა მან ბრწყინვალედ გზა გაიკაფოს საუცხოვო მომავლისაკენ...

ღამატაბითი უენიშენაზი.

1. მე-6 და მე-7 გვერდის ანგარიშები ჩვენში მარცვლეულობის დეფიციტის შესახებ ეყრდნობოდა სტატისტიკურ კომიტეტის ცნობებს; მაგრამ ნასყიდ ხორბლეულობის რაოდენობის მიხედვით მომარაგების სამინისტრომ და სხვ. ეს ცნობები გადაჭარბებულად მიიჩნიეს და ყოველწლიური დეფიციტი 4.000.000—6.000.000 ფუთად ჩასთვალეს. ეს კიდევ აგრე რომ ეყოს, ყოველ შემთხვევაში აშკარაა, რომ ნორმალურ პირობებში საქართველოს საკუთარი ხორბლეულობით თავის გამოკვება არ შეუძლია და, მაშასადამე, სწორია ის დასკვნები, რომელნიც აქედან გამომყავდა.

2. მე-8 გვ. უნდა ჩაემატოს: „1913 წელს მარტში პეტროგრადში გაიხსნა სრულიად რუსეთის შინამრეწველობის გამოფენა. კავკასიის შინამრეწველობის კომიტეტის თაოსნობით იქ გამოფენილი იყო ადგილობრივი ნაკეთონი: ხალიჩები, შალეები, ნაბღები, ჩულეები, ხურჯინები, მატრაშები, ნაბღის-ქუდები, ქილობები, კალათები, წნულეები, ჭურჭლეულობა და სხვ. პრესა და საზოგადოება ქება-დიდებათ იხსენიებდა ამ განყოფილებას, რომლის ექსპონენტებს მიუხაჯეს: ერთი საპატით დიპლომი; მედალი—ორი ოქროს, 9 ვერცხლის დიდი და 24 პატარა და 40 ბრინჯაოს; 76 ქების ფურცელი და 14 საჩუქარი ფულით. ეს კიდევ ერთხელ ამტკიცებს, რომ შინამრეწველობას ჩვენში საკმაოდ კარგი ნიადაგი აქვს.“

3. მე-8 გვ. შეცდომით არ არის მოხსენებული, რომ ვსარგებლობდი ა. ფირალოვის შრომით: „Краткія очеркы кустарныхъ промысловъ Кавказа.“

4. იმის გასაგებად, თუ როგორ უყურებს რუსეთის სოც. საბჭ. რესპუბლიკა შინამრეწველობას, მოვიყვანოთ სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოს პრომბიუროს სავალდებულო დადგენილება: „1919 წლის 26 აპრილის დეკრეტის თანახმად წერილი შინა ან სასახლოსნო მრეწველობის და სარეწაო კოოპერაციის წამოწყებების ნაციონალიზაცია, მუნიციპალიზაცია და კონფისკაცია არ შეიძლება; არ შეიძლება ამასთანავე რეკვიზიცია და კონფისკაცია ნედლ მასალათა მარაგის, აგრეთვე მასალის, სათბობ ნივთიერების და სხვა საგნების, რომელნიც შინამრეწველობისათვის არიან დანიშნულნი. ამ დეკრეტის § 1-ის თანახმად ნაციონალიზაცია, მუნიციპალიზაცია და კონფისკაცია შეიძლება მხოლოდ რ. ს. ფ. ს. რ. სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოს სპეციალური დადგენილებით და ისიც გლავ-კუსტპრომის წარდგენით“...

5. მე-23 გვ. უნდა ჩაემატოს: „მოწინავე სახელმწიფოებს ამ დარგში უკანასკნელ დროსაც დიდი დაწინაურება ეტყობათ. ასე, 1920 წელს საფრანგეთის სააბრეშუმო წარმოებამ 1918 წელსაც კი გადააჭარბა, როდესაც მიღებული იყო 45.335.330 ფრანკად ღირებული 3.202.904 კილოგრამი აბრეშუმი. საფრანგეთის მიწად-მოქმედების სამინისტროს ცნობებით 1920 წელს წინა წელთან შედარებით მეურნეთა რიცხვი 52.401-იდან 65.592-მდე ავიდა; საქსოვად გაყიდულ ნედლი პარკის ღირებულება 17.216.322 ფრანკიდან 44.913.004 ფრანკამდე აიწია, სათესლედ გაყიდულ პარკის—223.000-იდან 1.422.326-მდე და სხვ.“

6. მე-64 გვ. უნდა ჩაემატოს: „ჩვენში მოსარწყავი ადგილებია: შირაქში დაახლოვებით 60.000 დესტინა, ყარაიაზში—20.000, ტირიფონის ველზე—15.000, მდ. იორის ნაპირებზე—31.000 და სხვ.“

კამოსულია კიდევ-შუქდევთ წიგნები:

საქართველოს ტექნიკური საზოგადოების სატერმინო სექციის.
რუსულ-ქართული ტექნიკური ლექსიკონი (სიტყვარი).

ინჟ. ვ. კაკაბაძის. მრეწველობის განვითარების საკითხი ჩვენში.

ინჟ. ბ. ჭიჭინაძის. პირველდაწყებითი პრაქტიკული ჰიდრაულიკა
(სახელმძღვანელო და საცნობო წიგნაკი).

Инж. И. А. Кипшидзе. Краткія свѣдѣнія о горныхъ богат-
ствахъ Грузіи.